

Yhdyssanavirheet merkonomiopiskelijoiden itsearvioinneissa

Jyväskylän yliopisto
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2008
Pirjo Karjalainen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Kielten laitos, suomen kieli
Tekijä – Author Pirjo Karjalainen	
Työn nimi – Title Yhdyssanavirheet merkonomiopiskelijoiden itsearvioinneissa	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 86
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Suomen kielen produktiivisin sananmuodostuskeino on sanojen yhdistäminen, kompositio. Yhdyssanojen määrä kielessämme on hyvin suuri, sanakirjoissa yhdyssanojen osuus on laskentatavasta riippuen 65–70 %. Koska yhdyssanoja on kielessämme paljon, tehdään niissä myös paljon virheitä.</p> <p>Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää aikuisopiskelijan yhdyssanakompetenssia ja mahdollisia syitä oikeinkirjoitusvirheisiin. Tutkimusaineistoni käsittää 38 merkonomiopiskelijan ammattitaidon näyttöön liittyvää itsearviointia. Vääriksi tulkitsemiani yhdysilmauksia on yhteensä 259; eri sanoja niistä on 216. Kaksiosaisia on hieman yli puolet kaikista virheellisistä ilmauksista (64,8 %). Varsinaisen tutkimusaineiston lisäksi seurasin sanomalehti-ilmoituksissa esiintyviä yhdyssanavirheitä ja pohdin niistä mahdollisesti saatuja virhemalleja.</p> <p>Tutkimusaineistossani vähiten virheitä on yhdysadjektiiveissa, casus componens -muodoissa sekä niissä ilmauksissa, joissa määriteosana on adverbi tai pronomini. Näiden kompositumien oikein kirjoittamista lienee helpottanut tekstinkäsittelyohjelman kieliasun tarkistus ja automaattinen korjaus. Vaikeimmiksi osoittautuvat genetiivialkuiset yhdyssanat. Paljon virheitä ilmenee myös sellaisissa ilmauksissa, joissa kompositumiin kuuluu yhdysmerkki. Yhdysverbejä on aineistossa vain muutama oikein kirjoitettujen joukossa, mutta deverbaalinominin tai verbi-johdoksen sisältämissä kompositumeissa on paljon virheitä. Aineistossa suuren virheellisten ryhmän muodostavat kolmi- ja useampiosaiset yhdyssanat, joissa lähes kaikissa perusosa on väärin erillään määriteosasta.</p> <p>Semanttinen tarkastelu osoittaa, että suurin osa virheellisistä kompositumeista on opiskeluun, työssäoppimiseen ja tietotekniikkaan liittyviä ilmauksia, jotka ovat opiskelijalle uusia käsitteitä. Näitä virheitä on kolme neljännestä (78,7 %) virhe-esiintymien kokonaismäärästä.</p> <p>Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että yhdyssanojen oikeinkirjoituksessa tulisi kiinnittää erityistä huomiota uusien käsitteiden hahmottamiseen ja ymmärtämiseen. Eri koulutusasteilla tulisi muidenkin kuin vain äidinkielen opettajien vaatia teksteiltä hyvää ja virheetöntä kirjoitettua kieltä.</p>	
Asiasanat – Keywords kielenhuolto, oikeinkirjoitus, yhdyssana, sananmuodostus, aikuiskoulutus	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, kielten laitos, suomen kieli	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen tarkoitus	1
1.2	Aikuiskoulutus Suomessa	2
1.3	Tutkimusaineisto	6
1.4	Tutkimusmenetelmä	8
1.5	Huoli oikeinkirjoituksesta.....	10
1.5.1	Kansalaiset tuomitsevat kirjoitusvirheet	11
1.5.2	Lingvistit ja toimittajat kokonaisuuden hahmottajina.....	13
1.5.3	Sytä kirjoitustaidon heikkenemiseen	16
2	Yhdyssana	18
2.1	Yhdyssanatyypit	21
2.1.1	Determinatiiviset yhdyssanat.....	24
2.1.2	Kopulatiiviset yhdyssanat	27
2.2	Yhdyssana vai sanaliitto?.....	29
3	Havaintoja yhdyssanavirheistä	31
3.1	Kaksiosaiset perusyhdyssanat	32
3.2	Moniosaiset yhdyssanat	35
3.3	Genetiivialkuiset yhdyssanat.....	40
3.4	Yhdyssanavirheet sanaluokittain.....	47
3.4.1	Verbit.....	47
3.4.2	Numeraalit	53
3.4.3	Adjektiivit.....	55
3.4.4	Yhdysosamuoto (casus componens)	58
3.4.5	Adverbit.....	60
3.4.6	Pronominit	61
3.5	Yhdysmerkkivirheet	61
4	Yhdyssanavirheiden semanttinen tarkastelu	67
4.1	Opiskeluun liittyvä sanasto	68
4.2	Työssäoppimispaikan sanasto	70
4.3	Tietotekniikan sanasto	72
4.4	Muu sanasto	73
4.5	Konteksti oikeinkirjoituksen perustana	74
5	Päätäntö	77
	LÄHTEET	81
	LIITE 1. Kaksi itsearviointia	86

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tarkoitus

Aloitin kaupallisten aineiden opettajana Kilpisen yläkoulussa vuonna 1990. Opettamiani aineita olivat myös konekirjoitus, elämäkatsomustieto ja äidinkieli. Havaitsin tuolloin, että ainakin heikosti menestyvät oppilaat kirjoittavat tuttuja yhdyssanoja sanaliitoiksi. Koulussa hyvin menestyvillä oppilailla sen sijaan ei tuntunut olevan ongelmia sanastossa. He harrastivat kaunokirjallisuutta ja lukivat paljon erilaisia tekstejä. Heikosti menestyvät sen sijaan saattoivat jopa kehuskella, että ”en ole ikinä edes aukaissut romaania”. Toisaalta kaikki olivat oppineet kirjoittamaan sanan *ala-aste* oikein. Sen sijaan *yläaste* tuotti vaikeuksia, sillä yläasteelle siirryttäessä oppilaat olivat kuusi vuotta kirjoittaneet jo menneeseen byrokratian kieleen kuuluvan sanan ja oppineet sen, mutta uusi käsite tuottikin vaikeuksia ja useilla kirjoitusasu oli *ylä-aste*. Kielitaito ei riittänyt erottamaan syytä, miksi *ala-asteessa* on yhdysmerkki, mutta *yläasteessa* ei. Nykyään molemmista termeistä on luovuttu, ja lapset käyvät joko ala- tai yläkoulua.

Siirryin vuonna 2000 Jyväskylän aikuisopistoon (tuolloin Jyväskylän aikuiskoulutuskeskus) toimistoalan ammattiaineiden opettajaksi. Jonkin verran opetin myös äidinkieltä, jota aikuiskoulutuksen maailmassa kutsutaan *viestinnäksi*. Hämmästyin, kun aikuiset opiskelijat eivät tuntuneet hallitsevan yhdyssanojen kirjoittamista. Kyse ei ollut edes vaikeista tai tulkinnanvaraisista sanoista vaan leksikkoon kuuluvista, kuten *tieto kone, ruoka tunti, parkki paikka, päivä koti* jne. Ajattelin, että välinpitämättömyys yhdyssanojen kirjoittamisessa on jotain uutta, mainonnan ja englannin kielen sekä uusien viestintävälineiden aikaansaama muoti. Seitsemän vuoden aikana huomasin, että opiskelijat eivät hahmottaneet sanoja yhdyssanoiksi, kirjoitustaito oli heikohkoa ja oikeinkirjoituksen sääntöihin jotkut suhtautuivat jopa yliolkaisesti.

Havaintoni ei ollut kovinkaan tuore. Jo kolmekymmentä vuotta sitten Aarre Huh-tala (1978: 15) totesi äidinkielenopettajien kiinnittäneen huomiota koululaisten yhä suurempiin vaikeuksiin yhdyssanojen kirjoittamisessa: tuttujenkin yhdyssanojen osat kirjoitetaan usein erilleen. Samaa asiaa on käsitelty tasaisin välein mm. Kielikellossa; erityisesti on huolestuneina seurattu abiturienttien kirjoitustaidon heikkenemistä.

Sanojen yhteen ja erilleen kirjoittaminen ei kuitenkaan ole ”pelkkä oikeinkirjoitusasia”, vaan se on kielen olemukseen kuuluva sanarakennekysymys. Pohjimmiltaan on kyse käsitteenmuodostuksesta, joka kuvastuu kirjoituksessa yhdeksi sanaksi tiivistymisenä ja erillisiksi sanoiksi jakautumisena. Miten maailmaa hahmotamme, ilmaisemme sanoina, myös yhdyssanoina. (Räikkälä ym. 1996: 5.)

Pro gradu -työssäni tutkin aikuisopiskelijoiden liiketalouden perustutkinnon näyttöön kuuluvista itsearvioinneista yhdyssanavirheiden laatua ja määrää. Luokittelen yhdyssanat sanaluokkien sekä määriteosan sijamuodon perusteella. Lisäksi jaottelen yhdyssanat leksikaalis-semanttisin perustein. Tavoitteena on selvittää tyypillisimmät oikeinkirjoitukseen ja käsitteen muodostamiseen liittyvät ongelmat. Toisaalta tutkimuksesta saaduista havainnoista voi olla hyötyä opetusmenetelmien ja -materiaalien kehittämisessä.

Tutkimuksessani pyrin tarkastelemaan yhdyssanojen käyttöä pääasiassa ilman kontekstia mutta kontekstin antamat vihjeet huomioon ottaen. Erityisesti virheellisten sanojen tulkinnassa kontekstin merkitys on tärkeä. Olettamukseni on, että leksikkoon vakiintuneiden yhdyssanojen erilleen kirjoittaminen on opiskelijoiden tuottamissa teksteissä tavallista. Oletettavasti vaikeat ja monimutkaiset ilmaukset tuottavat ongelmia, samoin yhdyssmerkki. Teksteissä on paljon opiskeluun ja työhön liittyvää termistöä, jonka kirjoitusasu saattaa olla vakiintumaton, ja näin ollen käsitteen oikein kirjoittaminen voi olla vaikeaa.

1.2 Aikuiskoulutus Suomessa

Suomen koulutuspolitiikan keskeinen päämäärä on kouluttaa koko väestö korkealle tasolle. Koulutusjärjestelmän tavoitteena on tarjota kaikille heidän kykyihinsä ja tarpeisiinsa soveltuvat oppimismahdollisuudet asuinpaikasta, sukupuolesta, taloudellisesta tilanteesta tai äidinkielestä riippumatta. Perusopetuksen, toisen asteen ja korkea-asteen koulutuksen lisäksi on erillinen yleissivistävää sekä ammatillista aikuiskoulutusta tarjoava aikuisoppilaitosverkosto. (OPM 1: 53.)

Aikuiskoulutusta järjestetään yhteensä noin tuhannessa julkisen valvonnan alaisessa oppilaitoksessa, korkeakoulussa ja organisaatiossa. Lisäksi tarjotaan näyttötutkintoihin valmentavaa koulutusta, ammattitaitoa uudistavaa ja laajentavaa lisä- ja täydennyskoulutusta sekä kansalais- ja työelämätaitoihin valmentavia yhteiskunnallisia ja va-

paatavoitteisia opintoja. Ammatillista koulutusta järjestetään sekä oppilaitosmuotoisena että oppisopimuskoulutuksena. (OPM 1: 53.)

Opetushallitus määrittelee aikuiskoulutuksen tavoitteeksi kansalaisten elinikäisen oppimisen tukemisen sekä yhteiskunnan eheyden ja tasa-arvon kehittämisen. Lisäksi tavoitteena on turvata työvoiman saatavuus, ammattitaidon kehittäminen, työllisyysasteen nostaminen ja eläkkeelle siirtymisestä johtuvan osaamisvajeen täyttämisen. Suuri osa aikuiskoulutuksesta toteutuu oppilaitosten ulkopuolella, työpaikoilla tai työnantajien organisoimana. Tarjolla on runsaasti mm. vapaan sivistystyön mukaisia kansalaistaitoihin valmentavia ja yhteiskunnallisia opintoja. Aikuisopiskelu voi olla myös puhtaasti harrastus. (Internet 1.)

Ammatilliset perustutkinnot suoritetaan yleensä kahdessa tai kolmessa vuodessa. Kolmivuotiset tutkinnot tuottavat yleisen jatko-opintokelpoisuuden korkeakouluihin. Ammatillisen perustutkinnon voi suorittaa oppilaitoksissa opetussuunnitelmaperusteisesti, oppisopimuskoulutuksena tai näyttötutkintona. Karkeasti jaotellen opetussuunnitelmaperusteisesti opiskellaan nuorisoasteella ja aikuiset suorittavat näyttötutkintoja.

Koulutusmuodoittain tarkasteltuna aikuiskoulutus voidaan jakaa tutkintotavoitteiseen ja ei-tutkintotavoitteiseen koulutukseen. Organisointimuodoittain tarkasteltuna aikuiskoulutus voidaan puolestaan jakaa omaehtoiseen aikuiskoulutukseen, työvoimapolitiittiseen aikuiskoulutukseen, oppisopimuskoulutukseen ja henkilöstökoulutukseen. Näiden lisäksi yrittäjille on omia koulutusohjelmia. Aikuiset opiskelevat myös aikuisille suunnatun koulutuksen ohella joko nuorille tarkoitettussa koulutuksessa tai itseohjautuvasti koulutusorganisaatioiden ulkopuolella. (OPM 1: 60.)

Jyväskylän aikuisopisto on monialainen aikuiskouluttaja, jonka toiminnassa ovat keskeisintä työelämään perustuvat näyttötutkinnot. Oppilaitos edistää aikuisten ammatillista osaamista sekä yritysten ja yhteisöjen kehittymisedellytyksiä tarjoamalla aikuisille koulutusta ja mahdollisuuden jatkuvaan opiskeluun työn ohella.

Jyväskylän aikuisopistossa opiskelee vuosittain runsaat 10 000 opiskelijaa. Tekniikan ja liikenteen, hallinnon ja kaupan, sosiaali- ja terveysalan sekä palvelualojen yksiköt toteuttavat vastuualueelleen kuuluvia perus-, ammatti- ja erikoisammattitutkintoihin valmistavia koulutuksia sekä niiden näyttöjä. Aikuisopistolla on 124:n eri tutkinnon järjestämissopimusta. Yksiköt osallistuvat myös tutkintojärjestelmän kehittämiseen ja ne ottavat ohjelmiinsa uusia tutkintoja elinkeino- ja työelämän tarpeiden sekä omien mahdollisuuksiensa mukaisesti. Näyttötutkintojen lisäksi yksiköt järjestävät yrityksille

suunnattuja koulutuskokonaisuuksia ja ammattitaitoselvityksiä sekä tarjoavat konsultti-palveluita.

Hallinnon ja kaupan yksikkö tarjoaa liiketalouden ja hallinnon alan koulutusta. Se pyrkii olemaan kansainvälisesti suuntautunut ja toteuttaa seuraavia koulutus- ja kehittämispalveluja: luova teollisuus, tietoteollisuus, liiketoiminta ja monikulttuurinen työvoima.

Työskentelin hallinnon ja kaupan yksikössä, ja pääosa opiskelijoistani suoritti liiketalouden perustutkintoa (merkonomi), tietojenkäsittelyn perustutkintoa (datanomi), audiovisuaalisen viestinnän perus- (media-assistentti) tai ammattitutkintoa, sihteerin ammattitutkintoa ja myynnin ammattitutkintoa. Lisäksi opetin yritysten tilaamissa koulutuksissa ja joissakin lyhyissä opintojaksoissa palvelu-, sosiaali- ja terveys- sekä tekniikan ja liikenteen alalla.

Yksi opiskelijamäärältään suurimmista ryhmistä hallinnon ja kaupan yksikössä on liiketalouden perustutkinnon valmistavaan koulutukseen osallistuvat opiskelijat. Tutkinnon virallinen nimi on **Liiketalouden perustutkinto, merkonomi**. Käytän monimutkaisen tutkintonimikkeen tilalla tästä eteenpäin epävirallisia termejä *merkonomikoulutus*, *-tutkinto* sekä *-opiskelija*. Vuosittain merkonomeja valmistuu työvoimakoulutuksesta, omaehtoisesta päivä- ja iltakoulutuksesta sekä oppisopimuksella noin 50–70. Parhaimmillaan vuoden 2004 lopussa merkonomiopiskelijoita oli runsaat 400.

Liiketalouden perustutkinto jakaantuu kahteen osaan: liiketalous ja hallinto sekä koulutusohjelmaopinnot. Koulutusohjelmaopintoja ovat asiakaspalvelu ja markkinointi, taloushallinto, informaatio- ja kirjastopalvelut sekä toimistopalvelut ja tietohallinto. Jyväskylän aikuisopistossa valmistavaa koulutusta on ennen kaikkea asiakaspalvelun ja markkinoinnin sekä taloushallinnon koulutusohjelmassa.

Ammattitaitonsa tutkinnon suorittaja osoittaa näytöin henkilökohtaistetun näyttösuunnitelmansa mukaisesti. Osaaminen voidaan osoittaa joko oppilaitosnäyttönä (esimerkiksi tentit, kirjalliset tehtävät, simuloitut työtilanteet) tai aidossa työympäristössä aitoina työtehtävinä. Näyttöjen järjestämisoikeuden myöntää opetushallituksen asettamat tutkintotoimikunnat. Näyttöjen tulee perustua tutkinnon perusteisiin, joihin on kirjattu ammatissa toimimisen edellyttämä ammatillinen osaaminen. Näyttöihin voi osallistua kuka tahansa, jolla on tarvittavat tiedot ja taidot. Tutkinnosta vastaavien kouluttajien tehtävänä on varmistaa ennakkoon, että tutkinnon suorittajalla on mahdollisuus selviytyä näytöistä.

Valmistavan koulutuksen ohjelmassa on kolme yhden opintoviikon laajuista **viestinnän** opintojaksoa; keskimäärin puolet on lähiopetusta ja puolet itsenäistä opiskelua ja etätehtäviä. Ensimmäinen opintojakso keskittyy kielenhuoltoon, lähinnä oikeinkirjoitukseen. Toisen keskeinen sisältö on ammatillinen viestintä, erityisesti liikekirjeet sekä kokous- ja neuvottelutaito. Kolmas opintojakso jakautuu koulutusohjelmaopintojen mukaisesti markkinointiviestintään tai taloudellisen tiedon tuottamiseen.

Merkonomi työllistyy pääasiassa kaupan ja hallinnon tehtäviin. Kaupan alan tehtävissä kirjallinen viestintä on kohtalaisen vähäistä; työntekijä kirjoittaa kenties joitakin myymälässä olevia tiedotteita ja hinta- tai tarjousilmoituksia. Hallinnon tehtävät ovat enimmillään toimistopalveluun liittyviä, jolloin tehtävästä riippuen kirjallista viestintää voi olla paljonkin. Taloushallinnon tehtävissä toimivat kirjoittavat vähiten ja sihteerit eniten.

Suurin osa kirjallisesta viestinnästä liittyy asiakaspalveluun ja asiakaskirjeisiin, joten kirjoittamisen taito on erittäin tärkeää. Kirjalliset viestit antavat kuvan yrityksestä ja on tärkeää, että ne ovat yksiselitteisiä eikä tulkinnanvaraa tule. Tällaisia liiketoimintaan liittyviä viestejä ovat esimerkiksi tarjoukset ja sopimukset. Voisi jopa olettaa, että kahdesta melko samansisältöisestä tarjouksesta valitaan se, joka on ulkoasultaan huoliteltu ja jonka kieliasu on hyvä. Kaikkien julkaisujen, esitteiden, ohjeiden ja myös kirjeenvaihdon selkeä ja laadukas kieliasu on osa yrityskuvaa ja hyvää palvelua.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittisessa ohjelmassa (1998) todetaan, että liike-elämän kielenkäyttö ei ole erillään kansalaisten jokapäiväisestä elämästä eikä yhteiskunnan muu kielenkäyttö liike-elämästä. Esimerkiksi mainokset ovat osa jokapäiväistä elämänpiiriämme, media on yhteydessä talouselämään ja sen kielenkäyttöön, arkielämässä tarvitsemme erilaisia käyttöohjeita, kuluttajansuojalakiin on kirjattu ostajan oikeudet ja myyjän velvollisuudet jne. Liike-elämän kielenkäyttö on sidoksissa esimerkiksi Suomen ja Euroopan unionin lainsäädäntöön ja toisaalta ohjetekstien välityksellä koko kansaan. (Kotus 1, 1998: 9.)

Liiketalouden perustutkinnon suorittajien koulutustausta on hyvin moninainen: osa on suorittanut kansa- tai peruskoulun, osa ylioppilastutkinnon; on ammattikoulun käyneitä, ammattikorkeakoulututkinnon ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneita. Perusvaatimuksena on kuitenkin peruskoulun oppimäärä. Iältään opiskelijat ovat yleensä 25–55-vuotiaita, mutta joskus opiskelijoiksi on hyväksytty hieman nuorempiakin, kuitenkin täysi-ikäisiä opiskelijoita.

Tiedot Jyväskylän aikuisopistosta ja aikuisten näyttötutkintojärjestelmästä perustuvat vankkaan työkokemukseeni kouluttajana, tutkintovastaavana ja vastuukouluttajana. Tehtäviini ovat kuuluneet opetuksen lisäksi myös opetussuunnitelmiin ja näyttöjen järjestämiseen liittyvä kehittämistyö sekä yhteistyö Jyväskylän seudun yritysten sekä kunnan ja valtion eri organisaatioiden kanssa. Asiantuntemukseni on peräisin myös näyttötutkintomestarin koulutuksessa (15 ov) saamiini tietoihin ja taitoihin.

1.3 Tutkimusaineisto

Merkonomiopiskelija suorittaa tutkintonsa osoittamalla osaamisensa ammattitutkinnon näytössä. Hän laatii liiketoiminnan kuvauksen työssäoppimispaikastaan tai muusta toimivasta yrityksestä. Vaihtoehtoisesti hän voi laatia liiketoimintasuunnitelman eli aloitettavan yrityksen perustamissuunnitelman. Näyttöön liittyy noin 2–4-sivuinen itsearviointi tutkinnon perusteissa vaaditusta osaamisesta. Itsearviointi on täysin tutkinnon suorittajan omaa tekstiä, joka pitää kirjoittaa tekstinkäsittelyohjelmalla, ja siksi yhdyssanojen väärä kirjoitusasu on helppo tunnistaa käytettäessä yhdyssanan ortografista määritelmää. Tutkinnon osan virallinen nimi on *liiketalous ja hallinto -näyttö*, mutta käytän tässä tutkimuksessani termiä *näyttö*.

Jyväskylän aikuisopisto luovutti sattumanvaraisesti valittujen 56 opiskelijan näyttöön liittyvät asiakirjat. Karsin pois ne, joista itsearviointi puuttui (11) tai itsearviointi liittyi koulutusohjelmaopintoihin (4) tai ennen syksyä 2006 liittyviin näyttöihin (3), jolloin opiskelija kuvasi lähinnä näyttöaineistonsa kokoamista, ei osaamistaan. Tutkimusaineistona on 38 itsearviointia syksyn 2006 ja kevään 2007 näytöistä.

Sanaesiintymien määrän, noin 19 000, arvioin asiakirjastandardin (SFS2487) mukaisin asetuksin kirjoitetun tekstin perusteella, noin 8 sanaa rivillä, 35 riviä sivulla. Yhteensä sivuja on 67, keskipituus 1,8 sivua. Lyhin teksti oli kolme ja puoli riviä ja pisin kuusi sivua. Opiskelijan tulee kirjallisissa tehtävissään osoittaa asiakirjastandardin ja Word-tekstinkäsittelyohjelman hallinta, joten itsearvioinnillaan hän osoittaa paitsi suomen kielen kirjallisen viestinnän myös viestien ulkoasuun liittyvät taitonsa.

Kaikkiaan teksteissä on 3 319 kompositumia. Lukuun eivät sisälly väärin erilleen tai yhteen kirjoitetut yhdyssanat. Eri leksemejä on 1 397, ja niistä kaksiosaisia 1 117 (79,9 %), kolme- tai useampiosaisia 280 (20,0 %). Prosentit lasken oikein tai väärin kirjoitettujen yhdyssanojen yhteismäärästä ja esitän ne yhden desimaalin tarkkuudella.

Eri sanojen lukumäärä (1 397) poikkeaa kokonaismäärästä (3 578) hyvin paljon, koska tekstit ovat samansisältöisiä ja kirjoittajat käyttävät paljon koulututukseen ja työhön liittyvää sanastoa, joka toistuu samallakin kirjoittajalla monta kertaa. Toistoa on ollut vaikea, joskus jopa mahdoton, välttää.

Taulukko 1. Tutkimusaineisto

	Saneet	Yhdyssanat yhteensä	
Saneet	19 000	3 578	
	Lekseemit	1 397	
	2-osaiset	1 117	79,9 %
	Moniosaiset	280	20,0 %

Pelkästään ortografiseksi ongelmaksi tulkitsin 24 esiintymää. Niissä kirjoittaja on hahmottanut ilmauksen yhdyssanaksi, mutta välilyönti on turha (*80-vuotias*, *Primus-tietokanta*, *ABC -ajokortti*) tai se puuttuu (*syntymäaika ja-paikka*). Tällaisista lyöntivirheistä Word-ohjelman kieliasun tarkistus huomauttaa, mutta opiskelijalla on saattanut olla käytössään esimerkiksi englanninkielinen versio. Toki jokaisella opiskelijalla oli mahdollisuus tarkastaa tekstinsä uusimmalla ja ammattimaiseen käyttöön tarkoitetulla tekstinkäsittelyohjelmalla aikuisopiston tietokoneilla.

Mikäli ilmauksen voi kirjoittaa yhteen tai erikseen merkityksen muuttumatta, olen tulkinnut sen oikeaksi (*aikaa vievä* ~ *aikaavievä*; *alan vaihto* ~ *alanvaihto*). Epäselvät esiintymät olen luokitellut virheellisiksi. Sellaisia ovat esimerkiksi tapaukset, joissa koko virkerakenne tulisi muuttaa toisenlaiseksi tai koko ilmaus vaihtaa toisenlaiseen muotoon, jotta virkkeen sisältö tulisi ymmärrettäväksi.

Käytän sanaesiintymien esittelyssä yksikön nominatiivia silloin, kun se on mahdollista (**erikois-osaamista* > **erikois-osaaminen*). Kun ilmauksesta käytetään vain taitutus- tai monikkomuotoa, käytän aineistossani olevaa kirjoitusasua: *etukäteen* – *?etukäsi*, *roppakaupalla* – *?roppakauppa*; *tuntikausia* 'kauan' – *?tuntikausi*, *verovarot* – *?verovara*. Mikäli ilmaus on esimerkiksi genetiivialkuinen eikä nominatiivimuoto kuvaa esiintymää tai virheen laatua (*21-vuoden* ≠ *21-vuotta*), on esimerkki opiskelijan käyttämissä asussa.

Ongelmia kirjoittajille ovat tuottaneet myös iso ja pieni alkukirjain sekä välimerkit. Lause-esimerkit esitän sellaisenaan välimerkki-, alkukirjain- ja muine virheineen. Mikäli sanaesiintymä on lauseessa pienellä alkukirjaimella kirjoitettu propri, käytän opiskelijan kirjoitusasua. Jos esiintymä on virkkeen alussa oikein, olen kirjoittanut sen

erisnimiä lukuun ottamatta pienellä alkukirjaimella (*Pikku hiljaa tietoja karttuu enemmän > pikku hiljaa*).

Itsearviointien lisäksi seurasin vuoden 2007 syys-, loka- ja marraskuun Helsingin Sanomien ja Keski-suomalaisen sekä eräiden paikallisjulkaisujen ilmoituksia, joista merkitsin muistiin vain virheellisiä yhdysilmauksia. Ilmoitusten tarkkaa kokonaismäärää en laskenut, mutta esimerkiksi Helsingin Sanomissa ja Keski-suomalaisessa oli 19.9.2007 yhteensä 154 yritysten julkaisemaa myynti-ilmoitusta (mainosta), mukana eivät ole pikkuilmoitukset eivätkä asuntojen myynti-ilmoitukset. Noiden kolmen kuukauden aikana ilmoituksia oli siis useita tuhansia. Havaintoja ilmoitusten yhdysanavirheistä on erityisesti numeraalien tarkastelussa sekä yhdysanavirheiden syiden pohdinnassa.

Tulkinta virheelliseksi tai oikeaksi perustuu Isossa suomen kieliopissa (2004), Terho Itkosen Kielioppaassa (1991), Kielikellon eri numeroissa, Iisa ym:n Kielenhuollon käsikirjassa (2003) sekä Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaassa (2007) annettuihin normeihin ja suosituksiin. Mikäli Itkosen ja Maamiehen Uusi kieliopas (2007) poikkeaa vanhemmasta painoksesta (T. Itkonen 1991), käytän uudempaa suositusta. Sanaesiintymiä olen verrannut Kielitoimiston sanakirjaan (verkkosanakirja MOT), Nykysuomen sanakirjaan (NS) ja Perussanakirjaan (PS). Näihin kaikkiin ei kuitenkaan ole suoria viitteitä.

Käytän termiä *yhdysana* kuvaamaan aineistoni sanaesiintymiä. Termiä *yhdysilmaus* käytän silloin, kun yhdysanan osana on sanaliitto ja termiä *kompositumi* molempien synonyymina toiston välttämiseksi. Nimitystä *sanaliitto* käytän tutkimuksessani sekä sanojen kiinteästä yhteenkuuluvuudesta (*mielin määrin*) sekä väärin yhteen kirjoitettujen ilmausten suositellusta kirjoitusasusta (*kaiken kaikkiaan, suomen kieli*). Sanojen kiinteästä yhteenkuuluvuudesta Häkkinen (1997: 147) käyttää termiä *liittosana*, mutta tässä tutkimuksessa käytän pääasiassa termiä *sanaliitto*.

1.4 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmäni on aineistolähtöinen: poimin teksteistä kaikki yhdysilmaukset ja laskin niiden kokonaismäärän. Oikein kirjoitetuista käsittelen vain eri sanat, mutta virheellisesti kirjoitetuista aineistossa ovat kaikki esiintymät. Yhdysilmauksista poimin kaikki ne, jotka kieliopin ja kielenoppaiden mukaan olivat jossakin mielessä virheellisiä.

Virheelliset yhdyssanat jaottelin kolmeen pääluokkaan: väärin erilleen kirjoitetut, väärin yhteen kirjoitetut ja yhdysmerkkiongelmien. Yhdysmerkkiongelmista tulkitsin osan lyöntivirheiksi, en kielivirheiksi.

Itsearvioinneista keräämiini yhdyssanojen luetteloon en ottanut mukaan yhdys-sanamuotoisia erisnimiä (*Saarijärvi, Jyväskylä; Kehyskeidas, Varastovalinta*). Laskelmista jätin pois myös ne sanat, jotka ovat niin lähellä yhdistämätöntä sanaa, että kielenkäyttäjä ei tunnista niitä enää yhdyssanoiksi, sillä toinen osa on saattanut joutua sellaiseen asemaan, että se on menettänyt itsenäisyytensä ja supistunut, esimerkiksi *maailma* < *maa + ilma*, *sellainen* < *sen + lajinen* (Ravila 1975: 78). Sen sijaan adjektiivijohtimella *-lainen*, *-mainen* ja *-mainen* muodostetut, selkeästi kahdesta osasta muodostuneet sanat laskin yhdyssanoiksi (*minkälainen, aikamoinen*), koska johtimet liittyvät sanan vartaloon. Osa ilmauksista on genetiivialkuisia (*heikonlainen*), joten yhdyssanatulkinta on perusteltua.

Mukana eivät myöskään ole ne vierasperäiset sanat, jotka lähtökieleessään ovat yhdyssanoja, mutta joita tavallinen kielenkäyttäjä ei ehkä hahmota yhdyssanoiksi. Monet vierassanat on omaksuttu suomeen sellaisinaan ja sopeutettu suomen äännerakenteeseen. Niitä ei suomessa pidetä yhdyssanoina, siitä huolimatta, että ne hahmottuvat kaksi- tai useampiosaisina, esimerkiksi *arkkitehti, biologia, televisio* (Vesikansa 1989: 215). Kahdesta itsenäisestä sanasta syntagmaattisen sulautuman pohjalta muodostuneet kliitit jäävät myös aineiston ulkopuolelle: *että + ei > ettei, kuulen + ma > kuulemma* (ISK 2004: 139). *Laulu- ja soittojuhla, syntymäaika ja -paikka* -tyyppiset ilmaukset laskeen yhdeksi esiintymäksi.

Mikäli on mahdollista, että ilmaus voi olla sekä yhdyssana että sanaliitto, tulkitsin opiskelijan kirjoittaman asun oikeaksi. Jos konteksti antoi selvän vihjeen yhdyssanasta mutta ilmaus oli sanaliittona, tulkitsin sen virheelliseksi. Näitä esiintymiä tarkastelen ilmausten sanaluokan mukaisissa luvuissa sekä semanttisessa erittelyssä.

Käytän yhdyssanojen muodostamisesta termiä *hahmottaa*, kun tarkastelen kirjoittajien kykyä hahmottaa ilmaukset yhdyssanoiksi. Tällöin viitataan käyttäjän kykyyn, jonka avulla hän pystyy erottamaan kielenvastaiset ilmaukset kielenmukaisista. Käytän myös normatiiviseen näkökulmaan viittaavia ilmauksia kirjoittaa yhdyssana *oikein yhteen, väärin erilleen ja väärin yhteen*. Joissakin kohdissa joudun pohtimaan, onko kysymys käyttäjän puutteellisesta hahmotuskyvystä vai oikeinkirjoitusnormien taitamattomuudesta.

Luokittelen yhdyssanat kaksi- (*valkovuokko, kesäloma*) sekä kolme- ja useampiosaisiin (*henkilöautovero, ammattikorkeakoulututkinto*). Kaksiosaisiin lasken myös ilmaukset *yritys- ja yksityisasiakas* (yrityisasiakas ja yksityisasiakas), jos molemmat ilmauksen yhdyssanat ovat kaksiosaisia. Mikäli toinen tai molemmat yhdysilmauksen osista on kolme- tai useampiosainen, luokittelen sen useampiosaisiin joukkoon. Kaksiosaisiksi lasken myös ne ilmaukset, joissa yhdyssanan toisena osana on kirjainlyhenne (*atk-ohjelma*), lähtökielellään yhdyssanana oleva sitaattilaina (*arkkitehtiopiskelija*) tai numeroilmaus (*7-vuotias*).

Kaikki yhdyssanaesiintymät luokittelen perusosan mukaisesti sanaluokkiin. Määritteosasta tarkastelen erityisesti nominatiivi- ja genetiivialkuisuutta. Tutkimukseni käsitteilyosan pääluvut muodostuvat kuitenkin ongelmalähtöisesti virhe-esiintymien yleisyyden perusteella ensinnäkin kieliopilliseen ja toiseksi semanttiseen tarkasteluun. Samaa esiintymää, esimerkiksi *aikaavievä*, tarkastelen adjektiivikäyttöistä yhdyspartisiippia ja de-verbaalinomineja sisältäviä yhdyssanoja käsittelevässä luvussa. Yhdysmerkkivirheitä käsittelen omassa luvussaan kieliopillisen tarkastelun jälkeen. Semanttisin perustein luokittelin esiintymät opiskeluun, työssäoppimiseen, tietotekniikkaan ja muihin asioihin liittyvään sanastoon.

Erilaisia yhdyssanavirheitä esitellessäni tuon esimerkkejä myös aikaisemmin tutkimuksissa esiin tulleista havainnoista mm. peruskoulun päättävien oppilaiden (Niinimäki 1991), ylioppilaiden (Leino 1992, Lyytikäinen 2000) sekä aikuisten (Ylikulju 2004) teksteistä.

1.5 Huoli oikeinkirjoituksesta

Tässä luvussa esittelen kansalaisten, lingvistien sekä toimittajien mielipiteitä oikeinkirjoituksen merkityksestä. Keskustelu kielestä ei ole uusi ilmiö, sillä 1800-luvun yhteiskunnallisen keskustelun piirteinä oli aktiivinen kielitietoisuus. Kun tehtiin uutta kirjakieltä ja suomalaista kielipolitiikkaa, kieli ymmärrettiin yhteisön jäsenyyden olennaiseksi tekijäksi, jota luodessa ja muokatessa vaikutettiin yhteiskuntaan ja sen arvoihin. Kielestä huolehtivat kaikki, muutkin kuin alan opettajat ja tutkijat. (Laitinen 2006: 574.)

Eräässä vaiheessa 1980-luvulla puhuttiin melko vakavasti, että kirjoittaminen vähenee rajusti, sillä kaikki voidaan hoitaa puhelimitse. Puhelimet olivat yleistyneet kansalaisten elintason nousun myötä. Mutta tekniikan kehitys etenikin lähes päinvastaiseen

suuntaan: 1990-luvun lopulla sähköinen viestintä oli lähes kaikkien ulottuvilla. Uusinta tekniikkaa edustivat tekstiviestit ja sähköposti, nuoriso ”irrkasi” (< IRC < Internet Relay Chat = reaaliaikainen, tekstuaalinen keskustelu internetissä), ja tietotekniset välineet paranivat. Pian monissa kouluissa ja kodeissa oli laajakaistayhteys, ja erilaiset keskustelu- ja kyselypalstat, kaupankäynti, yritysten asiakaspalvelu ja moni muu asia siirtyi sähköiseen muotoon; suuri osa viestinnästä on kirjoitettua kieltä.

Kävi kuten Pentti Leino ennusti vuonna 1992: tietokoneen yleistymisen lisää kirjoituksen asemaa. Siihen mennessä kirjallinen kulttuuri oli menettänyt otettaan, ja erityisesti radio ja televisio olivat etäännyttäneet teksteistä. Myös kirjallisen kulttuurin asema on vahvistunut: jokainen joutuu arkielämässään käyttämään kirjoittajan taitojaan, ja kirjoittaminen kuuluu yhä useamman suomalaisen jokapäiväisiin työtehtäviin. (Leino 1992: 187–188.)

Teknologian kehitysvauhti on saattanut hämärtää käsitystä siitä, kuinka keskeisessä asemassa kieli on nimenomaan tietoyhteiskunnassa. Yhä useampi työskentelee näyttöruudun äärellä, johon tulee ohjeita, listauksia, strategioita ja muita viestejä. Mitä sujuvammin kielen perussäännöt hallitaan, sitä helpompaa on luoda nopeasti sähköpostiviesti tai raportti, joiden painoarvo ei katoa alkeellisiin kirjoitusvirheisiin.

Koska kirjallinen viestintä on tullut näkyväksi, on lisääntynyt myös oikein tai väärinkirjoittamisen arviointi. Keskustelua on käyty valtakunnallisissa sanoma- ja aikakauslehdissä sekä internetin keskustelupalstoilla. Yleensä artikkelitoimittajat ja kolumnistit ovat olleet suruissaan huonosta ja huolimattomasta kirjoittamisesta, ja kansalaiset ovat mielipidepalstoilla kommentoineet erityisesti toimittajien, poliitikkojen ja myös toistensa kielenkäyttöä. Usein moititaan sanavalintoja ja oikeinkirjoitusta.

1.5.1 Kansalaiset tuomitsevat kirjoitusvirheet

Eräs kollegani on havainnut tietotekniikan alan keskustelupalstoilla mielenkiintoisen ilmiön. Kun kirjoittajalla on vähän tai ei lainkaan tietoa varsinaisesta asiasta, muut keskusteluun osallistuvat kiinnittävät huomiota kieleen, erityisesti oikeinkirjoitukseen. Sattumanvaraisen haun tuloksena löysin kymmeniä keskustelupalstoja, joissa ei pohdittu keskustelussa olevaa asiaa vaan huomautettiin kirjoitusvirheistä, suosikkina olivat yhdyssanat. Seuraavaan olen kopioinut yhdyssanojen kirjoittamisesta muutamia melko tyypillisiä viestejä, joita löytyi monilta keskustelupalstoilta hyvin samansisältöisinä:

Esimerkki 1: Nimimerkki Marikki pohti blogissaan tammikuussa 2007 (internet 2):

Olen muutenkin vuosi vuodelta enemmän ja enemmän kauhistellut tätä leväperäistä suhtautumista kirjalliseen ilmaisuun. Kaikille meille tulee virheitä, eikä tekstin tarvitsekaan olla mitään kirjakieltä – ainakaan täällä Blogistaniassa, mutta jonkun verran voisi oikolukea aikaansaannostaan. Tai opetella edes yhdyssanat. Joillakin on tapana sitten kirkkain silmin sanoa, että 'ei sillä nyt mitään väliä ole'. Jaa ei! Maksa makara tarkoittaa kyllä täysin eri asiaa kuin maksamakkara. En itsekään ole täydellinen näissä asioissa (vaikka jo tutkinnonkin puolesta pitäisi), mutta kyllä minusta muutamamat yhdyssanavirheet ovat niin alkeellisia, että väkisinkin kertovat jotain kirjoittajansa älyllisestä tasosta.

Esimerkki 2. Suomen Wushu Kung Fu -seuran valmentaja lähetti sähköisesti harjoitusohjelman (internet 3) seuran jäsenille ja siitä kehkeytyi seuraava keskustelu:

Ensimmäinen viesti: ”elikkä tuo ensimmäinen "Perustekniikka harjoitteilla" pitäisi kirjoittaa 'Perustekniikkaharjoitteilla', mikäli nyt oikeassa olen => en tiedä sitten huomautinko liian pienestä”

Vastaus edelliseen: ”No niinpäs näytti olevan. Korjattu. Jos sattuu vastaan lisää moisia, niin kertokaa ihmeessä, jotta nuo saadaan korjattua pois.”

Kolmas kirjoittaja huomauttaa: ”Ohoh, en huomannut että tänne voi kertoa typoista! =D Tämähän on aivan pilkunviilaajien paratiisi”

Neljäs yhtyy keskusteluun: ”Jep, ja taas yksi pilkunviilaaja pääsi vauhtiin! – – Olen näemmä ollut liikaa äidinkielen tunnilla, kun tällainen pikkuaasia pistää silmään...”

Esimerkki 3: Sattumanvaraisesti löytynyt keskustelupalsta Rautasaitti (internet 4)

Eli otan taas kerran puheenaiheeksi yhdyssanat. Ei voi sanoa että rautasaitti olisi vapaa näistä äidinkielellisistä virheistä mutta varsin puhdas. Ainoa paikka missä näitä on näkynyt on juuri foorumi, miten voi olla niin vaikeaa olla huomaamatta yhdyssanavirheitä?

Johtuuko se siitä että tuota avaruusbaaria on koko ajan painettava vai onko foorumin käyttäjät niin laiskoja etteivät jaksaa tarkistaa oikeinkirjoitusta (Kyllä sen itsekin huomaa kun yöllä postaa viestejä ei niitä jaksaa tarkistaa...)

Ei voi olla miettimättä tilannetta kun lukee ”Verkko pelit” - en halua syyllistää kehtään mutta tämä on terävä esimerkki siitä, onhan se helppoa olla kirjoittamatta sanoja yhteen onhanniitähelpompilukeakunonsanavälit. Mutta ei niitä välejä tarvitsisi jakaa joka paikkaan, hieman pientä pään käyttöä kiitos!

Koska jos ei nyt käytetä päätä ei tulevat käyttäjäkään käytä. Vuoden päästä voi vaan itkien todeta että mitä Suomen kielelle on käynyt kun ei yhdyssanojakaan osata...? Joo, ihan tällainen mietelmä vaan. Eiköhän se ollut tässä.

Esimerkki 4. Jalkapalloilijoiden keskustelupalsta (internet 5)

Sivuston lukija kirjoittaa: ”Terve. Lähetin tässä vähän aikaa sitten palautetta uutistenne surkeasta kielen tasosta, mutta minkäänlaisia muutoksia ei näköjään ole tullut joka vilisee kirjoitusvirheitä, ihan otsikosta alkaen.

Kieliopin osaamattomuus puhuttaa nykyään monia, mutta haluan kuitenkin pysyä optimistina: Patsio.comin ’toimittajat’ osaavat kyllä kirjoittaa oikein, mutteivat viitsi. Voisiko tähän saada muutoksen? Uutisia on niin kovin vittumaista lukea kun minä - ruotsinkielinen teinari - kirjoitan parempaa suomea kuin mitä uutisistanne lukee.”

Sivuston ”toimittaja” vastaa: ”Kyllä, kyllä - läpiluku tekisi poikaa. Tuo yhdyssana juttu juontaa varmasti myös tuohon käännöshommaan eli englannissa melkein kaikki sanat ovat erikseen ja käännettäessä ei enää huomaa eroa - paitsi jonkun muun lukiessa sen.

Esim. omasta gradustani löytyi kaksi yhdyssana virhettä 100 sivuun, kun yhdestä uutisestani löytynee kolme...”

Kansalaiset ovat selvästi huolestuneita suomen oikeinkirjoituksesta ja yleensäkin kielestä, mutta kuten esimerkeistä voi havaita, kirjoittajien kannattaisi kiinnittää huomiota myös muihin kirjoitetun kielen ongelmiin. Tekstilajina keskustelupalstat ovat hyvin vapaamuotoisia; niissä on paljon slangi- ja muoti-ilmauksia sekä puhekielisiä muotoja, sanasto voi olla alatyylisiä, ja välimerkkejä käytetään melko ”luovasti”. Voi olla, että näiltä palstoilta saadaan malleja muiden tekstilajien oikeinkirjoitukseen, tyyliin ja sisältöön. Pirjo Hiidenmaa (2003: 18) toteaaakin, että kielestä puhuttaessa arkikieli on usein moralisoivaa ja kielikeskusteluun kuuluu usein ”voitonriemuista besserwisserismiä”, jolla kirjoittajat moittivat toistensa kielenkäytössä havaitsemiaan kirjoitus- ja kielivirheitä.

1.5.2 Lingvistit ja toimittajat kokonaisuuden hahmottajina

Kansalaiset ovat tulkinneet oikeinkirjoituksen yhteyden kirjoittajan älylliseen ja henkiseen kapasiteettiin. Kielentutkijoiden ja -huoltajien näkemys siitä, miten kieleen tulee suhtautua ja miten sitä ohjailaan, vaikuttaa suvaitsevammalta. Maallikot tulkitsevat helposti lingvistisen kuvauksen oikeakielisyysääntöjen kokoelmana. Esimerkiksi uusin (deskriptiivinen) kielioppimme (ISK) tulkitaan normatiiviseksi, koska deskriptiivinen perinne ei ole yleisesti tunnettua. (Mäntynen 2003: 14–15.) Olen seuraavaan koonnut melko sattumanvaraisesti toimittajien ja lingvistien käsityksiä oikeinkirjoitusvirheistä. Valintaperusteena ovat olleet oman tutkimusaineistoni kannalta keskeiset asiat: yhdys-sanavirheet, mainonnan ja englannin kielen vaikutus oikeinkirjoitukseen.

Toimittaja Eeva-Kaarina Aronen (2008: 15) huomauttaa oikeinkirjoituksen merkityksestä, jolloin internetin myötä kyky kirjoittaa moitteetonta suomea onkin äkkiä tärkeä taito. Hän kärjistää seuraavasti:

– – Ihan vielä ei meillä sentään pysty määrittämään puhujan yhteiskuntaluokkaa heti, kun tämä avaa suunsa. Mutta kirjoittaminen on armoton testi. Ja varsinkin yhdyssanat.

Tästä ”kirjoittamisen testistä” juontuu yhteiskunnallisen aseman lisäksi muitakin kirjoittajaan liittyviä mielikuvia. Kielenhuoltajat ja lingvistit ovat eri vuosikymmeninä kirjoittaneet huolitellun kielen merkityksestä. Hekin ovat muistuttaneet tekstin merkityksestä mielikuvan luomisessa. Matti Sadeniemi kuvasi vuonna 1952, miten kielenkäytön kehittyminen on varma merkki henkisestä kasvusta ja miten kieli kertoo puhujastaan tai kirjoittajastaan (Sadeniemi 1952: 9):

Kieli ei ole itsetarkoitus, se on ensi sijassa väline. – – se on kuin peili, jonka avulla voimme nähdä esteen taakse. Jos peili on hyvä, emme siihen katsoessamme näe sitä itseänsä, näemme vain sen, mitä se heijastaa: samoin on kielikin hyvää silloin, kun kuulija ei lainkaan kiinnitä huomiota siihen, miten asia sanotaan. Ja niin kuin peilin pinnassa olevat rosot ja epäpuhtaudet himmentävät kuvaa ja saavat peilin itsensä näkymään katselijan ja kuvan välissä, niin kielenkin virheellisyydet vetävät puoleensa huomiota ja siten häiritsevät sanottavan kirkkautta.

Lauri Hakulinen (1963: 86–87) perustelee ”pikkumaisuudelta näyttävän työn”, siis kielenhuollon, moraalista oikeutusta kansalliskielen olemassaolo-oikeudella. Hänen mielestään omaa kieltä ei saa uhrata yhtenäisyyden nimissä, ja omintakeisuutta on vaalittava. Kieliopit ja kielenhuolto ovat tarpeellisia kielen rakenteeseen kuulumattomien ainesten poistamiseksi. Hakulinen rinnastaa kielen tapoihin: jos erilaisia sääntöjä tulee paljon, lisääntyy myös virheiden mahdollisuus, ja kielen vaalimistyö merkitsee ”ennen kaikkea älyllisen tapakulttuurin kohottamista”.

Paavo Pulkkinen ottaa kantaa tekstien lisäksi myös viestinten puhekieleen (Pulkkinen 1991: 17):

Suomalaisuuden puolesta puhuttaessa kannattaa pitää näkyvästi esillä sivistyneen, viljellyn yleis- ja kirjakielen merkitystä. Tätä nykyä tuntuu usein siltä, kuin suomen kieltä julkisesti käytettäessä ei ilmausten tyyliväreistä paljon piitattaisi. Ns. nuorisokulttuuri, joka on vallannut leijonanosan mm. radiolähetyksistä, ansaitsisi varttuneen väen taidokkaasti suunniteltuja vastatoimia. On jotenkin lohdutonta, että laajat kansanosat iällisestä aikuistumisestaan huolimatta jatkavat samaa uraa, jolle ovat toisella kymmenellä ollessaan ajautuneet.

Terho Itkonen (1987: 118) ei sen sijaan epäile pakinoissaan kirjoittajan älyllistä tai henkistä kapasiteettia vaan ainoastaan tekijän kirjoitustaitoa. Leino (1992: 187–188) toteaa, että esimerkiksi erilleen kirjoitetut yhdyssanat eivät tavallisesti vaikeuta tekstin lukemista, mutta ymmärrettävyys yleensä kärsi. Kirjakielen normeista piittaamattomuuteen on perusteluksi sanottu kaikkien oikeus omaan tyyliinsä, mutta se on pelkkä verukke. Lukijalle kielivirhe ei ole osoitus tyylin persoonallisuudesta vaan todiste kirjoittajan taitamattomuudesta.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittisessa ohjelmassa todetaan, että sanoma- ja aikakauslehdet ovat keskeisessä asemassa kirjakielen normijärjestelmän säilyttäjinä. Hyvä äidinkielen taito on tärkeä osa toimittajan ammattitaitoa ja siihen kuuluu myös kielikulttuurin tuntemus, johon kuuluvat sanonnat, kielikuvat, lainaukset kirjallisuudesta. (Kotus 1, 1998: 4–9.) Näin vastuuta kielenhuollosta on säilytetty myös toimittajille. Julkisesti kieltä käyttävät toimittajat, kuten myös virkamiehet ja kirjailijat, noudattavat kirjakielen normeja, mikä perustuu siihen, että kieli itsessään on sosiaalinen merkkijärjestelmä, osa ihmisen käyttäytymistä. Sen säännöistä ei mielellään poikkea ainakaan epäedulliseen suuntaan kukaan kirjoituskieltä työvälineenään tarvitseva. (Koivusalo 1992: 3.)

Koivusalon (1992: 5) mielestä kielen muotoasun lisäksi voi sanoman sisältö rappeutua. Samaa mieltä on päätoimittaja, emerita Terttu Häkkinen (2007), joka toteaa, että ”neljäkymmentä vuotta lehteä tehneenä olen surukseni huomannut, että hyvät kirjoittajat ovat suomalaisessa mediassa hupeneva luonnonvara. Toimittajat tyrkyttävät lukijalle itseään, aihe on vain apuväline.” Kirjoitustaidon sijaan onkin alettu käyttää ilmausta tekstitaidot, joka on taito laatia jonkin tehtävän ja tavoitteen mukaan järjestäytyneitä tekstejä (Hiidenmaa 2003: 242).

Kirjoittamisen muotoon ja sisältöön liittyvä rappeutuminen voi johtua siitä, että internetin myötä lehtien ja kirjojen lukeminen on vähentynyt (esimerkiksi Linnakylä ym. 2000: 57). Syksyllä 2006 audiovisuaalisen viestinnän opiskelijaryhmästä seitsemän kahdestatoista kertoi kirjoitustehtävässään (Suhteeni mediaan), ettei lue lainkaan sanoma- tai aikakauslehtiä, ei kuuntele radiota eikä katso televisiotakaan, vaan hakee tietoa lähes pelkästään internetistä. Opiskelijat osallistuvat erilaisiin keskusteluihin ja tekstin mallina onkin itsestään ja omista asioistaan kirjoittavat teinit ja nuoret aikuiset, ei ammattitaitoinen toimittaja. Toki osa heidän lukemastaan tekstistä on sanomalehtien verkkosivuilta, mutta oman kokemukseni mukaan teksti on hyvin lyhyttä ja nopeaa uutisten

välitystä, pitkät ja hyvin toimitetut artikkelit löytyvät edelleen pääosin painetusta aineistosta. Pentti Leino (1992: 187) toteaa, että lukeminen on kirjoittamisen perusta: ”– se, joka pystyy säästämään itseään lukemiselta, varjeltuu myös kirjakieltä ja välttyy omaksumasta sen käytänteitä”.

Perinteinen kielentutkijan rooli on usein ollut normittava, mutta Mäntynen tutkimus osoittaa, että tuo rooli on muuttumassa. Tekstien analyysillä voidaan avata vakiintuneita tapoja kirjoittaa, jonka jälkeen on mahdollista etsiä erilaisia vaihtoehtoja. Kriittinen kielitietoisuus alkaa yhteisöstä itsestään. (Mäntynen 2003: 15–16.) Mäntynen viittaa *yhteisöllä* kielestä kirjoittaviin lingvisteihin, mutta voidaan myös ajatella kansalaisten muuttavan kirjoittamistapojaan, kunhan erilaiset keskustelupalstat vakiinnuttavat asemansa tietynlaisena tekstilajina. Kansalaisten oma närkästys oikeinkirjoitusnormien rikkomiseen saattaa johtaa siihen, että tekstien kirjoitusvirheet vähenevät ja myös tyyliin sekä sisältöön kiinnitetään enemmän huomiota.

1.5.3 *Syitä kirjoitustaidon heikkenemiseen*

Kielitoimisto teki tutkimuksen kirjoitustaidon heikentymisestä. Äidinkielen ylioppilaskokeen sensoreiden mielestä vaikeudet oikeinkirjoituksessa ovat yleistyneet, ja tilastojen mukaan tulokset ovat alkaneet heikentyä 1990-luvun puolivälissä. Tulosten heikentyminen koskee eniten heikoimpia kirjoittajia: keskitason ja parhaiden kirjoittajien taso on kutakuinkin ennallaan, ja huippuosaajat ovat vähintään yhtä hyviä kuin ennenkin. (Maamies 2002: 12.)

Tärkeimpänä muutokseen vaikuttavana syynä sensorit pitivät äidinkielen liian pieniä tuntimääriä. Toinen yleisesti mainittu syy on oppilaiden lukuharrastuksen vähäisyys ja kolmas opetuksen sisältö. Synkkiä näkemyksiä esitettiin myös siitä, millaisessa tekstimaailmassa abiturientit elävät. Valitettavan usein ilmeisesti kuitenkin käy niin, että muiden aineiden opettajat hyväksyvät kirjallisissa tehtävissä oppilailtaan millaista kieltä tahansa. Toisaalta kielenkäytön malleja saadaan runsaasti myös viestimistä. (Maamies 2002: 16–17.) Edellisten lisäksi myös oppilaitten pohjatietojen hataruus eli yhteisen kielen puute on syynä kirjoitustaidon heikkenemiseen. Lukiolainen ei lue enää muuta kuin kapulakielisiä oppikirjoja, joten abiturientti ei tutustu muihin kirjakielen malleihin. (Lyytikäinen 2000: 128.)

Normien perusteiksi on kielenkäyttäjryhmien ohella osoitettu myös kieleen itsensä perustuvia normitus- ja arviointikriteereitä: loogisuutta, johdonmukaisuutta, täs-

mällisyyttä, tehokkuutta, puhtautta, esteettisyyttä ja käytön kätevyyttä. Mikään normitusperuste ei ole yleispätevä ja kiistaton. (Sajavaara 2000: 90.) Oikeinkirjoitus on tekstin pintaa ja usein ajatellaan, että teksti voidaan huoltaa tarkistamalla oikeinkirjoitus. Oikeinkirjoituksen puutteet ovat usein merkki kirjoittajan vaikeuksista laajemminkin – se on oire tottumattomuudesta kirjoitetun kielen tuottamiseen. (Maamies 2002: 13.) Kielellisiin metataitoihin kuuluu esimerkiksi virheiden omaehtoinen korjaaminen, ja onnistuneeseen viestintään kuuluu kyky arvioida omaa tiedonkäsittelyä, jolloin huomio kiinnitetään merkityksen sijasta muotoon ja tarkoitukseen (Ahvenainen ym. 2005: 16–17).

Yhteiskunta vaatii yhä enemmän hyvää suullista ja ennen kaikkea kirjallista ilmaisutaitoa. Yhteiskunnan huipputehtäviin ei voi nousta, ellei hallitse äidinkieltä ja sen kirjallisia konventioita. Sen vastakkaisena ilmiönä kirjoitustaidoton syrjäytyy. (Lyytikäinen 2000: 132.) Hiidenmaa (2003: 263) tuo esiin yhteiskunnan muutokseen liittyvän toisen näkökulman: mahdollisuus yhteiskunnalliseen nousuun voi tulla puhutunkin median avulla. Toisaalta työnjako voi tukea erikoistumista ja tehtävien jakoa niin, että kaikkien enää tarvitsekaan osata kirjoittaa tekstejä.

Kielenkäytön virheitä kannattanee arvioida siltä kannalta, mitä haittaa niistä on. Oikeinkirjoitusvirhe saattaa johtaa väärin ymmärtämiseen tai teksti voidaan tulkita täysin päinvastoin kuin kirjoittaja on tarkoittanut. Sanaston tai merkityksen lisäksi suuri määrä kirjoitusvirheitä voi loukata lukijaa. Lukija voi hyväksyä kielivirheet eikä tee niistä numeroa, mutta lukeminen kuitenkin häiriintyy. Suomen säännöt tunteva lukija voi arvioida tekstiä ensivaikutelman pohjalta, ja kielivirheiden runsaus saattaa johtaa siihen, että teksti jää lukematta. Lukija ei myöskään voi tietää, johtuvatko ongelmat osaamattomuudesta vai välinpitämättömyydestä, mutta kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä kannattaa varoa. Ihminen tekstin takana ei ole sama kuin hänen tekstinsä.

2 YHDYSSANA

Luonnollisen kielen voi ajatella koostuvan kahdesta osasta: sanastosta ja syntaksista. Sanasto sisältää kielen perusyksiköt, joita syntaksin sääntöjen avulla voidaan yhdistellä lausekkeita, lauseita ja tekstejä. Useimmissa kielissä sanoja on taivutettava silloin, kun niitä yhdistellään toisiinsa, jotta sanojen merkityssuhteet tulisivat riittävästi esiin. (Häkkinen, 1985: 17.)

Sanan yleisimmän kieliopillisen määritelmän mukaan se on pienin itsenäinen, merkityksellinen osa, joihin lause voidaan jakaa. On kuitenkin tutkijoita, jotka jakavat sanan itsenäisiin, käsitteitä ilmaiseviin ja epäitsenäisiin eli kieliopillisiin sanoihin, jotka saavat merkityksen ainoastaan muiden sanojen yhteydessä (*että, ja, kuin*). Sanaa on pyritty määrittelemään viittaamatta merkitykseen. (E. Itkonen 1966: 217.)

Sanat voivat edustaa periaatteessa kolmea morfologista rakennetyyppiä. Sanaston ytimenä ovat jakamattomat, yksimorfeemiset perussanat (*kala, käsi*). Perussanoista voidaan muodostaa johdoksia (*kalastaa, käsitellä*) lisäämällä niin johdinaffikseja, ja sekä perussanoja että johdoksia yhdistelemällä voidaan tuottaa yhdyssanoja (*kalakeitto, käsityö*). Uusia perussanoja syntyy vain harvoin. (Häkkinen 1985: 23.) Kieli ei muutu itsestään, vaan sitä muuttavat kieltä käyttävät ihmiset, jokainen uusi sana on aluksi yksilön tuote. Kieli muuttuu, mikäli uudennos vakiintuu yleiseen käyttöön. (Häkkinen 1985: 157.)

Uutta sanastoa karttuu johtamalla (derivaatio), yhdistämällä (kompositio), sulautumalla ja muista kielistä lainaamalla. Jonkin verran sanoja kehitetään tietoisesti. (Häkkinen 2005: 8.) Kirjakieleemme ei itsenäisiä perussanoja enää ole luotu, mutta uusia käsitteitä luodaan jo olevista aineksista (Vesikansa 1978: 64–68). Erkki Itkonen (1966: 234) luettelee sananmuodostuksen keinoiksi edellisten lisäksi kahdennuksen (reduplikaatio) ja sanavartaloon kuuluvan äänteen vaihtamisen toiseen äänteeseen, esimerkiksi *kalista ~ kilistä ~ kolista*. Lisäksi voidaan mainita konversio eli saman sanan käyttö toisen sanaluokan tehtävässä (*ulkomaalainen mies – hän on ulkomaalainen*) sekä lyhentäminen (*neuvonta-asema > neuvola*) (Karlsson 2004: 196–197). Kansankielen sana voidaan ottaa uuteen merkitystehtävään (*juna < aikaisemmin 'jono, rivi'*) ja slangisana voi muuttua hyväksyttäväksi kirjakielen ilmaukseksi (*kolari*). (Vesikansa 1978: 64–68). Lisäksi sanasto karttuu kirjainsanoista (*Kela, heteka*).

Hakulinen (SKRK 1979: 384) jakaa sanaston kasvutavat morfologis-semanttisesti, jolloin morfologisia ovat yhdistäminen ja johtaminen. Semanttisesti sanasto kasvaa, kun sanalle kehittyy kuvallinen merkitys, joka saattaa syrjäyttää aikaisemman mutta saattaa myös jäädä rinnalle.

Yhdyssana on kokonaisuus, joka koostuu kahdesta tai useammasta sanasta mutta on kielen yksikkönä yksi sana ja myös edustaa tyypillisesti yhtä käsitettä. Kirjoituksessa yhdyssanan osat ovat normin mukaan yhtenä kokonaisuutena ilman sanavälejä, eräissä tapauksissa yhdysviivalla toisiinsa liitettynä. (ISK 2004: 388.) Karlsson (1983: 37) määrittelee yhdyssanan sananmuodoksi, jossa on useampia vapaan morfeemin edustajia.

Ikola pitää nykysuomessa yhdyssanan selvimpänä tuntomerkinä painotusta. Puhekielessä ei ole tarpeen erottaa yhdyssanoja ja sanaliittoja toisistaan, mutta ongelma konkretisoituu vasta, kun on ratkaistava, kirjoitetaanko elementit yhteen vai erikseen. Rajausongelmat koskevat tapauksia, joissa alkuosa on muussa kuin nominatiivimuodossa. (Ikola 1986: 105.) Nominatiivialkuisissa kokonaisuuksissa tilanne on painotuksessa kin yksinkertaisempi, koska rakenteellisten rajoitusten takia yhdyssanatulkinta on ainoa mahdollinen. (Häkkinen 1997: 146–147.)

Puheessa yhdyssanalla on tyypillisesti pääpaino ensimmäisellä tavulla, mutta tämä kriteeri ei tee välttämättä eroa vastaavaan kaksisanaiseen ilmaukseen (ISK 2004: 388). Ongelma tulee esiin kirjoitettaessa, mutta joskus ongelmia voi olla puhunnassakin. MTV3:n uutisraportissa (uutislähetys viikolla 33/07) toimittaja käytti selkeitä taukoja sanoissa *keskus rikos poliisi (KRP)* ja *savon linna (Savonlinna)*. Tekstissä yhdyssanojen erilleen kirjoittaminen ja toisaalta sanaliittojen yhteen kirjoittaminen häiritsevät luettavuutta ja viestin välittymistä.

Karlsson pitää voimakasta sivupainoa kaksiosaisen yhdyssanan tunnuksena. Esimerkiksi sanassa *kirjoituskone* ei ole sivupainoa kolmannella tavulla, kuten olisi yhdistämättömässä sanassa. Puheessa sivupaino keskittyy kaksiosaisissa yhdyssanoissa toisen osan alkuun. Jos yhdyssanassa on enemmän kuin kaksi osaa, sivupaino kohdistuu siihen osaan, joka konteksti-, korostus- tai muista syistä on erityisen painon tarpeessa (*jüh-lajù-ma-lan-pal-ve-lus*). (Karlsson 1983: 151.)

Vesikansa (1989) muistuttaa, että yhdyssanan jälkiosaa voidaan painottaa silloin, kun sen tarkoitetta jostakin syystä tähdennetään (*niin kòulupójat kuin kòulutýtöt*). Myös painotus voi normaalista muuttua affektipitoisessa puheessa tai kun puhuja esittää asiaa oman mielipiteensä ”*tämähän on erinómaista*”. Joissakin rinnasteisissa yhdyssanoissa

kaikki osat ovat yhtä painokkaita *suomalais-ruotsalais-saksalainen sanakirja*. (Vesikansa 1989: 213.)

Ravila (1975: 76) on määritellyt yhdyssanan syntaktiseksi sanaliitoksi, joka alkuun on ollut suhteellisen irrallinen, mutta tiivistynyt ja kehittynyt kiinteäksi merkiksi (*vastapäätä*). Penttilä taas (2002: 258) toteaa suomen kielen yhdyssanojen olevan niin eri-ikäisiä ja muodostukseltaan kirjavia, että kyseistä sanaston lohkoa ei voi kuvata kuin pintapuolisesti.

Sana voi olla motivoitunut joko foneettisesti (onomatopoeettiset sanat), morfologisesti tai semanttisesti. Yhdyssanojen voidaan sanoa olevan sekä morfologisesti että semanttisesti motivoituneita. Morfologisesti motivoituihin sanoihin kuuluvat yhdyssanat, joissa kielenkäyttäjä tuntee komponentteina olevat morfeemit entuudestaan. Semanttisessa ja myös morfologisessa motivaatiossa on kyse osaksi merkin ja käsitteen, osaksi sanan ja sen tarkoitteen välisestä suhteesta. (Hakanen 1973: 10.)

Yhdyssanan määrittelyssä keskeiseen asemaan on noussut semanttinen ja kontekstuaalinen tarkastelu. Perustana on kielenulkoinen havainto, joka pitää yhdyssanojen hahmottamisessa ottaa huomioon. Esimerkiksi Tuomi korostaa merkitystä, kun hän määrittelee yhdyssanan äänne- tai kirjainjonon ja merkityksen muodostamaksi jakamattomaksi kokonaisuudeksi (Tuomi 1989: 29). Sanat ovat siis kielellisiä merkkejä, joissa on kaksi erottamattomasti toisiinsa liittyvää puolta, äänneasu ja merkitys (Häkkinen 2005: 8).

Alpo Räisänen korostaa kontekstin osuutta erityisesti yhdyssanojen muodostuksessa. Varsinkin nominatiivialkuisten yhdysnominien merkityksen tulkitseminen ilman kontekstia on vaikeaa. Merkitystä pohdittaessa on otettava huomioon niin tekstin sisäinen kuin tekstin ulkoinenkin konteksti. Esimerkkinä Räisänen mainitsee nominin *telttakauppias*, joka voi myydä teltoja tai teltassa. Merkitys selviää vasta kontekstista. Yhdysnomininit ovat helposti tuotettavia, joten produktiivisuus sekä kontekstin tarve tulkinnaassa saattavat liittyä yhteen. Yhdyssana tiivistää sanomasta oleellisen, jolloin keskeistä on yhdyssanan funktio tai se, mikä on tärkeää tarkoitteessa. Jos muovi- tai paperipussi täytetään jauhoilla, tulee siitä todennäköisesti *jauhopussi*. Lähtökohtana on siis kielenkäyttäjän eikä kielen analysoijan näkökulma. (Räisänen 1986: 158–160.)

Saukkonen toteaa, että yhdyssana on lyhenne suuremmasta kokonaisuudesta, eikä yhdyssanoissa ole minkäänlaista tuntomerkkiä yhdysosien merkityssuhteesta. Sana on kuitenkin yksiselitteinen, koska se on vakiintunut yleisimmän merkityksensä mukaan.

Yhdyssanan syvärakenne vasta paljastaa, millainen kokonaisuus pintarakenteeseen sisältyy. Yhdyssubstantiivi sisältää upotetun lauseen esimerkiksi sanassa *kaupungintalo* 'talo, joka kuuluu kaupungille'. (Saukkonen 1973: 332–333.) Tämä määrittely ei kuitenkaan soveltune sellaisiin yhdysilmauksiin, joiden osana on kieliopillinen morfeemi, esimerkiksi *ettei* (*että + ei*), *epäonnistua* (?siten että onnistuu *epä).

Lähes kaikissa määritelmässä ortografian ja painotuksen lisäksi on kolme keskeistä asiaa: 1) yhdyssana ilmaisee yhden käsitteen, 2) yhdyssanalla on tietty merkitys, joka on usein toinen kuin yhdysosien summa, 3) konteksti viime kädessä paljastaa sanan merkityksen. Yhdyssana on siis leksikon itsenäinen, morfologis-semanttinen yksikkö.

2.1 Yhdyssanatyypit

Yhdistyksen eli komposition avulla muodostettujen yhdyssanojen eli kompositumien osat palautuvat kahteen tai useampaan itsenäiseen sanaan. Yhdyssanat jaetaan determinatiivisiin eli alisteisiin ja kopulatiivisiin eli rinnasteisiin. Kopulatiiviset voidaan jakaa edelleen iteratiivisiin ja dandvoihin, joissa yhdyssanan osat ovat syntaktisesti samanlaisessa asemassa ja osat voidaan yhdistää usein *ja*-sanalla. (E. Itkonen 1966: 242–234.) Penttilä jakaa yhdyssanat summatiivisiin, iteratiivisiin ja determinatiivisiin. Iteratiiviset yhdyssanat ovat muodostuneet saman aineksen toistamisesta, esimerkiksi *ai ai*, *nono*, mutta tämä ryhmä on harvinainen. Determinatiivisten alaryhmäksi hän luokittelee *dvandvat*, joita hän kutsuu tasapainoisiksi eli ekvipollenteiksi, esimerkiksi *naisrunoilija*, *Ulla-Maija*, *velimies*, *prinssipuoliso*. (Penttilä 2002: 260–261.) Isossa suomen kieliopissa (ISK) yhdyssanat jaetaan determinatiivisiin eli määritysyhdyssanoihin ja kopulatiivisiin eli summayhdyssanoihin, ja lisäksi on ns. johdosyhdyssanoja. (ISK 2004: 388.)

Yhdysosa on yhdyssanan leksikaalinen rakenneosa, esimerkiksi sanassa *makaronilaatikko* on kaksi yhdysosaa, *makaroni* ja *laatikko*. Yhdysosina voivat toimia eri sanaluokkien ja eri rakennetyyppien sanat. Määritysyhdyssana koostuu kahdesta yhdysosasta: määriteosasta ja edusosasta (perusosa). Summayhdyssanassa, yhdysnumeraalissa ja ketjusanassa yhdysosia voi olla enemmänkin. Yleensä yhdysosa edustaa jotain lekseemiä, mutta yhdyssanoilla on myös sellaisia yhdysosia, jotka eivät edusta itsenäistä, produktiivisesti taipuvaa lekseemiä, esimerkiksi *avo-*, *epä-*, *ulko-*; *alkeis-*, *uusio-*, *etsikko-*; *-pääsyinen*, *-vuotias*; *kotti-*. (ISK 2004: 392.) Tutkimuksessani käytän yhdysosista termejä määriteosa ja perusosa sekä perusosan synonyyminä jälkiosa.

Yhdysosana voi olla myös perusosan kannalta pakollinen määriteosa, yhdysosamuoto (*casus componens*), joka ei sellaisenaan esiinny itsenäisenä sananmuotona. Se voi olla sanan vartalo, esimerkiksi *muurahaispesä*, *suurteos*, tai sisältää lisäainesta, esimerkiksi *mestarismies*, *jalkopää*; *asuinpaikka*, *uima-allas*. (ISK 2004: 402). Karlsson käyttää termiä jäännösmorfeemi, joka on funktioltaan substantiivin- tai adjektiivintapainen elementti ja joka esiintyy vain yhdyssanojen tai johdosten osina. Tällaisia ovat esimerkiksi *-huiskea*, *irto-*, *jalko-*, *kiiras-*, *leivin-*, *lökä-*, *näsä-* ja *-niekka*. Niistä monet ovat alun perin lainoja, ja se selittää, mikseivät ne taivu normaalien suomen kielen nominien tapaan: ne on lainattu yhdyssanojen osina. Jäännösmorfeemit esiintyvät yleensä yhdyssanojen määriteosina, jolloin niiden sanaluokkaa ei voi yksiselitteisesti todeta. Yhdyssanojen perusosina esiintyvät jäännösmorfeemit kuten *-pide*, *-niekka* ja *-huiskea* ovat harvinaisempia, mutta taivutus ja syntaktinen funktio paljastavat niiden sanaluokan: *mielipide* ja *soittoniekka* ovat substantiiveja ja *pitkänhuiskea* taas adjektiivi. (Karlsson 1983: 193–194.)

Yleisin yhdyssanatyyppejä koostuu kahdesta jakamattomasta substantiivista *kirja + kauppa*. Tällaisen yhdyssanan ensimmäinen osa voi olla myös genetiivissä *meren + ranta*. Yhdyssanat voivat olla itse johdoksia *kaivin + kone*. Yleisiä ovat myös useampi- kuin kaksiosaiset yhdyssanat *maa + talous + tuotanto*. (Karlsson 1982: 229.) Yhdyssanoissa on myös sellaisia, jotka on muodostettu yhdyssanasta tai kaksisanaisesta lausekkeesta johtamalla esimerkiksi *kansaneläkeläinen < kansaneläke*. Nämä johdosyhdyssanat ovat tavallisimmin *inen-*, *(U)Us-* tai *-sti*-johdoksia*. (ISK 2004: 388.) Aina ei ole selvää, missä primaarien osien rajat ovat: *kesä + työpaikka* vai *kesätyö + paikka* (Karlsson 1983: 151). Joskus kyseessä on homonymia: *pääkirjanpitäjä* muodostuu joko *pää + kirjanpitäjä* tai *pääkirjan + pitäjä*. Sen sijaan *peruskoulunopettaja* tulee sanoista *peruskoulun + opettaja*, ei *perus + koulunopettaja* (Vesikansa 1989: 214).

Kun yhdyssanan sekä perus- että määriteosa ovat kielessä myös erillisinä sanoina ja vastaavan merkityksisinä, yhdyssana saattaa olla koostumukseltaan yhtä läpikuultava kuin mikä tahansa attribuuttirakennelma: *kalavesi*, *aamusumu*, *kukkaruukku*. Tilanne on sama silloin, kun määriteosaa ei käytetä täysiparadigmaisena erillisenä sanana, mutta se on prefiksin luonteisena merkitykseltään aivan tuttu: *yläosa*, *epävarma*, *nykyaika*, *kitukasvuinen* jne. Tavallisia ovat sellaiset alkuaan adjektiivikantaiset mutta substantiivimääritteiset yhdistelmät kuten *aamuhämärä*, *jääkylmä*, *kivikova*. Lauseopillisesti huomattavia ovat sellaiset karitiiviyhdyntäiset kuin *välinpitämätön*. Leksikologisesti kiin-

toisia ovat ne tapaukset, joissa yhdyssanan merkitys ei ole suoraan osiensa avulla ilman muuta ymmärrettävissä: *hiirenkorva*, *punajuuri*, *mieliruoka* jne. (SKRK 1979: 384–385.)

Sanat tarkoittavat jotain käsitettä, ja niillä voidaan viitata maailman vastaaviin todellisiin ilmiöihin, tarkoitteisiin. Käsitettä *sana* ei pystytä luonnehtimaan pelkästään merkityksen avulla, ellei tukena ole täydellistä semantiikan teoriaa. Esimerkiksi *että*-sanalla on vain kieliopillinen funktio, ei merkitystä. Inkorporaatio on kieliopillinen prosessi, jonka tuloksena sana liittyy toisen sanan osaksi esimerkiksi yhdyssanaksi. Morfinrajat ovat enemmän tai vähemmän läpinäkyviä, silloin kun sanan kokonaismerkitys on osiensa merkitysten pohjalta pääteltävissä (*kivitalo* on 'talo, joka on kiveä'). Yhdysilmaus on opaakki eli läpinäkymätön silloin, kun merkitys ei ole pääteltävissä siihen liittyneistä osista (*yksinkertainen* 'hieman tyhmä'). (Karlsson 2004: 84–85, 91.) Mitä kiinteämpi osien välinen suhde on, sitä todennäköisemmin päädytään yhdyssanaan. Kiinteyttä lisää se, että kokonaisuuden merkitys eroaa osien yhteenlasketusta merkityksestä (*talonpoika* vrt. *talon poika*) tai että kokonaisuus on luonteeltaan termimäinen (*kaupunginosa* – *kaupungin osa*). (Häkkinen 1997: 153.)

Psykolingvistisen assosiaatioteorian mukaan toistensa yhteydessä tai läheisyydessä esiintyvät sanat mielletään tavalla tai toisella yhteenkuuluviksi. Sana on mielikuva, joka reaalistuu toisena tai mahdollisesti useinakin muina sanoina. Sanojen väliset assosiaatiot ovat sitä voimakkaampia, mitä useammin sanat esiintyvät toistensa yhteydessä. (Hakanen 1973: 5.) Assosiaatioteoria saattaa selittää esimerkiksi sanaliittojen muuttumisen yhdyssanoiksi, ja sen mukaan voitaneen perustella myös joitakin väärin yhteen kirjoitettuja yhdyssanoja, esimerkiksi *saksankieli*, *niinsanottu*, *edellämainittu*.

Tuorein deskriptiivinen luokittelu yhdyssanoista on Isossa suomen kieliopissa (2004: 388–420, 756), jonka mukaan olen laatinut seuraavalle sivulle taulukon suomen kielen yhdyssanatyypeistä.

Taulukko 2. Suomen kielen yhdyssanatyypit ISK:n (2004) mukaan

Determinatiiviset yhdyssanat	
Substantiivit	
Määriteosa nominatiivissa	jääkimpale, ilmalento, tiistaikonsertti
Määriteosa genetiivissä	tuolinjalka, kuusenoksa, merenranta
Määriteosa genetiivissä tai nominatiivissa	verenpisara, veripisara; sananmuoto, sanamuoto
Määriteosana yhdysosamuoto	jalkopää, asuintalo, suurkaupunki
Määriteosana eri sijamuotoja tai adverbi, infinitiivi	unissakävely, maastamuutto, hoitoonohjaus; hyvinvointi
Monikko määriteosassa	äitienpäivä, kykyjenetsijä, riskienhallinta
Adjektiivit	
Yhdysadjektiivit	hyväntuokoinen, varmaotteinen kuvankuunnin, langanlaiha, jääkylmä, lähtövalmis
Partisiipit ja verbit	
Yhdyspartisiipit	Asiantunteva – asiantuntevaton; käänteentekevä, kirjanoppinut
Yhdysverbit	allekirjoittaa, etsintäkuuluttaa, laiminlyödä, monimutkaistaa, ylläpitää
Appositioyhdyssanat	tutkijanainen, säveltäjämestari
Bahuvriihdyssanat	harmaapää, herkkusuu, pitkätukka
Toistoyhdyssanat	ruokaruoka; hienonhieno
Kopulatiiviset yhdyssanat	
Paralleeliset yhdysosat	parturi-kampaaja, mustavalkoinen, viritin-vahvistin
Ketjusanat	tee-se-itse-mies
Yhdysnumeraalit	kolmetoista, viisikymmentäkolme

2.1.1 Determinatiiviset yhdyssanat

Yleisin yhdyssanatyyppejä ovat determinatiiviset yhdyssanat, jotka koostuvat kahdesta yhdysosasta, joiden välinen suhde on semanttisesti epäsymmetrinen. Hallitsevana jäsenenä on jälkiosa eli edusosa, jota modifioi alkuosa eli määriteosa. Määriteosa on useimmiten nominatiivissa tai genetiivissä, mutta muutkin sijat ovat mahdollisia. (ISK 2004: 388).

Determinatiivisia yhdyssanoja on monenlaatuista. Alkuperäisen sanaliiton määriteosa on voinut olla jäljessä seuraavan, sittemmin yhdyssanan perusosaksi kehittyneen sanan attribuutti (*vesilätäkkö, sormenjälki*), adverbiaali (*kivenkova, poismennyt*) tai joskus objektikin (*mitäänsanomaton*). Eräänlaisena determinatiivisten kompositumien rajatapauksena ovat esimerkiksi pronominin ja sitä seuraavan postposition yhtymät (*sentähden*). Lisäksi on näiden valtarühmien ulkopuolelle jääviä harvinaisempia yhdys-

sanatyyppejä, jotka ovat muodostuneet esimerkiksi subjektin ja predikaatin liittymästä eli kokonaisesta lauseesta kenties tai muista lauseessa alituisesti peräkkäin esiintyneistä sanoista *ajastaika, jollen*. (E. Itkonen 1966: 235–236.)

Determinatiiviset yhdyssanat ovat luonteeltaan endosentrisiä: yhdyssana ilmaisee samaa luokkaan tai lajiin kuuluvaa entiteettiä kuin sen pelkkä perusosakin. Esimerkiksi *kerrostalo* on tietynlainen talo. Perusosaa modifioidessaan määriteosa rajoittaa jälkiosan mahdollisten tarkoitteiden joukkoa tai muuten kaventaa sen alaa. Määritysyhdyssana onkin edusosansa hyponyymi: *lihakeitto* ja *hernekeitto* ovat molemmat keittoja. (ISK 2004: 396.) Tällaisen yhdyssanan merkitys syntyy yhdysosien merkitysten perusteella, joka semanttisen tulkinnan kautta on konventionaalinen. Merkityksen muodostus on vaipainta nominatiivialkuisissa yhdyssanoissa. Substantiivimääriteosa on merkitykseltään epäreferentiaalinen eikä viittaa määrätarkoitteeseen. Yhdysadverbeissa sekä leksikaalis-tuneissa yhdyssanoissa osien välinen määrityssuhde on vähemmän selvä kuin tyypillisissä yhdyssubstantiiveissa, -adjektiiveissa ja -verbeissä. (ISK 2004: 396.)

Tietynlaiset sanojen yhtymät ovat sisäisen rakenteensa perusteella luontaisesti yhdyssanoja. Tällaisia ovat tapaukset, jossa määriteosana on substantiivin nominatiivimuoto (*tiiliseinäinen, kivitalo*), yhdysosamuoto (*yleistieto, herrasmies, asuinpaikka*) tai lekseeminä esiintymätön nominivartalo *sekamelska, epätavallinen, ulkomainen*. Sama koskee määriteosana olevaa adjektiivin tai numeraalin nominatiivimuotoa, kun jälkiosana on adjektiivi, ja määriteosa on jälkiosan kannalta pakollinen, esimerkiksi *hyväsydäminen, vapaaehtoinen, kaksivuotias*. Näitä vastaava kaksisanainen ilmaus ei ole mahdollinen syntaktinen rakenne. Sitä osoittaa se, ettei alkuosaan voi liittyä liitepartikkeli eikä jälkiosa saa sanaluokalleen ominaisia määritteitä välittömästi eteensä. (ISK 2004: 389.) Tätä piirrettä on käytetty yhdyssanojen yhteen ja erilleen kirjoittamisen opetuksessa melko paljon: **kivikin talo po. kivialokin, *kivi iso talo po. iso kivitalo*.

Adjektiivin ja substantiivin yhtymä on yhdyssana silloin, kun adjektiivi ei kongruoi, esimerkiksi *märkäpuvussa ≠ märässä puvussa*. Jos adjektiivi on kongruoiva, riippuu yhtymän kiteytyneisyyden asteesta, katsotaanko se yhdyssanaksi vai ei, esimerkiksi *hieno sokeri ~ hienosokeri*, mutta *vanha poika* ei ole sama kuin *vanhapoika*. (ISK 2004: 389.)

Rakenteellis-semanttisin perustein määritisyhdyssanoista on erotettavissa joitakin erityistyyppisiä, kuten appositioyhdyssanat ja bahuivriihikompositumit (ISK 2004: 396).

Bahuvriihit ovat tietynlaisia nominaalisia yhdyssanoja, joita käytetään sekä substantiivin että adjektiivin tapaan. Ne koostuvat tyypillisesti nominatiivisijaisesta adjektiivivi- tai substantiivimääritteestä ja perusosasta, joka on ruumiinosan tai vaatekappaleen nimitys, esimerkiksi *herkkusuu*, *harmaaturkki*, *punapää*. Niissä jälkiosa ei semanttiselta kannalta edusta koko yhdyssanaa siten kuin määrittelyyhdyssanoissa yleensä esim. *harvahammas* ei ole hammas vaan ihminen. Bahuvriihien semanttinen erityispiirre on se, että ne viittaavat lähes aina ihmiseen tai muuhun elävään olioon, ja ruumiinosien nimitykset ovat suurin perusosina toimiva sanaryhmä. On kuitenkin joitakin yhdyssanoja, joilla voi olla kaksi tulkintaa: *valkolakki* on tietty valkoinen hattu, mutta bahuvriihinä sen merkitys on 'ylioppilas' (Heinonen 2001: 625–627). Tätä indoeurooppalaisellakin taholla tavattavaa yhdyssanatyyppeä sanotaan myös eksosentriseksi, koska subjekti, johon se viittaa, jää tavallaan yhdyssanan ulkopuolelle (E. Itkonen 1966: 235).

Hakulinen totesi, että bahuvriihit ovat arkaaisia eivätkä enää normaalityyliisessä yleiskielessä suositeltavia. Yleensä ihmiseen jonkin verran halventavasti viittaavina ilmauksina ne eivät kuulu asiatekstiin. (SKRK 1979: 384.) Heinonen toteaa, että bahuvriihejä pidetään yleensä tarkoitteitaan halventavina. Niiden negatiivinen sävy perustuu osaksi siihen, että yhden silmiinpistävän ominaisuuden nojalla luokitellaan henkilöitä. Luokittelun fyysisyys lienee olennaista bahuvriihien tyylivärin ja käyttöalan kehittämisessä, mistä esimerkkinä ovat mm. rasistiset ilmaukset *mutakuono* ja *vinosilmä*. (Heinonen 2001: 630.)

Appositioyhdyssana on kahden substantiivin muodostama sana, jonka osat ovat toisiinsa samankaltaisessa suhteessa kuin appositiorakenteen jäsenet. Yhdysosat kuvaavat samaa tarkoitetta eri kannoilta, esimerkiksi *tutkijanainen* on sekä tutkija että nainen, mutta *virkanainen* on nainen mutta ei virka. Appositioyhdyssanat muistuttavat summayhdyssanoja ja toisaalta substantiivin ja taipumattoman nimikemääritteen muodostamia lausekkeita (*rouva presidentti*), joskin appositioyhdyssanassa osien järjestys on vapaampi. Appositioyhdyssanoihin kuuluu myös yhdyssanat, joiden jälkiosana on sana *kulta*, *raukka*, *vainaja* tai vastaava. Niissä alkuosa on yleensä elollistarkoitteinen ja semanttisesti spesifi. (ISK 2004: 407.) Oikein yhteen kirjoitettuja appositioyhdyssanoja on aineistossani kolme: *kassatyttö*, *opiskelijatoveri* ja *yrittäjäpariskunta*. Ensimmäinen on appositioyhdyssana vain, mikäli sana *kassa* tarkoittaa ammattinimikettä eikä laitetta, jota *tyttö* käyttää (vrt. *pääkassa* 'henkilö, joka hoitaa yrityksen käteisvaroja').

Koska yhdyssanojen muodostuminen on etenkin itämerensuomessa vakiintunut produktiiviseksi sananmuodostuskeinoksi, on odotuksenmukaista, että yhdyssanat ja sanaliitot ovat alkaneet eriytyä rakenteeltaan. Suomessa ei esimerkiksi enää ole mahdollista käyttää nominatiivimuotoista substantiiviattribuuttia sanaliittojen alkuosana, muuten kuin erisnimien tai tittelin yhteydessä (*tohtori Mäkinen, herra ministeri*), mutta yhdyssanojen alkuosana nominatiivimuotoinen substantiivi on varsin tavallinen. (Häkkinen 1997a: 146.)

Kahdennuksen eli **reduplikaation** tavallisin muoto on lähinnä tyylillisiin syihin perustuva sanantoisto, ja tällaisista sanapareista voi syntyä yhdyssanoja. Yksi kahdennuksen laji on sellainen, että sanan jompikumpi osa on alkuperäisen sanan äänteellinen muunnos, joka ei yksinään merkitse mitään, esimerkiksi *hujan hajan, yllin kyllin*. (E. Itkonen 1966: 242.) Karlsson (1983: 195) käyttää näistä reduplikaatiivisista yhdysosista termiä puolivapaa adverbi. Ne yleensä vahvistavat pääsanansa merkitystä ja useimmiten ne esiintyvät vain tietyn sanan yhteydessä: *puti*(puhdas), *supi*(suomalainen), *rutti*(köyhä), *täpö*(täysi) *upo*(uusi), *ypö*(yksin). Hakulinen esittää (SKRK 1979: 493) ilmaisen *puti puhdas* sanaliittona, ”alkusointusanaparina”, mutta kyse ei kuitenkaan liene vain kirjoitusasusta, vaikka alkusointuyhdyssanat ovat ”oikeastaan vain ortografiansa vuoksi” alkusointufraaseista erotettavia.

Iso suomen kielioppi (2004: 410) käyttää termiä **toistoyhdyssana**, jossa sama sana esiintyy kahdesti. Sanat ovat yleensä epämuodollisia ja ne korostavat kyseisen sanan tarkoitteen tyypillisyyttä tai ominaisuuden suurta astetta, kuten genetiivialkuinen adjektiivi *pienenpieni*. Vakiintuneita toistoyhdyssanoja ovat myös adverbit *häthätää*, *peräperää* ja *pikapikaa*. Tällainen adjektiivin toistorakenne esiintyy yhtä lailla sanaliittona, *pikku pikku bikineissä*. Melko tuore ilmiö ainakin puhekielessä on korostaa sanan merkitystä toistamalla se, esim. *kirjekirje* ’paperikirje, erotuksena sähköisistä viesteistä’, *ruokaruoka* ’kotona valmistettu ruoka, ei eines’, *korkkikorkki* ’korkkiaineesta valmistettu, yleensä viinipullon korkki’. (ISK 2004: 410.)

2.1.2 Kopulatiiviset yhdyssanat

Vanhinta yhdyssanatyyppejä edustavat kopulatiiviset yhdyssanat kuten *maailma*. Ne ovat syntyneet samanarvoisten lauseenjäsenten asyndeettisestä eli sidesanattomasta rinnastuksesta. (E. Itkonen 1966: 235.) Summatiivisissa eli kopulatiivisissa yhdyssanoissa (summayhdyssanoissa) yhdysosat ovat rinnasteisia, jolloin niiden väliin voisi liittää

konjunktion *ja* tai *sekä – että*. Kokonaisuus on yleensä molempien yhdysosien tarkoitteiden summa. (Penttilä 2002: 260.) Sanojen primaarit osat ovat siis keskenään samanarvoisia (E. Itkonen 1966: 234). Kopulatiivisen yhdyssanan paralleeliset osat ovat merkityksen kannalta symmetrisessä, additiivisessa suhteessa toisiinsa, esimerkiksi *virittin-vahvistin*, *sini-musta-valkoinen*. Paralleelisuus mahdollistaa niiden järjestyksen vaihtelun sanan merkityksen siitä olennaisesti muuttumatta. Summayhdyssana ilmaisee osiensä yhdistelmää tai vastakkaisuussuhteen osapuolia tai asteikon ääripäitä. (ISK 2004: 416–417.)

Summayhdyssana ei yleensä toimi determinatiivisen yhdyssanan osana. Kuitenkin määriteosana esiintyy usein sellainen kahden tai useamman sanan yhtymä, joka muistuttaa rakenteeltaan ja merkitykseltään summayhdyssanaa, mutta ei ole itsenäinen lekseemi. Tällainen summayhdysosa on määriteosana esim. sanoissa *puna-vihersokeus*, *vesileipärangaistus*. (ISK 2004: 417–418.)

Ketjusana on nimitys moniosaiselle yhdyssanatyypille, jossa sanat on ketjutettu yhdysviivan avulla yhdeksi kokonaisuudeksi, esimerkiksi *ei-kenenkään-maa*, *tee-se-itse-mies* (Kaino s.v. ketjusana).

Oman yhdyssanaryhmänsä muodostavat **yhdysnumeraalit**, jotka ovat kymmentä suurempaa tarkoittavia moniosaisia numeroilmauksia. Niiden rakenneosina ovat peruslukusanat yhdestä yhdeksään ja sana *toista*, joka on kiteytynyt partitiivimuoto sanasta *toinen* ~ *toista*. Peruslukusanoja ovat myös kymmenkantaiset *kymmenen*, *sata*, *tuhat*, *miljoona* jne. Kaikki yhdysnumeraalin osat paitsi *toista* taipuvat lauseyhteyden mukaan, myös järjestyslukuissa. (ISK 2004: 756.) E. Itkonen (1966: 235) luokittelee kopulatiivisiin yhdyssanoihin lukusanat luvusta kaksikymmentäyksi ylöspäin lukuun ottamatta täysiä kymmeniä ja satoja.

Yhdysnumeraalit ovat erilaisia kuin muut yhdyssanatyypit, ja niiden yhteen ja erilleen kirjoittaminenkin vaihtelee (ISK 2004: 757). Nominatiivissa pääsanana on ensimmäinen numeraali, johon toinen liittyy partitiivimuotoisena: *viisisataa* kuten *viisi taloa*. Yhdysnumeraalit muodostuvat kahdestakymmenestä ylöspäin siis samaan tapaan kuin numeraalista ja substantiivista koostuvat lausekkeet. Muissa sijoissa pääsanana on jälkimmäinen numeraali: *viidessasadassa* kuten *viidessä talossa*. Yhdysnumeraalit muodostavat kuitenkin oman kokonaisuutensa, kirjoitettiin ne yhteen tai ei. (ISK 2004: 763.)

2.2 Yhdyssana vai sanaliitto?

Raja yhdyssanan ja sanaliiton välillä on usein häilyvä. Vakiintunutta sanaliittoa, joka vastaa merkitykseltään yksinäistä sanaa mutta jonka alkuperäisen muotonsa, merkityksensä ja funktionsa säilyttäneet jäsenet voidaan vielä tajuta itsenäisiksi. Suomen kielessä on paljon tapauksia, jotka on mahdollista käsittää sekä yhdyssanoiksi että sanaliitoiksi: *suinpäin* ~ *suin päin*, *nurinpäin* ~ *nurin päin*. (E. Itkonen 1966: 236.) Sanaliitto ja yhdyssana ovat vaihtoehtoisia ennen kaikkea genetiivimuotoisen määräiteosan sisältävissä kokonaisuuksissa. Käytännössä yhdyssanaisuus määräytyy sen mukaan, miten kiinteäksi osien välinen yhteys tajutaan (Ikola 1986: 105–108). Esimerkiksi yhdyssana *linja-autonkuljettaja* merkitsee ammattia ja on ammattinimike, kun taas *linja-auton kuljettaja* voi olla kuka tahansa, joka ajaa linja-autoa. Monissa tapauksissa ilmaus voidaan kirjoittaa joko sanaliitoksi tai yhdyssanaksi ilman, että vaihtoehdoilla on olennaista merkityseroa. Mitä yleisemmin käytetty ja merkitykseltään kiteytyneempi ilmaus on, sitä useammin se kirjoitetaan yhdyssanaksi.

Agglutinaatioteorian mukaan lauseessa usein esiintyvät sanaliitot yhdistyvät eli agglutinoiduvat yhdyssanoiksi. Saman teorian mukaan prefiksit ja johtimet olisivat kehittyneet siten, että sanaliiton tai siitä muodostuneen yhdyssanan jompikumpi jäsen on eristäytynyt vastaavasta yksinäissanasta, jolloin sen merkitys on saanut abstraktimman luonteen. Kiistattomia esimerkkejä ovat pronomineista kehittyneet possessiivisuffiksit ja verbin persoonapäätteet. (E. Itkonen 1966: 291.)

Häkkinen mukaan **sanaliitto** voi tarkoittaa mitä tahansa kahden tai useamman sanan muodostamaa syntaktista kokonaisuutta. Hän ottaa esille lisäksi termin **liittosana**, joka tarkoittaa yhden sanan veroista mutta kuitenkin useammasta eri sananmuodosta koostuvaa ilmausta. Liittosanoja ovat esimerkiksi *ottaa vaarin*, *panna merkille*, *pistää silmään*, *pitää paikkansa*; *muun muassa*, *sitä paitsi*. Liittosanojen muodostaminen voidaan katsoa yhdistämistä korvaavaksi sananmuodostuskeinoksi niissä sanaluokissa, joissa yhdistämismahdollisuudet syystä tai toisesta ovat rajallisemmat kuin nomineissa. (Häkkinen 1997: 147–148.)

Liittosanojen ja sanaliittojen rajaamisessa on samantapaisia ongelmia kuin yhdyssanojen ja sanaliittojen erottamisessa. Helppointa on liittosanojen tunnistaminen silloin, kun kokonaisuuden merkitys on selvästi eriytynyt osien merkityksestä (*pitää silmällä*) tai liittosanan jokin osa on itsenäisenä lekseiminä tuntematon (*ottaa vaarin*). Suomen sanakirjoissa ei liittosanoja yleensä esitetä yhdyssanojen veroisina itsenäisinä kokonai-

suuksina, vaan niitä luetellaan rakenneosiensä yhteydessä esimerkkeinä mainittujen leksiemien vakiintuneista käyttötavoista. (Häkkinen 1997: 148.)

Koska yhteen ja erilleen kirjoittamien tuottaa monelle kirjoittajalle ongelmia, syyn täytyy olla se, että yhdyssana ja sanaliitto ovat kielen järjestelmässä lähekkäisiä (Räikkälä ym. 1996: 5). Erkki Itkonen (1966: 235) korostaa sanaliiton ja yhdyssanan erottavana tekijänä sanaliiton lauseopillista luonnetta, joka muuttuu sanaliiton tiivistyessä yhdyssanaksi, jolloin syntaktisesta muotokeinosta siirrytään morfologiseen.

Kun sanaliitto korvataan yhdyssanalla, häiritsee väärin yhteen kirjoitettu ilmaus luettavuutta kenties jopa enemmän kuin jotkut väärin erilleen kirjoitetut yhdyssanat. Sanaliittojen kirjoittaminen yhdyssanaksi johtunee termihakuisuudesta tai yhdyssanojen hahmotusongelmasta. Vaikka ilmaus kielitajussa on kenties sanaliittoa kiinteämpi, kirjoitetaan kielenoppaiden mukaan erilleen kielten nimien lisäksi esimerkiksi ilmaukset: *aikaavievä, huomioonottaminen, kaikenkaikkiaan*. Kirjoituksessa jotkut ilmaukset voivat esiintyä vaihdellen yhdyssanana ja samat osat sisältävänä lausekkeena tai muuna sanaliittona. Yhdyssanan ja sanaliiton kesken ei aina ole merkityseroa (ISK 2004: 390).

Leino (1992) on todennut, että kieli elää ja se mikä jokin aika sitten on ollut sanaliitto, voi vakiintua yhdyssanaksi, mutta siitä huolimatta vain pieni osa yhdyssanavirheistä voidaan lukea kielen epävakaisuuden tiliin (Leino 1992: 174).

Kielessämme on lisäksi joitakin sanayhtymiä, jotka eivät ole yhdyssanoja eivätkä sanaliittojakaan. Sanoja yhdistää yhdys-, ajatus- tai vinoviiva ja yhtymän osat kongruoivat esimerkiksi *kahteen-kolmeen viikkoon, Turun–Tampereen tie, joutuvat/pääsevät naimisiin* (ISK 2004: 389–390). Kielenhuoltajat ovat tosin moittineet vinoviivan käyttöä ”epäonnistuneena lomaketyylin jäljittelyinä” ja suosittelevat *tai*-sanana käyttöä (T. Itkonen ym. 2007: 23; Luukkonen 2006: 359).

3 HAVAINTOJA YHDYSSANAVIRHEISTÄ

Nykysuomen sanakirjassa (NS) on 207 256 hakusanaa ja Uudissanasto 80:ssa noin 6 000. Suomen kirjakelellä voi siis sanoa olevan vajaat 215 000 eri sanaa. Nykysuomen sanakirjan sanoista noin 70 % on yhdyssanoja, mutta läheskään kaikkia todella esiintyviä yhdyssanoja ei ole sanakirjoissa. Runsaat 70 000 on yhdistämättömiä eli perussanoja tai johdoksia. (Tuomi 1989: 28.) Yhden ihmisen sanavarasto on noin 30 000–40 000 sanaa (Häkkinen 2005: 16). Seuraavaan taulukkoon olen koonnut yhdyssanojen suhteelliset määrät sanaluokittain Nykysuomen sanakirjassa sekä tutkimusaineistossani.

Taulukko 3. Yhdyssanojen sanaluokkajako

	NS %	Oikein kirjoitetut %	Väärin kirjoitetut %
Yhdyssubstantiivit	89,0	87,9	89,1
Yhdysadjektiivit	10,0	9,5	5,2
Yhdysverbit	0,3	1,9 [*]	3,6
Yhdysadverbit ja -partikkelit	0,7	0,5	1,6
Numeraalit	..	0,2	0,5
	100	100	100

^{*}) Tähän lukuun sisältyvät myös *minen*-johdokset ja TU-partisiippi.

Oikein kirjoitettujen yhdyssanojen sanaluokkajako noudattelee Nykysuomen sanakirjassa olevien kompositumien sanaluokkia. Verbien luvut eivät ole verrattavissa, sillä oikein kirjoitettujen lukuun olen sisällyttänyt TU-partisiipit (*laulettu*), ja virheellisten joukossa on myös verbijohdokset (*laulaminen*). Adjektiivien vähäisyys aineistossani selittyy sillä, että itsearviointi on asiatekstiä.

Yhdyssanojen oikein kirjoittaminen ja niiden hahmottaminen yhtä käsitettä vastaavaksi ilmaukseksi, on monissa eri yhteyksissä todettu olevan yksi suomen kielen oikeinkirjoituksen ongelmia. Toisaalta myös sanaliittojen kirjoittaminen yhdyssanaksi on melko yleinen virhe. Yhdyssanoista ja niiden oikeinkirjoituksesta keskustellaan ja kirjoitetaan paljon, mikä ei ole ihme, sillä leksikossamme on yhdyssanoja ylivertaisesti eniten, laskentatavasta riippuen 65–70 % (esim. Saukkonen 1973: 337–338). Toisaalta yhdyssanat voivat olla kertaluonteisia ilmauksia; ne voivat olla vain tietyn ihmisen tai

yhteisön käytössä, ja niiden tulkinta voi vaatia joko tekstin sisäisen tai ulkoisen kontekstin. Mitä enemmän mahdollisuuksia on, sitä enemmän voi esiintyä myös virheitä.

Tutkimusaineistossani vääriksi tulkitsemiani yhdysilmauksia on yhteensä 259, niistä eri lekseemejä on 216. Näistä kaksiosaisia on 140 (64,8 %) ja kolme- tai useampiosaisia 76 (35,2 %). Yhdysmerkkivirhe on 90 ilmauksessa ja niistä eri kompositumeja on yhteensä 74 (34,6 % virheellisten ilmausten kokonaismäärästä). Väärin yhteen kirjoitettuja on 47 ja väärin erilleen kirjoitettuja 79. Yhdysmerkkiongelmien esiintymistä osa liittyy hahmottamiseen joko väärin erikseen tai väärin yhteen. Kokonaan virkerakenteen muutoksen vaatii kuusi esiintymää.

Taulukko 4. Yhdyssanavirheiden määrä aineistossa

	Saneet	Kompositumit	Oikein kirjoitetut		Väärin kirjoitetut	
					Kpl	%
Saneet	19 000	3 578	3 319		259	7,2 ^(*)
Lekseemit		1 397	1 181		216	15,5 ^(**)
			Kpl	%	Kpl	%
		2-osaiset	977	82,7	140	64,8
		Moniosaiset	204	17,3	76	35,2

^{*)} suhteellinen osuus yhdyssaneiden kokonaismäärästä

^{**)} suhteellinen osuus yhdyslekseemien kokonaismäärästä

Esittelen seuraavissa alaluvuissa aineistoni yhdyssanavirheitä ensinnäkin jaoteltuna yhdysosien määrän perusteella ja sen jälkeen virheiden yleisyyden mukaan. Erityisesti ongelmia on ollut moniosaisien, genetiivialkuisten sekä verbijohdoksen sisältävien yhdyssanojen hahmottamisessa. Isoksi ryhmäksi muodostuvat myös yhdysmerkkivirheet. Suurin osa tutkimusaineistoni yhdyssanoista on yhdyssubstantiiveja, joten odotuksenmukaisesti niissä on myös paljon virheitä. Yhdysadjektiivit ja yhdysosamuodot ovat hahmottuneet suurimmaksi osaksi oikein yhdyssanoiksi. Käsittelen virhe-esiintymien yhteydessä myös mahdollisia syitä ja malleja yhdyssanojen hahmottamisen ongelmiin. Omaan lukunaan (luku 4) pohdin virheellisten ilmausten semantiikkaa.

3.1 Kaksiosaiset perusyhdys sanat

Yleisin yhdyssanojen tyyppi on kahdesta substantiivista muodostunut kompositumi, jonka alkuosa on nominatiivissa. Yhdyssanan jompikumpi osa voi itsekin olla yhdyssana. Oikein kirjoitetuista yhdyssanoista 82,7 % on kaksiosaisia, ja niistä kolme neljän-

nestä on nominatiivialkuisia. Virheellisesti kirjoitettuja kaksiosaisia yhdyssanoja on tutkimusaineistossani 64,8 %. Määriteosan sijamuoto on ylisimmin nominatiivi, 169 esiintymää (77,9 %). Genetiivialkuisia on lähes viidennes (18,4 %), ja muissa sijoissa 8 esiintymää (3,7 %). Väärin yhteen on kirjoitettu 44 ilmausta, joista kuudessa on käytetty turhaan yhdysmerkkiä. Olen seuraaviin taulukoihin koonnut vain kaksiosaisen virheelisten yhdyssanojen suhteelliset osuudet määriteosan sanaluokan ja sijamuodon mukaan.

Taulukko 5. Kaksiosaiset virhe-esiintymät määriteosan sanaluokan mukaan

Substantiivi	78,6 %
Adjektiivi	7,1 %
Verbijohdos	0,8 %
Pronomini	3,2 %
Numeraali	1,6 %
Adverbi	5,6 %
Yhdysosamuoto	3,2 %

Taulukko 6. Kaksiosaiset virhe-esiintymät määriteosan sijamuodon mukaan

Nominatiivi	62,7 %
Genetiivi	23,8 %
Muu sija	5,6 %
Taipumattomat	7,9 %

Sijamuodoittain virheitä on eniten nominatiivi- ja genetiivialkuisissa kompositumeissa. Muita sijamuotoja on mm. partitiivi (*aikaavievä*), illatiivi (*yksilölliseenpalveluun*), translatiivi (*puhtaaksi kirjoitus*) sekä allatiivi (*sillälailla*). Taipumattomiin luokitelin adverbillä ja yhdysosamuodolla alkavat yhdyssanat.

Nominatiivimäärite liittyy erottamattomasti yhdyssubstantiivin perusosaan. Rakenteellisten rajoitusten takia nominatiivialkuisissa kokonaisuuksissa yhdyssanatulkinta on selvä toisin kuin joissakin genetiivialkuisissa. Virheet näissä perusyhdysanoissa ovat merkki sanatajun puutteesta. Kielenhuoltajien mielestä on karkea virhe kirjoittaa erilleen kahden substantiivin muodostamat nominatiivialkuiset yhdyssanat (*päivä koti*), ja virheellisiä on tavattu jopa magna cum lauden tasoissa ylioppilasaineissa (Maamies 2002: 13). Leino (1992) toteaa väärin kirjoittamisen olevan niin yleistä, että virheelliset mallit ovat voineet saada mallinsa englannin ortografiasta (Leino 1992: 174).

Tutkimusaineistossani väärin erilleen on kirjoitettu tuttuja yhdyssanoja, kuten:

koti yritys
myynti taulukko
sivu numero

lisä tieto
netti sivu
vara kone

Melko tavallisia ilmauksia ainakin opinnoissa ovat seuraavat:

henkilöstö asia
markkinointi keino
toimisto palvelu
työ panos

lähete lomake
toiminta ympäristö
tutkinto vaatimus
yritys ympäristö

Deverbaalinomini yhdyssanan määriteosana on irronnut pääsanastaan seuraavissa ilmauksissa:

askartelu materiaali
hinnoittelu malli

esittely vaihe
laskenta tehtävä

Perusosana oleva deverbaalinomini on kirjoitettu erilleen määritteestään mm. seuraavissa ilmauksissa:

alku sysäys
budjetti vertailu
kuukausi seuranta

asiakas neuvonta
jäsen neuvonta
tarjous pyyntö

Yhdyssana on sisältänyt vierasperäistä ainesta, joka ei ole hahmottunut yhdyssanan osaksi seuraavissa ilmauksissa:

markkinointi strategioiden
voluumi tuotteiden

opiskelu "motivaationi"
volyyymi ajattelu

Opiskelija on kirjoittanut väärin yhteen sanaliitot *kestäväkehitys* ja *vieraskieli*, joissa määriteosana on adjektiiviskäyttöinen partisiippi sekä adjektiivi. Valmistavassa koulutuksessa kansantalouden oppiaineen yksi osa käsittelee kestävästä kehitystä, joten ilmaus on todennäköisesti hahmottunut termiksi. Jälkimmäisessä opiskelija on hahmottanut sanaliiton yhdyssanaksi:

Kielten osiosta antaisin itselleni arvosanaksi T1 englannista hyvästä yrittämisestä (*vieraskieleni* peruskoulussa oli pitkä saksa). N24

Mallina on voinut olla sanomalehden vierailevien kolumnistien palsta *Vieraskynä*, terveydenhuollon termi *vierasesine* tai tutummat ilmaukset *vierashuone*, *vieraskirja* ym.

Kirjoitusasuun on saattanut vaikuttaa myös virheellisesti yhteen kirjoitetut kielten nimet (**suomenkieli*, **englanninkieli*), jotka vakiintuneen käytännön mukaan kirjoitetaan erilleen ja niihin verrannollinen on myös koulutukseen liittyvä termi *vieras kieli*.

Ilmoituksista on melko helppo löytää väärin erilleen kirjoitettuja kaksiosaisia, nominatiivialkuisia substantiiveja:

ale hinta	auraus viitta
esittely käyttö	löytö päivä
pussi lakana	remontti ale
shokki tarjous	suosikki sarja
synttäri hulina	tupla turva

On mahdollista, että ilmoitusten lukijat saavat malleja näistä ilmauksista. On myös mahdollista, että ilmoituksista tarttuu välinpitämättömyys oikein kirjoittamiseen, sillä ilmoituksissa olevista kirjoitusvirheistä huolimatta lukija ymmärtänee, mistä tuotteesta on kyse.

Tutkimusaineistoni kaksiosaisissa yhdyssubstantiiveissa on tehty melko paljon virheitä. Niitä on kuitenkin odotuksieni vastaisesti vähemmän, sillä työssäni kouluttajana törmäsin paljon suurempaan määrään perusyhdysanoissa esiintyviä virheitä, ja sen takia päätin tutkia asiaa tarkemmin. Opiskelijat ovat todennäköisesti itsearviointia kirjoittaessaan olleet tarkempia ja huolellisempia kuin koulutuksen aikana tekemissään harjoitusteksteissä, ja tietenkin opetuksella on oma merkittävä vaikutuksensa. Jos tekstejä arvioi holistisesti, voi havaita, että sujuvasti muutenkin kirjoittavilla on yhdysanavirheitä vain satunnaisesti. Niillä joilla on paljon yhdysanavirheitä, on myös muita kirjoittamiseen liittyviä ongelmia, joista selvimpänä kenties tottumattomuus asiatekstin tuottamiseen. Liitteessä 1 on kaksi esimerkkiä lyhyistä itsearvioinneista. Syynä tekstin lyhyteen voi olla ennen näyttöä tullut kiire, tottumattomuus tekstin tuottamiseen tai tekstilajina itsearviointi on saattanut olla outo. Näytteenä olevat itsearvioinnit eivät täytä tehtävälle asetettuja kriteereitä, mutta ammattitaidon näytössä tärkeintä on kuitenkin liiketalouden alaan kuuluva osaaminen, ja äidinkielen kirjallista näyttöä on muissakin teksteissä.

3.2 Moniosaiset yhdysanat

Yhdysana muodostuu vähintään kahdesta eri lekseemistä, mutta yhdysosa voi olla useitakin. Moniosaiset yhdysanat tuntuvat olevan vaikeita, vaikka niiden joukossa on

tuttujakin sanoja: *työväenopisto, arvonlisävero, kurssiarvosana, omakotitalo* jne. Erityisesti ilmausten termimäisyyteen pyrkiminen tuottaa moniosaisia yhdyssanoja, jolloin yhdyssanan uskotaan kattavan sanaliittoa suuremman osan termin merkityksestä. Toisaalta yhdistäminen käytetyimpänä sananmuodostuskeinona tuottaa yhä pitempiä sanoja, ja se johtaa kielen monimutkaistumiseen. Erityisesti virkamieskuntaa syytetään pitkien yhdyssanatermien ja keinotekoisesti luotujen sanojen kehittämisestä. Esimerkkejä on helppo löytää esimerkiksi kaupunkien esitteistä: *henkilöstövoimavara, monimuotoisuussuunnitelma, ohjauspalveluryhmä* ja *uudistamistoimenpiteet*. Paljon pitkiä termejä joutuvat käyttämään myös opiskelijat kirjoittaessaan itsearviointiaan: *liiketoimintasuunnitelma, työssäoppimapaikka, näyttösuunnitelmaluonnos*. Ilmaukset ovat useimmiten peräisin opetushallituksen laatimista tutkinnon perusteista.

Tutkimusaineistossani oikein kirjoitettuja kolmiosaisia kompositumeja on yhteensä 186 (15,8 %) ja neliosaisia 18 (1,5 %). Virheellisiä on 67 (31,0 % virheellisten yhdysilmausten kokonaismäärästä). Väärin erilleen kirjoitetuista on kolmiosaisia yhdyssanoja 43, neliosaisia on 2, viisi- ja kuusiosaisia molempia 1. Väärin yhteen kirjoitettuja kolmeosaisia on 4. Muut virheelliset esiintymät (17) liittyvät pitkiin ilmauksiin, joista joko puuttuu yhdysmerkki tai se on turha. Yhdysmerkkiin liittyviä virheitä esittelen omassa alaluvussaan (luku 3.5). Virhe-esiintymissä on suhteellisesti lähes kaksinkertainen määrä moniosaisia yhdyssanoja oikein kirjoitettuihin verrattuna. Ylioppilaslaitosten yhdyssanavirheistä on havaittu, että ”mitä pitempi yhdyssana, sitä herkemmin se kirjoitetaan väärin erikseen” (Maamies 2002: 13).

Yleisimmässä virhetyypissä yhdyssanan perusosa on irrallaan määritteestään. Tällaisia esiintymiä on 38 (88,4 %), eli lähes kaikki kolmiosaiset yhdyssanat, esimerkiksi:

ammattitutkinto todistus	asiakaspalvelu koulutus
asiakirja malli	kirjanpito työ
kustannussopimus malli	liiketoiminta suunnitelma
oppimistyyli testi	lomanvieto mahdollisuus
peruskorjaus työ	puhelinmyynti ala
rakennuttamistieto ohjelma	tietokone ohjelma
työympäristö viihtyvyys	urakointipalvelu yksikkö

Neliosaisissa perusosa oli irrallaan määritteistään seuraavissa ilmauksissa:

atk-työpaja kurssi	asunto-osaakeyhtiö muotoinen
--------------------	------------------------------

Kolmeosaisissa yhdyssanoissa ensimmäinen osa on irrallaan viidessä ilmauksessa:

100 v-juhla
Hotellinx yöajo
ravintola työntekijä

eläkkeelle lähtiäisjuhla
perustamis asiakirja

Vaikeaksi ilmauksen lienee tehnyt ensimmäisen osan allatiivimuoto kompositu-
missa *eläkkeelle lähtiäisjuhla*, propri ilmauksessa *Hotellinx yöajo* sekä numeraali ja ly-
henne yhdyssanassa *100 v-juhla*. Sen sijaan huolellinen toimistotyöntekijä olisi korjan-
nut oikolukuohjelman vihjeen perusteella casus componens -muodon *perustamis asia-
kirja* sekä käyttänyt yhdyssanaa seuraavassa virkkeessä:

Olen työskennellyt monessa eri yrityksessä ja hoitanut useita eri työtehtäviä, esim.
toimistosihtööri, *ravintola työntekijä*, esimies, siivous... N08.

Hyvin harvinainen esiintymä on sellainen, jossa kaikki osat ovat erillään. Tekstin
ulkoisen kontekstin vaatii ilmaus *ammatin vaihto mielessä*. Opiskelija (N24) on ”lähte-
nyt koulutukseen *ammatin vaihto mielessä*”, mikä on mielestäni verrannollinen ilmauk-
sen *koulunpenkille* ’opiskelemaan’ kanssa. Aikuisopiskelun aloittamiseen liittyy usein
ammattinvaihto, ja siinä mielessä opiskelija on lähtenyt koulutukseen, ammattinvaihto-
tarkoituksessa. Ilmaus on semanttisesti korrekti vain yhdistettäessä *ammattinvaihto +
mielessä*, ei **ammatin + vaihtomielessä*. Ilman kontekstia kyseessä voi olla myös kol-
meosainen sanaliitto.

Eri oppiaineissa annettujen tehtävien nimet ja osaamiseen liittyvän termistön kir-
joitusasu on virheellinen mm. seuraavissa kompositumeissa:

liiketoiminta- ja yrittäjyys essee
viestintä-, asiakirjastandardi- ja tekstinkäsittelytieto ja taito
kulu- ja tulojakauma kaavio

Liiketoimintasuunnitelma voidaan laatia myös kuvitellusta yrityksestä, mutta ku-
vittelu on joskus vaikeampaa kuin konkreettinen toiminta. Sen takia ilmaus *mielikuvitus
toimisto* on hahmottunut sanaliitoksi, joskin ongelma lienee yhdyssanahahmotuksessa
eikä kielenulkoisessa merkityksessä.

Tutkimusaineistoni väärin erilleen kirjoitettujen moniossaisten yhdyssanojen jou-
kossa on yksi appositioyhdyssana: *halpahalli myymälä*, joka ilmaisee liikkeen olevan
sekä halpahalli että myymälä. Toisaalta ilmaus voitaisiin tulkita summayhdyssanaksi,
jossa on kaksi samanarvoista liikemuotoa *halpahalli + myymälä*, ja osien väliin tulisi
yhdyserkki, *halpahalli-myyvälä*. Kolmanneksi *halpahalli* voitaisiin tulkita bahu-

hiadjektiiviksi, joka määrittää perusosaa *myymälä* (vrt. *helapää puukko*). Semanttisesti osat eriytyvät opiskelijan kirjoittamalla tavalla, koska ilmausta ei voida ajatella eriteltävän **halpa + hallimyymlä*, vaikka hallimyymlä onkin käsitteenä mahdollinen, joten bahuvriihiksi tulkittuna ilmaus olisi sanaliittona oikein.

Tutkimusaineistoni moniosaisten kompositumien joukossa on yksi väärin kirjoitettu summayhdyssana, *tulostin-kopiokone monitoimilaite* (tulostin-kopiokone-monitoimilaite) sekä yksi ketjusana *viimetinkaan-ihminen* (viime-tinkaan-ihminen). Kielenoppaiden mukaan yhdysmerkkiä käytetään kahden rinnasteisen ilmauksen yhteydessä (T. Itkonen 1991: 25). Ensimmäisen esimerkin ilmauksessa kirjoittajalla lienee usko alkanut horjua, koska sana on hyvin pitkä. Ketjusanoja on leksikossa niin vähän, että oikea kirjoitusasu pitäisi tarkastaa kielenoppaista.

Julkishallinnon sanastoon opiskelija on tutustunut työskennellessään valtion tai kunnan palveluksessa, ja viranomaisten kieltä moititaan usein vaikeaselkoiseksi (esim. Heikkinen ym. 2001: 57–59). Virheellisen kirjoitustavan malli on voinut tarttua työpaikalta, tai ilmaukset ovat niin monimutkaisia, että virheen mahdollisuus on ilmeinen esimerkiksi seuraavissa:

Julkisuus- ja tietosuoja internet-sivusto
 "Käytännön taloushallintoa PK-yrityksessä" kurssi
 Novan varasto-, laskutus-, asiakaskortisto ja myyntireskontra ohjelma
 Pallas-henkilöstö palkkajärjestelmä
 Tilinpäätös ja Henkilöstökertomus 2005 infotilaisuus

Myös yksityissektorin työpaikoilla on käytössä monisanaisia yhdyssanoja:

asiakaspalvelu ja myyntityö kustannussopimus malli	markkinointi- ja maahantuonti yhtiö tuonti- ja ulkomaankauppa asia
---	---

Moniosaiseen yhdyssanaan liittyvä erisnimi tai erisnimen luonteinen ilmaus hahmottuvat väärin erilleen ilmauksissa:

A-ajokortti todistus atk-työpaja kurssi oppijana kehittyminen testi Passeli varastokirjanpito	Hellewi kurssinhallinto-ohjelmalla Lotus Notes ohjelma Pallas-henkilöstö ohjelma Tael eläkevakuutusmaksutilitys
--	--

Joskus ongelma ei ole monisanaisuudessa vaan erisnimen tai muun kirjain- ja numeroelementin liittämisessä pääsanaan. Esimerkiksi ilmauksessa *Hellewi kurssinhallin-*

to-ohjelma opiskelija on hahmottanut käsitteen *kurssinhallinto-ohjelma* oikein yhdysnaksiksi, mutta ei ole osannut liittää erisnimeä yhdysmerkillä kokonaisuuteen.

Toisaalta sanaliitosta on virheellisesti tullut kolmiosainen yhdysana muutaman kerran:

kurssintyöntekijä	perustiedonhankinta
taloushallinnonnäyttö	taloushallinnonpuoli

Kaikissa näissä kyse on joko terminäisyyteen pyrkimisestä tai oikeinkirjoitusvirheestä. *Kurssintyöntekijällä* opiskelija tarkoittaa henkilöä, joka toimii erään koulutuksen vastuullisena työntekijänä. *Taloushallinnonnäyttö* ja *taloushallinnonpuoli* ovat tiivistyneet kirjoittajan sanatajussa yhdeksi ilmaukseksi ja *perustiedonhankinta* viittaa perustietojen etsintään.

Oikeinkirjoitusongelmia on tullut silloin, kun määriteosana on ollut URL-osoite tai hakemistopolku:

www.vero.fi- laskurit
www.vero.fi/Verovirastot/taloushallinto/hallinto-osiosta (– – hallinto -osio)

Jälkimmäisessä esimerkissä kirjoitusasu johtanee harhaan, sillä kyseessä on verohallinnon sivusto www.vero.fi, jonka alikansioita ovat Verovirastot, taloushallinto ja hallinto. Internetosoitteet ovat usein hyvin pitkiä ja monimutkaisen näköisiä, joten niiden toimiminen määriteosana on odotuksenmukaisesti vaikeaa.

Hankalia ovat olleet myös tapaukset, joissa yhdysrakenteen osana on moniosainen sanaliitto, "*Käytännön taloushallintoa PK-yrityksessä*" *kurssi*, tai ilmauksesta jätetään yhdysosia toistamatta: *viestintä-, asiakirjastandardi- ja tekstinkäsittelytiedot ja taidot; Novan varasto-, laskutus-, asiakaskortisto ja myyntireskontra ohjelma*. Näissä ilmauksissa oikeinkirjoituksen tarkistaminen olisi erittäin tärkeää. Samanlaisia virheitä on myös ylioppilaiden aineissa (Leino 1992: 175).

Koulutuksen hallintoon liittyvässä sanastossa on paljon termeiksi tiivistyneitä moniosaisia yhdysilmauksia, joita opiskelija on itsearvioinnissaan joutunut käyttämään pohtiessaan omaa osaamistaan tutkinnon perusteiden vaatimuksiin. Opiskelijoiden teksteissä tutut ja selkeästi arkielämään liittyvät moniosaiset yhdysanat ovat hahmottuneet oikein (esimerkiksi *omakotitalo*), mutta opiskelun ja työssäoppimisen myötä on tullut paljon erikoissanastoa, joiden merkitys ei välttämättä ole selvä. Moniosaisissa yhdys-

noissa tyypillisimmin viimeinen yhdysosa eli perusosa on väärin erillään (*peruslasku toimitus, palkanlaskenta ohjelma, maahantuonti yhtiö*), joka voi johtua jonkinlaisesta ”kielilegendasta”, ettei näin moniosaisia yhdyssanoja olisi. Sen sijaan yhdysmerkin käyttö ilmauksessa *ostotilaus-lisenssi* saattaa johtua toisaalta kirjoittajan oikeasta yhdysanatajasta, jolloin hän on tulkinnut ilmauksen yhdeksi käsitteeksi, mutta hän lienee hahmottanut termin *ostotilaus* jonkinlaiseksi erisnimeksi, ja käsitteenä se on ollut hänelle uusi ja outo.

Väärin erilleen kirjoittaminen saattaa viestiä käsitteen tai yhdyssanan hahmottamisen vaikeudesta enemmän kuin oikeinkirjoituksen ongelmasta. Voidaan myös pohtia sitä, kuinka paljon mainonnan ja muun tiedonvälityksen virheelliset esimerkit tarttuvat kirjoittajaan ja lisäävät ongelmia yhdyssanojen hahmottamisessa.

3.3 Genetiivialkuiset yhdyssanat

Yhdyssanan ja sanaliiton välinen ero on joskus kuin veteen piirretty viiva erityisesti silloin, kun määriteosa on genetiivissä. Ikola (2003: 111) on todennut, että kysymys nominatiivi- ja genetiivialkuisista yhdyssanoista on ”nykyisen kielenhuoltomme hankalimpia kysymyksiä”. Horjuvuus koskee kirja- ja yleiskielen sanoja, joita on muodostettu uusien käsitteiden vastineiksi. Jaakolan (2004: 148) mukaan suomeen syntyi 1800-luvun lopulta lähtien paljon ilmeisesti vieraiden kielten mallin mukaisia nominatiivialkuisia yhdyssanoja, joita myöhemmin ryhdyttiin tietoisesti muuttamaan genetiivialkuisiksi. Mutta myös kielen vanhassa sanavarastossa on ollut odotuksenvastaisesti sellaisia yhdyssanoja, jotka ovat nominatiivialkuisia (*jokiranta, vesiraja*), ja Ikolan (2003: 111) mielestä se on saattanut aiheuttaa uudissanojen muodostamisessa epäjohtonmukaisuuksia.

Osa genetiivialkuisista yhdyssanoista on varmasti syntynyt genetiiviattribuutin yhdistyttyä pääsanaansa (*hyvännäköinen*). Genetiivialkuisuuteen voidaan päätyä erityisesti silloin, kun määriteosa ilmaisee selvää omistus- ja hallintasuhdetta tai osan ja kokonaisuuden suhdetta (*autonrengas, kaupunginhallitus, koivunlehti*), tekijää (*kansainvaellus*) tai tekemisen kohdetta (*kaupanteko*). Horjuntatapauksia löytyy kuitenkin runsaasti mm. siksi, että semanttisten tekijöiden lisäksi myös rakenneseikat vaikuttavat sijamuodon valintaan; nominatiivi saatetaan valita genetiivin asemesta, jos se on lyhyempi ja yksinkertaisempi (*hammashoito – terveydenhoito*). (Häkkinen 1997: 152.)

Esimerkiksi Vesikansa on esitellyt nominatiivi- ja genetiivialkuisten yhdyssubstantiivien merkitystä. Hän on mm. eritellyt niitä tapauksia, joissa määriteosa voi olla genetiivissä tai nominatiivissa (*haapalastu ~ haavanlastu; puukappale ~ puunkappale*), sekä niitä esiintymiä, joissa yhdyssanan merkitys muuttuu, kun määriteosa vaihtuu nominatiivista tai genetiiviin (*kalakeitto – kalankeitto, kotihoito – kodinhoito*). Lisäksi nominatiivi- ja genetiivialkuisuudessa on havaittavissa jonkin verran murteisiin pohjautuvaa rinnakkaisuutta: lännessä on puhuttu *karhunjahdistista*, kun taas idässä *karhujahdistista*. (Vesikansa 1989: 236.) Nominatiivin tai genetiivin käytölle on tulkittu myös konkreettisen ja abstraktin ilmauksen ero, jolloin genetiivimuotoinen määriteosa spesifioi määriteosan ja perusosan suhdetta tarkemmin (Jaakola 2004: 148).

Silloin kun yhdyssanan osien välinen merkitys edellyttää genetiiviä, eli genetiivin funktio on objektiivinen (*ajanhukka*), subjektiivinen (*päivänkoitto*) tai possessiivinen omistussuhde (*tytönnimi*), on genetiivialkuisuutta pyrittävä vakiinnuttamaan (Ikola 2003: 115). Mutta jos yhdyssanan määriteosa tarkoittaa monikollista käsitettä (*kuorolaulu*) tai se on konsonanttivartaloinen (*maalaustaide*), on nominatiivialkuisuus yleisempää (Ikola 2003: 115).

Usein nominatiivialkuisella yhdyssanalla on vastineena genetiivisijainen sanaliitto, jossa genetiivialkuinen yhtymä on merkitykseltään rajatumpi ja viittaa spesifeihin tarkoitteisiin (*sotilasslangi – sotilaan slang*). Nominatiivi mahdollistaa joustavan, referenssiltäänkin liukuvamman tulkinnan (Jaakola 2004: 148). Yhdyssanojen määriteosan genetiivit ilmaisevat samoja merkityksiä kuin genetiivi-ilmaukset yleensäkin, mutta kaikille yhdyssanoille ei kuitenkaan luontevasti löydy rinnalle samaa merkitsevää sanaliittoa. Esimerkiksi yhdyssanat *napinläpi, elämäntyö, vastuuntunto* ovat merkitykseltään vakiintuneita. Myös nominaalistuksilla tuntuu olevan tehtävä niin, että *minen*-johdokset eivät juuri esiinny genetiivialkuisten yhdyssanojen jälkiosana (*leijonanmetsästys* mutta *leijonan metsästäminen*). (Jaakola 2004: 147).

Genetiivialkuiset yhdyssanat toistavat siis genetiivin merkityksiä; ne poikkeavat muusta genetiivin käytöstä oikeastaan vain siten, että kiintopiste ei ole koskaan samalla tavoin referentiaalinen kuin se voi olla sanaliitoissa. Tarkasti ottaen yhdyssanoissa genetiivi ei ilmaise omistussuhdetta, vaikka muuttujana olisi omistettavaksi sopiva olio. Esimerkiksi *lastenkengät* ilmaisee kenkätyyppiä, joka on suunniteltu lapsille, samoin kuin *naistenlehti* on naislukijoille suunnattu lehti. *Lasten kengät* sen sijaan tulkitaan omistussuhteen ilmaukseksi. (Jaakola 2004: 146–147).

Jaakola (2004: 13) on luokitellut genetiivit neljään syntaktiseen tyyppiin genetiivipredikaation edussanan (pääsanan) mukaan: substantiivi (N), adpositio (P), adjektiivi (A) tai verbi (V). Adpositio on yhteinen sanaluokkanimitys postpositioille ja prepositioille.

Käytän tätä jaottelua luokitellessani tutkimusaineistoni genetiivialkuiset kompositumit, vaikka Jaakolan luokittelu liittyykin pääasiassa sanaliittoina esiintyviin genetiivi-ilmauksiin. Erityisesti V-genetiivin luokituksessa käytin perusteena pääsanan verbikantaisuutta, vaikka yhdyssanan osana deverbaalinomini on Jaakolan luokituksissa substantiivi. (Jaakola 2004: 146).

Oikein kirjoitettuja genetiivialkuisia ilmauksia on tutkimusaineistossani 100 (8,5 %) ja väärin kirjoitettuja 41 (19 %). Väärin yhteen on kirjoitettu 31 kertaa ja väärin erilleen 10 kertaa. Suhteellisesti genetiivialkuisia on siis yli kaksinkertainen määrä oikeinkirjoitettuihin verrattuna. Sen lisäksi, että on valittava nominatiivi- tai genetiivialkuisuus, on tiedettävä, onko ilmaus yhdyssana vai sanaliitto. Koska lähes viidennes aineistoni virheellisistä esiintymistä oli genetiivialkuisia yhdyssanoja, kyseessä voi olla nimenomaan käsitteenmuodostukseen eikä oikeinkirjoitukseen liittyvä ongelma. Useita ilmauksia on hahmotettu kenties termeiksi, koska väärin yhteen kirjoitettuja on enemmän kuin väärin erilleen kirjoitettuja.

Oikein kirjoitetut jakaantuvat melko tasaisesti kolmeen tyyppiin: N-genetiivejä 31,2 %, A-genetiivejä 37,7 % ja V-genetiivejä 29,9 %. P-genetiivi ilmaisee paikkaa ja on yleensä postpositiorakenne (*pöydän alla, talon takana*), joten aineistoni oikein kirjoitettujen joukossa ei ollut tähän ryhmään kuuluvia yhdyssanoja. Luokittelussa olen laskenut saman määräteosan yhdeksi esiintymäksi (*kirjanpidollinen, kirjanpito*).

Oikein yhteen kirjoitettuja N-genetiivejä ovat esimerkiksi:

arvonlisävero	elämäntilanne
kansantalous	kuluttajansuojalaki
kunnantalo	äidinkieli

A-genetiivit ovat kaikki *inen-* ja *illinen-*loppuisia sekä niitä yhdyssanoja, joiden jälkiosana on johdos *-lainen*, esimerkiksi:

arvonlisäverollinen	heikonlainen
kansainvälinen	kirjanpidollinen
maailmanlaajuinen	monenlainen
todennäköinen	työnjohdollinen

Tähän ryhmään luokittelin myös adverbiaaliset *nimenomaan* ja *erinomainen*, jotka ovat jo niin kiteytyneitä ilmauksia, että genetiivi-ilmaukseksi luokittelu on tässä yhteydessä vain tekninen ratkaisu. Kaikki V-genetiivit olivat deverbaalinomineja: *arkistonhoito, ammatinvalinta, ennakonpidätys, kirjanpito, lossinajo, ruuanlaitto*.

Tarkastelen seuraavaksi lähemmin virheellisiä ilmauksia. **Väärin** kirjoitetuista lähes puolet 20 (48,8 %) on N-genetiivejä. V-genetiivejä on 14 (34,1 %), A-genetiivejä 6 (14,6 %) ja P-genetiivejä yksi. Jaakolan 6 000 sanan korpuksessa N-genetiivien osuus on 73 %, P-genetiivien 15 %, A-genetiivien 7 % ja V-genetiivien 5 % (Jaakola 2004: 13). Vain P-genetiivien osuudesta verrattuna Jaakolan aineistoon voi päätellä, että opiskelijat ovat hahmottaneet postpositioilmaukset sanaliitoiksi oikein. Muihin (virheellisiin) genetiivialkuisiin yhdyssanoihin ei Jaakolan lukuja voi verrata, koska oman aineistonit tekstit sisältävät kaikki melko samaa ja yksipuolista liiketalouden sanastoa.

N-genetiiveistä 17 on kirjoitettu väärin yhteen ja 3 väärin erilleen. Vakiintunut käytäntö on, että kielet kirjoitetaan sanaliitoiksi. Näitä virheitä oli 4: *englanninkieli, ruotsin- ja englanninkieli, ruotsinkieli, suomen- ja venäjän kieli*. Yhdysmerkillä turhaan on yhdistetty kolme ilmausta: *21-vuoden; sosiaalisen-, taloudellisen-, poliittisen- ja teknologisen ympäristön; toimiston työvälineitä, -laitteita ja -ohjelmia*.

Loput 7 esiintymää opiskelija lienee hahmottanut termeiksi tai ainakin terminluonteisiksi:

alanvaihto	aloittavanyrityksen
elämäalue, -vaihe	kaupanala
kurssintyöntekijä	merkantinlinja
taloushallinnon näyttö	taloushallinnon puoli

Heti yhdeksänkymmentäluvun alkupuolella aloin vakavasti miettiä lisäkoulutusta tai mahdollisesti *alanvaihtoa*. N14

Tekemäni *aloittavanyrityksen* liiketoiminta suunnitelma on kuvitteellinen. N10

Näin ikävästi loppui *21-vuoden* työura ja alkoi uusi *elämänvaihe*. N16

Missään *elämäalueilla* huipulle ei pääse ilman omien vahvuuksien ja heikkouksien tuntemista. N25

Taloushallinnon puoli jäi hieman vähäisemmälle, mutta pääsin tekemään hieman laskutusta ja seuraamaan muita taloushallinnon tehtäviä, kuten palkkioiden maksamista. N25

Yläasteen – – jälkeen kävin – – erikoistavaramyyjän kurssin, joka vei minut joksikin aikaa *kaupanalalle*. N15

Kaikkia näitä opiskeluun sekä näyttöön liittyviä ilmauksia olen eritellyt semanttikkaa käsittelevässä luvussa. Ilmaus *kaupanalalan* hahmottunee opiskelijan kielitajussa

rakennusalaan, terveysalaan jne. Toistaiseksi kuitenkin käytetään sanaliittoa. Muut virheellisesti yhteen kirjoitetut ilmaukset kuvastavat todennäköisesti opiskelijan puutteellista kykyä kirjoittaa ammattialan asiatekstiä niin, että hän pystyy erottamaan termit muusta sanastosta siinäkin tapauksessa, että tuohon muuhun sanastoon sisältyy paljon ammattialan ilmauksia.

Väärin erilleen ovat menneet numeraali *puolen kymmentä* sekä kuvaannolliset ilmaukset *pilkun piippaaja* ja *koulun penkille*, joista jälkimmäinen tarkoittaa kontekstin mukaan 'opiskelemaan': *Ajattelin, etten koskaan enää mene koulun penkille*. N32

Systemaattisimmin genetiivialkuisiksi näyttää valikoituvan deverbaalisubstantiivit, joista erottuu kaksi selkeää merkitysryhmää. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat ihmiseen viittaavat nimikkeet: *pilkun piippaaja*. Toisessa ryhmässä genetiivi tulkitaan subjekti- tai objektigenetiiviksi (*alanvaihto, verojenlaskenta*). (Jaakola 2004: 148.) Näistä toiseen ryhmään kuuluvat virheelliset ilmaukset olen luokitellut V-genetiiveiksi, koska useimmiten kyse ei ole yhdyssanasta vaan sanaliitosta, ja verbijohdos viittaa konkreettiseen tekemiseen. Yhdyssanaksi kirjoittaminen voidaan siis tulkita virheeksi.

Virheellisten joukossa on vain yksi **P-genetiivi**: *työnohessa*.

En voi sanoa helpoksi tätä opiskelua työnohessa, mutta mukavaa vaihtelua tämä tuo elämään. N16

Tällainen kirjoitusasu kuuluu aineistossani erittäin harvinaisiin virhetyyppeihin. Oma merkityksensä lienee sillä, että tekstinkäsittelyohjelman oikoluku huomauttaa virheellisistä postpositiorakenteista. Toisaalta vieraiden kielten malli voi heijastua adpositioiden kirjoittamiseen pääsanastaan oikein erilleen. Melko monessa ilmoituksessa on ilmaus *kaupapäälle* kirjoitettu väärin yhteen. Se ei liene kuitenkaan ollut mallina opiskelijan kirjoittamalle asulle. Myynti-ilmoitusten laatijat saattavat hahmottaa ilmauksen jonkinlaiseksi kaupankäynnin termiksi, joskin sanaliitto on ilmoituksissa yleisempi.

A-genetiivien suuri yhdyssanatyyppi on *inen*-adjektiivit (*kansainvälinen, suurenmoinen, asianmukainen*), joissa määräiteosa on lähes rektionomaisesti genetiivissä. Omaksi ryhmäkseen erottuvat myös deskriptiiviset ilmaukset (*miehenkөрiläs, pöydäntekele*), joita tutkimusaineistossani ei ollut yhtään (Jaakola 2004: 149).

Tutkimusaineistossani virheellisten A-genetiivien joukossa viisi kuudesta on *inen*-adjektiiveja, esimerkiksi:

jonkin tasoinen
standardin mukainen
tämän hetkinen

oman tyylinen
tarkoituksen mukainen

Näitä ilmauksia voisi merkityksen tai ymmärrettävyyden kärsimättä käyttää myös sanaliittoina, mutta väärin erilleen kirjoittaminen osoittaa kokemattomuutta kirjoittamiseen tai tietämättömyyttä oikeinkirjoituksen normeista.

Yhdyssanoiksi on vakiintunut joukko genetiivialkuisia yhtymiä, mutta tilapäiset ja raskasrakenteiset yhtymät voidaan kirjoittaa joko sanaliitoksi tai yhdyssanaksi (T. Itkonen 1991: 265, 283). Olen seuraavaan poiminut aineistostani muutamia virkkeitä, joissa erikseen kirjoittaminen ei ehkä häiritse niin paljon kuin kahden substantiivin muodostamassa nominatiivialkuisessa yhdyssanassa:

- – osaan suunnitella erilaisille yrityksille *oman tyylisiään* markkinointi keinoja. N09
- Tekstinkäsittelyssä osaan tehdä *standardin mukaisia* asiakirjoja – –. N37
- – työympäristön järjestämiseksi ergonomisesti *tarkoituksen mukaiseksi*. M02
- Olen kuitenkin tehnyt parhaani *tämän hetkellä* tietämykselläni sisällöstä. N11
- Olenkin miettinyt olisiko minulla, ehkä ollut *jonkin tasoista* oppimisvaikeutta. N32

Terho Itkosen mukaan on paljon niitä genetiivialkuisia yhtymiä, joista vakiintuneet ovat yhdyssanoja ja tilapäiset tai raskasrakenteiset ovat sanaliittoja, esimerkiksi *suunnitelmanmukainen* tai *suunnitelman mukainen* (T. Itkonen 1991: 265). Aineistoni esimerkki-ilmauksia voitaneen pitää vakiintuneina, joskin *standardinmukainen* on melko pitkä ja raskas ilmaus.

A-genetiiveihin luokittelin myös ilmauksen *kaiken kaikkiaan*. Kaksi opiskelijaa kirjoitti *kaikenkaikkiaan* väärin yhteen, sillä ilmaus on vakiintuneen käytännön mukaisesti sanaliitto, vaikka se monen kielitajussa hahmottuukin kiinteäksi ilmaukseksi. Tekstinkäsittelyn oikolukuohjelma korjaa ilmauksen automaattisesti sanaliitoksi, joten opiskelijan virhe saattaa johtua siitä, että hän on korjannut sanaliiton yhdyssanaksi jälkikäteen tai hänellä ei ole kunnollista ohjelmaversiota.

V-genetiivejä on virheellisten joukossa yhteensä 15 (34,1 %). Tämä jaottelu ei vastaa Jaakolan tyypittelyä, sillä hän luokittelee deverbaliinomit N-genetiiveiksi (Jaakola 2004: 148). Jaakola on luokitellut V-genetiiveiksi vain tyypit: *sateen sattuessa*, *minun tietääkseni*; *lasten täytyy mennä*, *kaikkien olisi parempi lähteä* (Jaakola 2004: 13). Väärin yhteen kirjoitettuja ovat esimerkiksi seuraavat:

alanvaihto	alunpitäen
kuunpäätös	oivaltamisenriemu
perustiedonhankinta	pilkun piippaaja
ruotsinopiskelu	tiedonhaku
tietojenluovuttaminen	verojenlaskeminen

Yhdysmerkki on turha ilmauksessa *edustustilojen lavastus ja -kattaus*, jossa opiskelija on saattanut hahmottaa ilmauksen termiksi tai on jättänyt tekstinsä viimeistelemättä. *Ruotsinopiskelu* liittyy kielten kirjoitusasusta annettujen normien rikkomiseen tai se hahmottuu *ruotsinopettajaan* tai *ruotsinopiskelijaan*, jotka molemmat voivat olla myös sanaliittoja. Terminä opiskelija on pitänyt myös ilmausta *oman työnkuvaus*, sillä hän joutuu kirjallisesti tai suullisesti kuvaamaan työssäoppimisympäristönsä ja työtehtävänsä. Genetiivissä oleva määrite *oman* kongruoi pääsanansa kanssa, jolloin terminluonteisena ilmauksen olisi pitänyt olla *oman työnkuvauksen*. Opiskelija (N02) on kuitenkin kirjoittanut ”*oman työnkuvaus harjoittelupaikassa*”, joten oikeammin hän on kirjoittanut *oman työn(sä) kuvauksen*. Ilmaukseen *palkanlaskenta* hahmottunee väärin yhteen kirjoitettu *verojenlaskenta*. *Palkanlaskenta* on tietty taloushallinnon tehtävä, mutta *verojen laskenta* ilmaistaan sanaliittona, jolloin se kuvastaa paremmin toiminnan konkreettista luonnetta.

Muutamassa ilmauksessa kontekstin merkitys korostuu. *Alan vaihto* on kyseessä, kun opiskelija kirjoittaa:

Heti yhdeksänkymmentäluvun alkupuolella aloin vakavasti miettiä lisäkoulutusta tai mahdollisesti *alanvaihtoa*. N14

Määriteosana sana *tieto* esiintyi monta kertaa niin virheellisesti kuin oikeinkin hahmotetuissa ilmauksissa. Kyseessä saattaa olla termimäisyyteen pyrkiminen eikä niinkään konkreettisesti *tiedosta* kirjoittamiseen. Tietoa haettiin, luovutettiin, hankittiin ja syötettiin:

Käytän nettiä lähes päivittäin *tiedonhakuun*, – – . N22

Arkistotyöni on monipuolista *tietojenluovuttamista* tulosteilla eri sidosryhmille. N01 *Tiedon hankinnan* pohjalla on omakohtaisten kokemusten rinnalla haastattelut ja keskustelut alalla toimivien yrittäjien kanssa – – . N26

Pystyn käyttämään tietokantoja ja muita mahdollisia tietolähteitä ainakin *perustiedonhankinnassa*. N30

– –, jossa tein mm. Hellewi kurssihallinto-ohjelmalla *tietojen syöttämistä* ja laskutusta. N15

Näistä esiintymistä *tietojenluovuttamista* ja *perustiedonhankinnassa* sanaliitoksi kirjoittaminen selkeyttäisi tekstiä ja helpottaisi ymmärrettävyyttä. Ensimmäisessä on kyse konkreettisen tietoaineksen jakamisesta asiakkaille ja toisessa nimenomaan perustiedon etsimisestä ei *perus + tiedonhankinnasta*.

Erilleen väärin on kirjoitettu kolme ilmausta: *ammatin vaihto mielessä*, *palkan laskenta* ja *varaston muutoksen*. Näistä ensimmäinen on tulkinnanvarainen ja vaatii kontekstin selventämään ilmausta. Tämän kolmeosaisen yhdyssanan luokittelu genetiivialkuisten joukkoon johtuu virheellisestä kirjoitusasusta, jossa yhdyssanan ensimmäinen osa on genetiivimuotoinen. *Palkanlaskenta* ja *varastonmuutos* ovat taloushallinnon termejä, jotka kirjoitetaan yhdyssanoiksi. Molemmat ilmaukset toistuvat opiskelussa lähes päivittäin, joten väärin erilleen kirjoittaminen viestii oikeinkirjoituksen ongelmasta.

Tarkastelemistani ilmoituksista on helppo löytää virheellisesti yhteen tai erilleen kirjoitettuja genetiivialkuisia kompositumeja. Ilmoituksissa väärin yhteen kirjoittaminen liittyy termihakuisuuteen, esimerkiksi *myynninammattilainen*, *ristiseläntuki*, *lämmöntalteenotto*, *kosteantilan matto*. Sen sijaan väärin erilleen kirjoittaminen vaikuttaa oikeinkirjoitusnormeista piittaamattomuudelta, kenties jopa osaamattomuudelta, esimerkiksi *naudan jauheliha*, *tuulilasin pesuneste*, joissa sanaliitto lienee liian konkreettinen tuotteeseen nähden, ja yhdyssana kuvaisi paremmin myytävänä olevaa tuotetta.

3.4 Yhdyssanavirheet sanaluokittain

3.4.1 Verbit

Yhdysverbejä ovat ne yhdyssanat, joiden perusosana on täysiparadigmainen verbi esimerkiksi *allekirjoittaa*, *vastaanottaa*. Nykysuomen sanakirjan hakusanoina niitä on noin 250 sanakirjalekseemiä mutta ryhmä on karttuva. (ISK 2004: 414). Myös Häkkinen toteaa, että Uudissanasto 90:stä voidaan havaita kielenhuollon sitkeästä vastustuksesta huolimatta osuuden kasvaneen noin prosenttiin. Kielenhuolto on taistellut yhdysverbejä vastaan niin kauan kuin suomen kieltä on tietoisesti huollettu ja puhdistettu. (Häkkinen 1987: 7–9.)

Kielenhuoltajat ovat kiinnittäneet yhdysverbeihin paljon huomiota niiden epäsuomalaisuuden takia. Niitä on pidetty aina Petraeuksen raamatunkäännönkomiteasta alkaen kieleen sopimattomina (Häkkinen 1994b: 414). Häkkisen mukaan (1987: 7, 9)

1800- ja 1900-luvun kielenhuoltajat tähdensivät niiden kielenvastaisuutta mutta monet kielenhuoltajien torjumista yhdysverbeistä vaikuttavat nykyään vakiintuneilta ja hyväksyttäviltä, esimerkiksi *ylenantaa*. Agricolan kielessä yhdys- tai prefiksiverbejä on usein pidetty ruotsalaisuuksina, mutta tämä sananmuodostusmalli lienee omaksuttu latinasta tai kreikasta siitä päätellen, etteivät prefiksit ruotsin ja saksan tapaan irtoa erillisiksi adverbeiksi. (Häkkinen 1994b: 488.)

Yhdysverbien muodostumiselle on ollut edellytyksiä, koska uralilaisten kielten alkuperäisten sanajärjestyssääntöjen mukaan määräite on pääsanansa, myös verbin, edellä. Tiivistymistä on kuitenkin saattanut jarruttaa se, että alkuosana on ollut jokin nominin taivutusmuoto (*avuksihuutaa, maahanistua*). Perussanajärjestyksen muuttumisen takia yhdysverbejä ei enää ole syntynyt yksinkertaisen tiivistymiskehityksen kautta. Yhdysverbien syntyminen sanaliitoista on ollut vaivattominta silloin, kun määräiteosana on ollut jokin adverbi (*edesauttaa, ulosmennä*). (Häkkinen 1997: 159.) Nykyään suomeen on lisääntymässä yhdyssubstantiiveista, erityisesti deberbaalinomineista muodostetut verbit (Vesikansa 1989: 258), esimerkiksi *sauvakävely* → *sauvakävellä*.

Perussanakirjaa laadittaessa saatiin Suomen kielen lautakunnan kannanotto, jonka mukaan yhdysverbit voidaan pääpiirteissään jakaa kolmeen ryhmään: 1) hyväksyttävät, 2) osittain hyväksyttävät ja 3) muilla ilmauksilla korvattavat. Hyväksyttäviä ovat sellaiset erikoisalojen termit ja vakiintuneet yleiskielen sanat, joita on vaikea korvata lyhyesti muulla ilmauksella: *koeajaa, peruskorjata, kylmävalsata, tyyppikatsastaa*. Osittain hyväksyttäviä ovat verbit, joista vain esimerkiksi *partisiippi* on vakiintuneessa käytössä: *esitäytetty, kuviopainettu*. Toisella ilmauksella on korvattava esimerkiksi *poissulkea* > *sulkea pois, syväjäädyyttää* > *pakastaa*. (Grönroos 1994: 33.)

Yhdysverbin määräiteosana on yleensä nominatiivi- tai paikallissijamuotoinen substantiivi (*järkiperäistää*), nominaalinen vartalo (*etsintäkuuluttaa*), adverbi (*irtisanoa*) tai partikkeli (*aliarvioida*). Monet yhdysverbit voidaan ilmaista erityisesti finiittimuodoissa sanaliittona: *läpikäydä* ~ *käydä läpi, ylläpitää* ~ *pitää yllä*. (ISK 2004: 414.)

Tarkastelen tässä luvussa verbiaineksen sisältäviä kompositumeja. Ryhmä on erittäin heterogeeninen, sillä luokittelen tähän ryhmään kaikki ne yhdyssanat, joissa verbi on johdoksena tai kantasana. Ryhmään luokittelen myös kaikki ilmaukset, joissa verbiaineista on määräiteosassa. Oikein kirjoitettujen yhdyssanojen joukosta esittelen vain selkeitä deverbaalinomineja ja yhdysverbejä. Väärin kirjoitettujen yhdyssanojen joukossa on 88 esiintymää (40,6 % virheellisten kokonaismäärästä), joissa voidaan katsoa ole-

van verbiainesta määrite- tai perusosassa. Virheellisistä 68 on kirjoitettu väärin erilleen ja 20 väärin yhteen. Kaksiosaisia on 51 ja kolme- tai useampiosaisia 37. Tähän luokkaan olen sisällyttänyt myös ne kompositumit, joissa virhe liittyy pääasiassa yhdysmerkin käyttöön.

Tutkimusaineistossani yhdysverbejä on vain muutama melko usein esiintyvä, ja ne on kirjoitettu oikein yhteen: *monipuolistua, valokuvata, vastaanottaa, yliarvioida* ja *ylläpitää*. Lisäksi aineistossa on imperatiivimuotoinen *lähestulkoon*, joka on saanut oman erityismerkityksensä ja joka suositellaan korvattavaksi sanalla *lähes* (T. Itkonen 1991: 246). Hieman tulkinnanvarainen *yhteenlaskea* voisi olla sujuvampi sanaliittona virkkeessä:

Voittoa tulee aina: kun *yhteenlasketaan* oppilaiden lähtökohdat ja lopputaso. N12

Kielenhuollon oppaissa (T. Itkonen 1991: 465) tämä yhdysverbi suositellaan kirjoitettavaksi erilleen, mutta verbistä johdettu teon tuloksen nimi *yhteenlasku* on yhdysana, ja sen perusteella kirjoittaja lienee hahmottanut myös verbin yhdysanaksi.

Ilmoituksissa ei ollut monia yhdysverbejä tai nominaalimuotoja, koska vaillinaiset lauseet ovat tyypillisiä ilmoitusten teksteille, ja siksi ainakin finiittiverbit ovat harvinaisia. Yhdysverbejä löytyi tutkimusaikana ilmoituksista kolme, ja niiden kaikkien perustana lienee ollut deverbaalinomini (*apukiinnitys, koehitsaus* ja *kestotilaus*):

Maalarinteipillä voi merkitä ompelulinjoja tai *apukiinnittää* ketjun.
Tervetuloa *koehitsamaan*.
Kestotilaa ilmainen lehti.

Nykysuomessa on **yhdyspartisiippeja** huomattavasti enemmän kuin yhdysverbejä, sillä adjektiivia muistuttavien partisiippimuotojen edellä nominaaliset määritteet ovat jatkuvasti olleet mahdollisia. Esimerkiksi partisiipilta näyttävä *vastasyntynyt* tai *yleispätevä* on mahdotonta tulkita suoraan verbistä muodostetuksi nominaalimuodoksi, koska kyseisiä verbejä ei ole koskaan kielessä ollut (**vastasyntyä, *yleispäteä*). Näitä partisiipin näköisiä yhdysadjektiiveja syntyy jatkuvasti lisää. (Häkkinen 1997: 160.) Käytän Ison suomen kieliopin (ISK 2004: 515) termejä TU-partisiippi ja VA-partisiippi, joista aikaisemmin käytettiin nimityksiä I ja II partisiippi (SRKR 1979: 584).

Tutkimusaineistossani oli kaksi passiivista TU-partisiippia: *esitäytetty* (*?esitäytettyä*), joka on melko yleinen ja esiintyy mm. kansalaisille tarkoitettujen lomakkeiden in-

struktioissa. Todennäköisesti vain erään yrityksen omassa käytössä on ilmaus *kutsuohjattu* (?*kutsuohjata*). Tutkimusaineistossani oli yksi NUT-partisiippi *ulospäin suuntautunut*, joka muistuttaa adjektiivia, koska se antaa nimen ominaisuudelle. Siitä on muodostunut selkeä käsite, joka kielenhuollon oppaiden mukaan on yhdyssana (Iisa ym. 2003: 141).

Niinimäen tutkimuksessa suuri osa oppilaiden kompositumeiksi hahmottamista sanaliitoista on vakiintuneita fraasinomaisia ilmauksia, joiden esiintymistiheys on suuri ja jotka puheessa saavat vain pääpainon. Niiden yhdyssanaksi kirjoittamista ”tuskin voi pitää hahmotusvirheenä”, vaikka ilmaukset eivät oikeakielisyysääntöjen mukaan olekaan korrekkeja, esimerkiksi *edellämäinittu*, *niisanottu*. (Niinimäki 1991: 175.) Samanlaisia virhe-esiintymiä on ylioppilaiden aineissa (Leino 1992: 173). Sen sijaan merkonomiopiskelijoiden teksteissä tätä virhetyyppiä ei ollut lainkaan. Kyse ei liene pelkäämään yhdyssanatajasta vaan siitä, että tekstinkäsittelyohjelma korjaa ilmaukset automaattisesti sanaliitoiksi.

Adjektiivistunutta VA-partisiippiä on käytetty oikein kaksi kertaa: aktiivinen *itseohjautuva* ja passiivinen *varteenotettava*. Näistä ilmauksista ei ole käytössä sanaliittoa **ohjautua itse*, **ottaa varteen*. Ne tulkitaan yhdyssanoiksi ja kirjoitetaan yhteen, vaikka vastaavat finiittimuotoiset rakenteet yksiselitteisesti katsotaan sanaliitoiksi *merkillepannava* ~ *panna merkille* (Häkkinen 1997: 159–160). Kahdessa väärin yhteen kirjoitetussa ilmauksessa partisiippi on määriteosana: *aloittavanyrityksen* ja *kestäväkehitys*, jotka molemmat hahmottunevat termeiksi. Ilmoituksista löytyi vain yksi virheellinen VA-partisiippi: *raskaanaoleva*. Kieltopartisiippeja tutkimusaineistossani oli yksi oikein kirjoitettu: *ylitsepääsemätön*. Agenttipartisiippi on genetiivin ja *mA*-johdoksella muodostetun verbin sanaliitto, mutta näitä muotoja ei yhdyssana-aineistossani ole, vaikka yhdyspartisiippi voisikin olla mahdollinen, esimerkiksi *asiakkaan esitäyttämä lomake*, *opettajan aliarvioima oppilas*. (Partisiipeista ISK 2004: 515; nominaalimuodoista SRKR 1979: 254–256.)

Verbijohdoksista tavallinen on *minen*-johtimella muodostetut ilmaukset. Aineistossani on väärin yhteen kirjoitettu *huomioonottaminen* ja *tietojenluovuttaminen*. Määriteosana *minen*-johdos on ilmauksessa *oivaltamisenriemu*, joka on hahmottunut yhdeksi tapahtumaksi tai hetkeksi ja siitä kirjoituksessa yhdyssanaksi, kuten seuraavasta katkelmasta voidaan havaita:

Minulle ennestään täysin tuntematon aihe oli kirjanpito. Se oli todella mielenkiintoista ja sain kokea monta *oivaltamisenriemun* hetkeä. N21

Yhdysmerkki on turha yhdyssanassa *erikois-osaamista* ja se puuttuu ilmauksesta *PowerPoint osaamiseni*. Oikein yhteen kirjoitettuja ovat mm. *epäonnistuminen* ja *irtisanominen* sekä tutkimusaineistossani erittäin taajaan esiintyvät termit *työssäoppiminen* ja *ammattiosaaminen*. Tämän sananmuodostuksen mallia on käytetty tietoteknisessä ilmauksessa *väritulostaminen*, joka lyhyytensä takia saattaa syrjäyttää ilmaukset *tulostaa värikköisiä asiakirjoja* tai käyttää *väritulostinta*. Tekniikan kehitys ja laitteiden hintojen lasku saattaa vielä johtaa siihen, että musta-valkotulostimia ei enää käytetä, ja termi lyhenee pelkäksi *tulostamiseksi*.

Verbikantaiset substantiivijohdokset eli **deverbaalisubstantiivit** sisältävät kantasanaan verbin, niistä aineistossani on kirjoitettu väärin yhteen pääsanansa kanssa 20 kertaa. Näistä teon tuloksen nimiä (nomen acti) ovat esimerkiksi *taloushallinnon näyttö*, *kuunpäätös*. Nomen acti ilmaisee entiteettiä, joka on seurausta kantaverbin kuvaamasta teosta tai tapahtumasta. Väärin yhteen kirjoitettuja teonnimiä (nomen actionis) ovat esimerkiksi *alanvaihto*, *tietojenluovuttaminen*, *verojenlaskenta*, *yksilöllinen palvelu*. Nomen actionis on verbistä johdettu substantiivi, joka ilmaisee kantaverbinsä tarkoittamaa tekemistä, tapahtumista tai olemista. Relaation osoittavia deverbaalisubstantiiveja, joissa genetiivi tulkitaan subjekti- tai objektigenetiiviksi (*alanvaihto*) esittelen genetiiviä käsittelevässä luvussa 3.3. (Verbikantaisista substantiivijohdoksista ISK 2004: 231–232.)

Tekijännimiä eli verbikantaisia johdoksia, jotka tarkoittavat kantaverbinsä ilmaiseiman toiminnan suorittajaa tai tapahtumassa tai tilassa mukana olijaa, on aineistossani kirjoitettu oikein 38, esim. *verojenlaskenta*, *työntekijä*, *kouluavustaja*, *yksinhuoltaja*, *kirjanpitäjä*. Väärin erilleen kirjoitettuja kompositumeja on kolme: *jälleenmyyjä*, *pilkunpiippaaja* ja *ravintola työntekijä*. Näistä *työntekijä* on oikein yhdyssanana, mutta määritteosa *ravintola* on väärin erillään kokonaisuudesta. Yhdysmerkki on turha ilmauksissa *pinta-oppija* ja *syvä-oppija*. Yhteen kirjoitettujen joukossa on yksi muodoltaan appositioyhdyssana, *tyttöohjaaja*, mutta konteksti paljastaa, että kyseessä on ’tyttöjen ohjaaja’, joten ilmaus tulisi kirjoittaa genetiivin ja substantiivin sanaliittona.

Rakenteeltaan mutkikkaita yhdyssanoja syntyy silloin, kun yhdyssanan jokin osa on verbistä johdettu substantiivi tai paikallissijassa taipuva sana. Tällaiset rakenteet ovat yleisiä erityisesti kirjoitetussa kielessä. Usein monimutkaiset yhdyssanat vastaavat täy-

siä lauseita *prahassakäymättömyyskompleksi* 'kompleksi siitä, ettei ole käynyt Prahassa'. (Karlsson 1982: 229.) Tällaisia monimutkaisia rakenteita on tutkimusaineistossani kaksi: *ammatin vaihto mielessä* ja *lomanvietto mahdollisuus*. Tutkimusaineistossani lähes puolet virheellisistä verbiaineksen sisältävistä kompositumeista on moniosaisia rakenteita.

Yhdyssanojen hahmottamisongelma saattaa olla kyseessä seuraavissa kaksiosaisissa kompositumeissa:

alku sysäys	asiakas neuvonta
budjetti vertailu	jäsen neuvonta
kuukausi seuranta	laskenta kaava
laskenta tehtävä	palkan laskenta
puhtaaksi kirjoitus	tarjous pyyntö
toimisto palvelu	tutkinto vaatimus

Vaikka ilmaukset eivät kuulune kansalaisen jokapäiväiseen käsitemaailmaan, lii-
ketalouden opiskelija näkee, kuulee ja käyttää niitä opiskelussaan päivittäin. Oikeinkir-
joitus ja erityisesti yhdyssanat ovat suuri ongelma opiskelijan virkkeessä:

Tulos ja tase laskelmat vaativat vielä pientä *alku sysäystä* aluksi, mutta *palkan lasken-*
ta kyllä sujuu. N09

Toisaalta ongelmana voi olla myös kiire ja tekstin viimeistelemättömyys. Tällaisiin vir-
heisiin ei löydy apu edes tekstinkäsittelyohjelman kielentarkistuksesta.

Ilmoituksissa deverbaalinomineja on kirjoitettu väärin erilleen mm. seuraavasti:

esittely käyttö	Lapponia esittely
loppuun myynti	maatalousharjoittaja verotus
muutto loppuun myynti	pikkujoulu tarjous
shokki tarjous	synttärei tarjous

Myös muissa tutkimuksissa on havaittu verbien tuottavan ongelmia yhdyssanojen hahmottamisessa. Abiturienteille on tullut virheitä niihin sanayhdistelmiin, joissa ensimmäisenä jäsenenä on paikallissijainen substantiivi ja jälkimmäisenä verbimuoto tai verbikantainen johdos, esimerkiksi *aseista riisunta*, *väliin putoaja*, *nukkumaan menoai-*
ka. Monet niistä ovat kiteytyneitä termejä, ja ne ovat vakiintuneet yhdyssanoiksi (Leino 1992: 173).

Ylikulju toteaa tutkimustulostensa perusteella, että dynaamisia yhdyssubstantiiveja (deverbaalinomini) on vaikeampi hahmottaa kuin determinatiivisia. Hankalimpia ovat

ne, joiden alkuosa on objektin asemassa, kun yhdyssana puretaan lauseeksi: *pyykin pesu, alkoholin käyttö*. Vaikeita ovat myös sellaisella verbikantaisella johdoksella alkavat yhdyssanat, joiden perusosa on subjektin asemassa, esimerkiksi *urheilijatyyppejä*. (Ylikulju 2004: 13–17.)

Mäkisaloon (2000) tutkimuksen kohteena oli toisaalta ero deverbaalisten (esimerkiksi *eläinkuljetus*) ja nominaalisten yhdyssanojen välillä ja toisaalta ero taivutettuja muotoja sisältävien (esim. *ajankuva, autonkuljettaja*) ja näitä sisältämättömien yhdyssanojen (esim. *eläintarha, autokuski*) välillä. Tutkimuksen mukaan sisäisessä leksikossa yhdyssanat jaetaan osiinsa, ja alkuosalla on leksikon rakenteen kannalta keskeinen merkitys. Deverbaaliset yhdyssanat olivat koehenkilölle vaikeampia kuin nominaaliset, mikä osoittaa sen, että verbaalinen yhdyssana on keskeinen sisäisessä leksikossa ja että verbisemantiikka aktivoituu deverbaalisia yhdyssanoja tunnistettaessa. (Mäkisalo 2000: 169, 177.)

Tutkimusaineistoni tekstit eivät tue väitettä yhdysverbien karttumisesta tai ainaakaan yhdysverbit eivät ole kuuluneet merkonomiopiskelijoiden aktiiviseen leksikkoon. Sen sijaan sanomalehtien otsikoista on silmiini osunut mm. verbit *nokkakolaroida* ja *täydennyskouluttaa*. Oletettavaa kuitenkin on, että verbiaineiksella on jotakin tekemistä ilmausten hahmottamisessa joko yhdyssanaksi tai sanaliitoksi. Vaikeimpia ovat monisanaiset, mutkikkaat rakenteet ja helpoimpia näyttävät olevan tekijänimet. Toisaalta ohjeet nominaalimuotojen kirjoittamisesta ovat monimutkaisia, ja konteksti tai terminluonteisuus korostuu päätettäessä erilleen tai yhteen kirjoittamisessa.

3.4.2 Numeraalit

Monet virheelliset ilmaukset liittyvät numeraalin liittämiseen pääsanaansa. Tutkimusaineistossani oikein kirjoitettuja numeraali-ilmauksia on 13. Niistä selkeitä numeraaleja ovat vain *viisikymmentä* ja *viisitoista*. Muissa ilmauksissa numeraali on määriteosana (*27-vuotias, yhdeksänkymmentäluku, kaksivuorotyö*). Numeraalista on käytetty myös casus componens -muotoa (*kolmivuorotyö, kymmensormijärjestelmä*). Täysin uuteen merkitykseen on siirtynyt numeraalista *yksi* muodostuneet yhdyssanat *yksinhuoltaja* ja *yksinkertainen*. Perusosana numeraali on vain ilmauksessa *vuosikymmen*.

Virhe-esiintymät liittyvät pääasiassa yhdysmerkin käyttöön numeraalien yhteydessä. Numeraaleja on siis aineistossani hyvin vähän, ja niistä virheellisiä on vain kolme: *100 v-juhlat, 21-vuoden ja puolen kymmentä*. Näistä *satavuotisjuhla* olisi saattanut

ilman numeroa ja lyhennettä hahmottua oikein yhdyssanaksi, ja toisen ilmauksen mallina on voinut olla muoto *21-vuotias* tai lukuisa määrä ilmoituksista löytyneitä virheellisiä ilmauksia. Lukusanojen alkuosana *puoli-* kirjoitetaan yhteen pääsanansa kanssa (T. Itkonen 1991: 317).

Ilmoituksissa halutaan tiivistää sanoma mahdollisimman vähiin merkkeihin, joten yhdyssanan osana numeroa käytetään kirjoitetun sanan sijasta. Numero liitetään yhdyssanan muuhun osaan yhdysmerkillä, mikä tuntuu olevan vaikeaa. Opiskelijoiden teksteissä numeroilmauksia oli vähän mutta aineistoni ilmoituksissa se on yleisin virhetyyppi. Erittäin ongelmallinen tuntuu olevan numeraalin ja vuosi-sanon yhdistelmät: *13-v.*, *30-vuotta*, *140-v* ja *90-v*, *22-vuotta*, *Exit 20-vuotta* -konsertti. Yhdysosamuoto *vuotis-* on kirjoitettu pelkästään lyhenteellä, joten yhdyssanan kirjoittamisessa on ongelmia: *2-v synttäribileet*, *1v synttäritarjous*, *30v. synttäritarjoukset*, *1v. syntymäpäiviä*, *90-v. juhlamallisto*, *75-v juhlapakki*. Toisaalta yhdysosamuotoinen *vuotis-* on kirjoitettu kirjaimin, mutta siitä huolimatta ilmaus ei ole hahmottunut yhdyssanaksi: *10-vuotis synttärät*, *90-vuotis juhlapöytä*, *22-vuotis synttäreiden*. Myös sidonnainen morfeemi *-vuotias* on hahmottunut erilleen väärin ilmauksessa *3-8 vuotiaille*, jonka norminmukainen kirjoitusasu on *3–8-vuotiaille*. Kielenhuollosta ovat vastuussa myös kouluorganisaatiot, joten erityisesti heidän ilmoitustensa soisi olevan kirjoitusnormien mukaisia. Sen sijaan loppuvuodesta kutsuttiin juhliin seuraavasti: *Tervetuloa juhlimaan 140-v Konginkankaan koulun vihkimistä 90-v Suomessa*.

Tällaiset *vuosi-*sanaan liittyvät virheet ovat voineet olla mallina sellaisille ilmauksille, joissa määrä ilmoitetaan numerolla: *7-vaihdetta*, *4-eri mallia*, *16-sivua*, *7-veljestä lanka*. Kun tuotetta myydään pakkauksissa, joissa on enemmän kuin yksi yksikkö on ilmoituksissa englanninkielinen ilmaus syrjäyttänyt suomenkielisen lähes täysin: juomien myyntipakkaus on *6-pack* tai *12-pack*, keksien *2-pack* ja sukkiain *4-pack*. Myös tällainen vieraskielinen asu on voinut vaikuttaa muihin numeroilmauksiin.

Numeroilmaus määritteenä taipuu pääsanansa kanssa samassa sijassa ja luvussa, mutta ilmoituksissa numeroihin ei ole merkitty sijapäätettä. Erittäin tavallinen on huonekalujen myynti-ilmoituksissa muodot *2-istuttava* ja *3-istuttava*, jotka lukijan toivotaan ymmärtävän genetiivimuotoisiksi. Oikea merkintä olisi *2:n-istuttava*, jonka oikein kirjoittamiseen tarvitaan selkeitä ohjeita ja malleja (Määttä 2005: 33). Sama ongelma on ollut ilmauksissa *5-ruokalajin*, *2-heng. huone*, *majoitus 2-hh*. Tällainen *2-hh*, näyttää vakiintuneen matkailuilmoituksiin *kahden hengen huone* -ilmauksen lyhenteeksi. Yh-

dysosamuodon sijasta numerolla ilmaistu *4-kanava vahvistin* (nelikanavavahvistin) on myös saattanut saada mallinsa numeron ja pääsanan liittämistä toisiinsa virheellisesti yhdysmerkillä. Ilmoituksen laatija ei ole kuitenkaan hahmottanut numeroa 4 yhdysosamuodoksi *neli-* eikä koko käsitettä yhdeksi ilmaukseksi.

Koska merkonomi työllistyy usein kaupan alalle, on erittäin tärkeää osata kirjoittaa yritysten ja tuotteiden nimet sekä numeroilmauksen sisältävät yhdyssanat oikein. Tällaiset virheet eivät anna myönteistä kuvaa myöskään julkishallinnon organisaatioista. Erityisesti tarjouksissa ja sopimuksissa numeroilmausten tulee olla sellaisia, ettei tulokinnanvaraa ole. Merkintöjen tarkkuus ei ole pelkästään kahden yrittäjän välinen sopimusasia vaan myös asiakkaan ja myyjän etu.

3.4.3 Adjektiivit

Adjektiivien joukko suomen kielessä on ääretön kuten substantiivienkin. Adjektiiveja syntyy jatkuvasti uusia ja osa jää käytöstä pois. Usein adjektiivi yhdistetään kaunokirjalliseen tai kuvailevaan tekstiin ja asiatekstissä adjektiiveja käytetään vähemmän. Yhdysanoista tai sanaliitoista *inen-* ja *llinen-*johtimella muodostetut yhdysadjektiivit ovat olleet kirjakielemme ainesta jo Agricolasta alkaen (Häkkinen 1994b: 417). Määritysyhdysanoihin kuuluu kahdenlaisia yhdysadjektiiveja: määriteosan ja *inen-*adjektiivin yhtymät *hyvännäköinen*, *säännönmukainen* sekä määriteosan ja muunlaisen adjektiivin yhtymiä *kuvankaunis*, *jääkylmä* (ISK 2004: 411–413.). Adjektiivikäyttöä on lisäksi yhdyspartisiipeilla. Määriteosa on yleensä nominatiivissa (*sydänvikainen*) tai genetiivissä (*lapsenmielinen*), ja genetiivialkuiset vaihtelevat vastaavan adjektiivilausekkeen kanssa. Tällaiset adjektiivit ovat muodostuksensa kannalta johdoksia (*sydänvika + inen*), mutta hahmotetaan toisaalta myös yhdyssanoiksi *sydän + vikainen*. Myös *llinen-*johtiminen yhdysadjektiivi voi olla yhdyssanasta johdettu, esim. *pääasiallinen*, *valokuvauksellinen*, mutta ei sanaliitosta: **pitkäjalallinen*. (ISK 2004: 273–274.)

Suhteutusadjektiivi on nimitys *inen-*loppuisille adjektiiveille, jotka saavat genetiivimuotoisen täydennyksen (*viikon mittainen*, *100 euron hintainen*) tai määriteosan (*samannäköinen*) ja kuvaavat entiteetin ominaisuutta suhteessa toiseen entiteettiin. Toisin kuin adjektiiveihin yleensä, suhteutusadjektiiviin voi liittyä possessiivisuffiksi: (*minun*) *ikäiseni*. (ISK 2004: 613.)

Ikivanhaa yhdysnimitystyyppiä edustavat bahuvrihiadjektiivit, jotka ulkoisesti muistuttavat yhdyssubstantiiveja, esimerkiksi *harmaapää*, *heikkomieli*. Samanlaiset yh-

dysadjektiivit ovat mahdollisia nykyäänkin, vaikka käytännössä niiden asemesta valitaan yleensä vastaava *inen*-johdos (*harmaapäinen, heikkomielinen*). (Häkkinen 1994b: 417).

Tutkimusaineistossani on yhteensä 108 (9 %) oikein kirjoitettua yhdysadjektiivia, joista suurin osa (91) oli *inen*-loppuisia (*ajankohtainen, laaja-alainen, loivaliikkeinen, selkokielineen*) ja 10 (*n*)lainen- tai *moinen*-loppuisia (*erilainen, kaikenlainen, aikamoinen*). Muita yhdysadjektiiveja on seitsemän, karitiivadjektiivi *ennakkoluuloton* sekä sidonnaisen morfeemin sisältämät *epäkurantti, epäselvä, epävarma, itsevarma, keskiverto, pikkuhiljaa*. Adjektiivien ryhmä ei tuntunut tuottavan ongelmia kirjoittajille, koska sanaliitoista *inen*-johtimella muodostetut hahmottuvat helposti yhdyssanoiksi. Myös *lainen*- ja *moinen*-johdokset ovat kielitajussa enemmänkin päätteen tai johdoksen kaltaisia kuin yhdysosia. Opiskelijat ovat odotuksenmukaisesti kirjoittaneet oikein sidonnaisen morfeemin *epä*-, joka on ainoa varsinainen prefiksi eikä koskaan esiinny itsenäisenä sanana (Häkkinen 1994: 417). Elementtiä *epä*- voidaan nimittää myös jäännösmorfemiksi (Karlsson 1983: 223).

Väärin erikseen on kirjoitettu vain yhdeksän adjektiivia, joista seitsemän on *inen*-adjektiiveja:

asunto-osakeyhtiö muotoinen	etanoli pohjaisia
Excel pohjaisia	jonkin tasoista
mies valtaisessa	oman tyylisiään
standardin mukainen	

Pohjainen- ja *valtainen*-loppuiset vaativat nominatiivimuotoisen määriteosan. Toisaalta *pohjainen* esiintyy leksikossamme itsenäisenä ehkä vain lyriikassa, joskin erimerkityksisenä. Muiden hahmottuminen sanaliitoiksi selittynee sillä, että ymmärrettävyys ei kärsi erilleen kirjoittamisesta, ja yhdyssanan osana *tyylinen, tasoinen* ja *mukainen* voivat helposti hahmottua itsenäisiksi lekseemeiksi. Määriteosan genetiivimuoto saattaa lisätä vaikeuksia hahmottamisessa. Itsenäiseen sanakäyttöön erikoistuneen adjektiivin *huippu hyvä* sanaliitoksi kirjoittaminen kieli tietämättömyydestä oikeinkirjoituksen normeista.

Partisiippien predikaattiosina olevat nominaalimuodot ovat rakenteiden kehityksessä nykyiseen merkitykseensä vaihtaneet sanaluokkaa, ja ne tajutaan nykykielessä adjektiiveiksi (Hakulinen 1979: 584). Perusosana partisiippi on kirjoitettu väärin yhdyssanaksi ilmauksessa *aikaavievä*. Kielioppaiden (esim. T. Itkonen 1991: 109) mukaan *aikaa*

vievä kirjoitetaan sanaliitoksi, mutta joskus selvyuden vuoksi se voidaan kirjoittaa yhdyssanaksi. Opiskelijoiden teksteissä ilmaus esiintyi sekä sanaliittona että yhdyssanana:

Itsensä arvioiminen on aina haastavaa ja *aikaa vievää* puuhaa. N25
 Vaikka opiskelu on tiivistä ja *aikaa vievää*, kaikki on sujunut todella hyvin. N05
 Varsinkin ympäristön tutkiminen on ollut *aikaa vievää*, koska –. N10
 Oppiminen – – on ollut tehokasta, joskin *aikaavievää*. N29

Kolmannessa esimerkissä selvyuden korostaminen ei edellytä yhdyssanaksi kirjoittamista. Määriteosana adjektiivikäyttöinen partisiippi on kirjoitettu väärin yhteen perusosan kanssa ilmauksessa *aloittavayritys*. Suomen kielessä usein toistensa yhteydessä sanaliittona esiintyvillä sanoilla on taipumus muuttua yhdyssanaksi. Leskinen (1983: 570) toteaa, että otsikkokielessä on tavallista sanaliittojen korvaaminen yhdysanoilla, ja tiivistämisen tavoitteena on tilansäästö, sanonnan iskeytyminen, omaperäiset kielikuvat ja huomion herättäminen.

Kielenhuoltajat ovat vuosia pitäneet kieleen sopimattomina ruotsista saatuja käännöslainoja, joiden loppuosa on *-rikas, -köyhä, -herkkä, -tehokas, -ystävällinen* (Häkkinen 1994: 413). Kielenhuoltajien työ on saattanut tuottaa hedelmää, sillä aineistossani on vain kaksi, melko nykyaikaista muodostetta: *luontoystävällinen* ja *ympäristöystävällinen*. Syynä saattaa olla myös se, että kielenkäyttäjät hahmottaa esimerkiksi sanat *väri-rikas* ja *happiköyhä* vieraan mallin mukaisiksi, eivätkä sanat tunnu luonteeltaan.

Ilmoituksissa adjektiiveja on kirjoitettu väärin yhteen pääsanansa kanssa: *ylikäypsäkinkku* ja *kosteantilan matto*; adjektiivisesti käytetyistä partisiipeista väärin ovat *tuulen ja sateenpitävä* sekä *raskaanaoleva*. Lisäksi ilmaus *kaiken kokoinen* on kirjoitettu väärin erilleen.

Ylioppilaiden aineissa on tavallista, että *inen*-loppuiset yhdysadjektiivit on kirjoitettu väärin erilleen, erityisesti sellaiset, joiden määriteosa voi olla joko genetiivissä tai nominatiivissa (*epäoikeuden mukainen, kaiken ikäinen; eri kielinen, kaksi rivinen, joka päiväinen*). Näistä ongelmallisia ovat nimenomaan genetiivialkuiset esiintymät. Esimerkit ovat kaikki selviä yhdyssanoja, mutta monet rakenteeltaan vastaavat ilmaukset ovat sanaliittoja (*minkä ikäinen, Matin tapaista, sopimuksen mukainen*). (Leino 1992:174.)

Ylikuljun tutkimuksen aikuisten seuranhakuilmoituksissa hankalimpia hahmottaa ovat determinatiiviset yhdysadjektiivit, joiden perusosana voi olla joko autosemanttinen tai synsemanttinen adjektiivi. Autosemanttinen adjektiivi on merkityksen kannalta itse-

näinen eikä vaadi täydennyksiä (*suomalainen, pitkä*) ja synsemanttinen adjektiivi on vahvasti täydennystä vaativa (*ikäinen, painoinen*). Eniten vaikeuksia tuottivat yhdyssanat, joiden perusosana on synsemanttinen adjektiivi, erityisesti kun määriteosana on pronomini: *saman kokoinen, jonkin asteinen*. (Ylikulju 2004: 13–17.)

Niin opiskelijoiden teksteissä kuin ilmoituksissakin on melko vähän virheellisiä yhdysadjektiiveja. Adjektiivi voi olla sanaluokkana helppo, ja esimerkiksi *inen*-adjektiivien yhdyssanaisuus on hyvin johdonmukaista. Käsitteenmuodostuksessa ongelmana saattaa olla itsenäisinäkin lekseemien esiintyvät perusosat (*tyylinen, mukainen* jne.) sekä terminäisyyteen tai tuotteistamiseen pyrkiminen, jolloin esimerkiksi tuotteen nimi pyritään tiivistämään yhdeksi ilmaukseksi (*ylilyksäkinkku*).

Yhdysadjektiivit hahmottuvat kielitajussa helposti kompositumeiksi, sillä lähes pelkästään synsemanttiset adjektiivit ovat olleet ongelmallisia. Ilmoituksissa adjektiivivirheet liittyvät lähinnä siihen, että määrite halutaan liittää kiinteäksi osaksi pääsanaansa kuvailemaan tuotetta yhdellä sanalla tai nimeämään tuote uudella käsitteellä.

3.4.4 Yhdysosamuoto (*casus componens*)

Kun sanoja yhdistetään yhdyssanoiksi, saattavat sanan osat kokea äänteellisiä muutoksia. Sanomme esimerkiksi *jalkopää* emmekä *jalkapää*. Yhdysosamuotoja eli *casus componens* -muotoja voidaan erotella neljä tyyppiä: 1) muutamalla A-vartalosisella substantiivilla on *o-* tai *i-*loppuinen yhdysosamuoto, jota tavataan vanhastaan vakiintuneissa ilmauksissa *aitovieri, jalkopää, huhtikuu, sisikunta*, 2) numeraaleilla *kolme, neljä, seitsemän* ja *kymmenen* on yhdysosamuodot *kolmi-, neli-, kymmen, seitsen-*, 3) yksittäisissä yhdyssanoissa esiintyy lyhentymävartaloita, joissa sanan loppuvokaali on kadonnut useimmiten vokaalialkuisen sanan edellä esimerkiksi *parastaikaa, vastikään, yhtäkkiä, aikakauslehti, täysistunto* 4) *nen-*johtoisista sanoista käytetään *s-*loppuista konsonantti-vartaloa, silloin kun se on yhdyssanan määriteosana. (Ikola 2003: 116.)

Leksikaalistuneita *s-*yhdysosamuotoja on parikymmentä, ja kukin niistä esiintyy vain yhden tai muutaman perusosan yhteydessä, joskus vaihdellen nominatiivina kanssa esimerkiksi *saarna(s)tuoli*. Vierasperäisiä yhdysosamuotoja ovat sellaiset prefiksit kuin *audio-, fenno-, anglo-, psyko-, senso-, immuno-, sosio-, morfo-, bio-, geo-* tai *fysio-*. Yhdysosamuodon luonteisia ovat myös nominaaliset vartalot, jotka eivät esiinny itsenäisenä lekseemienä esim. *etu-, lähi-, pika-, tasa-, vähä-*. (Ikola 2003: 116, ISK 2004:

403.) Näiden lisäksi luokittelin yhdysosamuodoksi määriteosan *perus-* (*peruslasku, perustieto*).

1800-luvulta lähtien on alkanut kasvaa adverbilla tai adverbien tapaisella alkuosalla (*ali-, keski-, koko, liika-, tasa-, puoli-, yli-*) alkavien yhdysadjektiivien joukko, vaikka etenkin *yli-*partikkelilla alkavia on ollut käytössä jo vanhan suomen kaudella. Samojen alkuosien avulla on muodostettu myös uusia substantiiveja ja verbejä. Puhtaasti morfologian kannalta tällaiset muodosteet ovat yhdyssanoja, mutta ajan kuluessa niiden alkuosat ovat saaneet epäitsenäisen sananmuodostuselementin eli prefiksin piirteitä. (Häkkinen 1994b: 417–418.)

Tutkimusaineistossani on 79 (6,7 %) oikein kirjoitettua *casus componens*-esiintymää, joista kaksi kolmannesta sisältää *s*-loppuisen konsonanttivartalon (*ihmissuhde, aikuisopiskelija, vertaistuki, yksityiskohta*). Yhdessä kolmanneksessa määriteosana on yhdysosamuoto, esimerkiksi *aikakauslehti, asuintalo, vakavaraisuus, äitiysloma* ja *yhdyssana*.

Väärin kirjoitettuja on 12 (5,5 %) esiintymää, joista kuudessa yhdysosamuoto on kirjoitettu oikein yhteen perusosan kanssa:

100 v-juhla	eläkkeelle lähtiäisjuhla
oppimisstrategiat testi	oppimistyyli testi
peruskorjaus työ	peruslasku toimitus

Yhdessä esiintymässä yhdysmerkki on kirjoitettu turhaan: *erikois-osaaminen*. Ilmaus *perustiedonhankinta* hahmottuu väärin yhteen, sillä kyse on *perustiedon hankinnasta*. Neljässä esiintymässä yhdysosamuoto on kirjoitettu väärin erilleen: *lisä tieto, lähi kunta, perus tieto* ja *perustamis asiakirja*. Näin ollen yhdysosamuoto on hahmottunut sanaliitoksi vain 1,8 %:ssa virhe-esiintymiä, kun ajatellaan ensiksi mainittujen kuuden esiintymän liittyvän kiinteästi pääsanaansa, mutta monisanaisessa ilmauksessa virhe ei liity yhdysosamuotoon.

Ilmoituksista löytyy yksi yhdysosamuoto, *hiusten hellimis viikko*. Koko ilmaus on jaettu kolmelle riville, ja tilansäästö saattaa olla perusteena yhdysmerkin poisjättämiselle. Ylioppilaiden aineissa on ollut myös ilmauksia, joissa erityisesti *nen*-loppuisen nominin konsonanttivartalo on kirjoitettu väärin erilleen: *ihmis oikeus, rinnakkais elo, 500-vuotis juhla* (Leino 1992: 174).

Tutkimusaineistossani on yhteensä 41 oikein kirjoitettua adverbien tapaisella alkuosalla kirjoitettua yhdyssanaa. Näistä seitsemän on *epä*-alkuisia, esimerkiksi *epäjärjestys*, *epäselvä* sekä muutama *ali*-, *esi*-, *etä*-, *etu*- ja *yli*-alkuisia: *alitaajuinen*, *esimies*, *etätehtävä*, *etusija*, *ylimääräinen*. Virheellisiä esiintymiä ei ollut lainkaan, mihin syynä saattaa olla nimenomaan alkuosan prefiksinluonteisuus.

Suhteellista osuutta tarkasteltaessa voidaan havaita, että oikein kirjoitettujen joukossa on enemmän yhdysosamuotoja kuin väärin kirjoitetuissa. Yhdysosamuoto ja adverbien tapainen alkuosa siis hahmottuvat kirjoittajan kielitajussa helposti osaksi kompositumia, mikä on odotuksenmukaista, koska nämä muodot eivät esiinny leksikossa itsenäisinä. Toisaalta tekstinkäsittelyn oikolukuohjelma huomauttaa ainakin *s*-loppuisista konsonanttivartaloista sekä niistä sanoista, joilla ei ole homonymistä vastinetta leksikossa, esimerkiksi sanasta *jalko*, mutta ei huomautta leksikkoon kuuluvista sanoista (*aito*, *etu*) eikä niistä adverbien tapaisista alkuosista, jotka voivat olla osana postpositiorakennetta itsenäisinä (*yli*, *ali*).

3.4.5 Adverbit

Tutkimusaineistossani on suhteellisen suuri joukko sellaisia yhdyssanoja, joiden määriteosana on adverbi. Olen luokitellut tähän myös partikkelit, joten käytän *adverbiä* yläkäsitteenä koko luokalle. Oikein kirjoitettujen osuus on 2,5 % ja niitä ovat esimerkiksi *hyvinvointi*, *kanssakäyminen*, *yläaste*, *ympärivuotinen*, *poissaolo*, *läsnäolo* jne. Lisäksi oikein on kirjoitettu yhdysadverbit *eteenpäin*, *ulospäin*, *jälkeenpäin*, *nimenomaan*, *päinvastoin* ja *useimmiten*, jotka kaikki tekstinkäsittelyohjelma automaattisesti korjaa yhdyssanoiksi.

Virheellisiä oli vain muutama, joista väärin erilleen on kirjoitettu *jälleen myyjät*. Väärin yhteen ovat hahmottuneet mm. taipumattomat *koko*- ja *viime*-alkuiset yhdyssanat *kokoajan*, *koko-ajan*, *viimehetki*, *viimetinka*, *viimetippa* sekä ketjusana *viimetinkaan-ihminen*. Virheellisten joukossa on myös postpositiorakenne *työnohessa* sekä verbi *yhteenkasketaan*, joita olen esitellyt tarkemmin genetiivialkuisuutta ja verbejä käsittelevissä alaluvuissa. Sanat esiintyvät hyvin usein toistensa kanssa, joten ilmauksen hahmottaminen yhdyssanaksi on ymmärrettävää, joskin edelleen kielen normien vastaista.

Yhdysadverbejä on leksikossamme hyvin vähän, hieman alle prosentin (ISK 2004: 395). Tutkimusaineistossani yhdysadverbejä on jonkin verran vähemmän. Määriteosana adverbi on yleisempi, sillä aineistossani sellaisia yhdyssanoja on noin 3 %. Ad-

verbi luonteeltaan taipumattomana tai vajaaparadigmaisena hahmottuu helposti pääsanansa kanssa kompositumiksi. Virheelliset muodot viittaavat myös siihen, sillä adverbiksi oli hahmottunut yhdyssanaksi sanaliiton sijaan selvästi useammin.

3.4.6 Pronominit

Pronominit eivät ole kuvailevia (kuten adjektiivit) eivätkä ne juurikaan luokittele (kuten substantiivit). Pronomini ilmaisee esimerkiksi, onko sen määrittämän substantiivin tarkoite tunnistettavissa vai ei ja millä tavoin. Luokittavaa sisältöä on vain se, että eräät pronominit osoittavat, puhutaanko ihmisestä (persoonapronominit) vai muusta (muut pronominit). Monilla pronomineilla tai pronominiryhmillä on myös yksilöllisiä taivutuksen tai syntaktisen käyttäytymisen piirteitä. Syntaktisesti pronomineja yhdistää se, että ne saavat muihin nomineihin verrattuna vain vähän määritteitä, jotkut eivät lainkaan. (Kotus 2 s.v. pronomini.)

Oikein kirjoitettujen ilmausten joukossa on 19 (1,6 %) sellaista yhdyssanaa, joiden määriteosana on pronomini. Yleisimmin on käytetty *itse-* (*itsearviointi*, *itseluottamus*, *itseohjautuva*, *itseopiskelu*) sekä *sama-*pronominia (*samanaikainen*, *samankaltainen*). Muita ovat esimerkiksi *minkälainen*, *monipuolistua* ja *tämänhetkinen*. Väärin yhteen on kirjoitettu vain *sillälailla* ja *kaikenkaikkiaan*. Jälkimmäinen voidaan tulkita *kaikki-*pronominin taivutusmuodoksi, mutta vakiintuneena sanaliittona kokonaisuus hahmottuu adverbiksi, sillä sen lauseasema on aina adverbialiaali. Määriteosana pronomini on yleisimmin proadjektiiveissa (*minkälainen*), ja kuten olen aikaisemmin todennut, adjektiivien hahmottaminen yhdyssanaksi tuntuu olevan helppoa.

3.5 Yhdysmerkkivirheet

Yhdysmerkki tuntuu olevan suomen oikeinkirjoituksen vaikein asia, vaikka sitä harjoitellaan ja opetellaan koulussa lähes vuosittain, eikä sen käsittely jää vähälle aikuiskoulutuksessakaan. Mainoksissa, yritys- ja tuotenimissä yhdysmerkki vaikuttaa olevan harmillinen lisä tai visuaalisen ilmiön pilaaja. Tarkastelen tässä luvussa yhdysmerkkivirheitä, joiden mallina on oletettavasti ollut laaja ilmoitusten ja mainosten kirjo.

Yhdysmerkkiä haluttiin erityisesti varhaisnykysuomen alkuvaiheessa käyttää kaikkien yhdysosien rajoilla, koska yhdyssanojen muuten arveltiin muodostuvan kovin pitkiksi ja vaikeaselkoisiksi. Käytäntö pysyi kirjavana vuosisadan loppupuolelle asti, ja

samatkin kirjoittajat saattoivat eri aikoina käyttää yhdysmerkkiä eri tavoin. Ahlqvist esitti asiaa koskevan, suunnilleen nykyisen kaltaisen säännösten Kieletär-lehdessään vuonna 1872 ja myöhemmin hieman täydennettynä teoksessa Suomen kielen rakennus. (Häkkinen 1994b: 500.)

Tutkimusaineistossani melkein puolet (41,5 %) virheellisistä kompositumeista liittyy yhdysmerkin käyttöön. Virheellisiä ilmauksia on kaikkiaan 90, ja suurimmassa osassa esiintymiä yhdysmerkki puuttui (61) tai se on turhaan (25). Kolmessa esiintymässä yhdysmerkki on väärässä paikassa. Virkkeessä

Kirjanpito on minulle jotenkin vaivatonta, *manuaalinen* onnistuu todella paljon helpommin kuin *atk*-. N01

yhdysmerkki on lauseen lopussa, jolloin koko virkkeen rakennetta tulisi muuttua.

Monissa pohdinnoissa oikeinkirjoituksen ongelmana on pidetty mainonnan luomia malleja ja viestimien merkitys kielen muutoksissa lienee vahva. Aikuisten kansainvälisen lukutaitotutkimuksen mukaan Suomessa 16–65-vuotiaista aikuisista 89 % lukee lehtiä päivittäin ja lisäksi 10 % viikoittain. Pääasiassa lehdestä luetaan uutissivuja: 96 % lukee paikallisuutisia ja 94 % koti- ja ulkomaan uutisia. Ilmoituksia seurataan paljon, sillä lukijoista kolme neljännestä seuraa mainoksia. (Linnakylä ym. 2000: 53–57.) Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittisessa ohjelmassa todetaan, että viestimien vaikutus kielenkäyttöön on kiistaton; sanoma- ja aikakauslehdet ovat keskeisessä asemassa kirjakielen normijärjestelmän säilyttäjinä (Kotus 1, 1998: 4–9). On siis oletettavaa, että myös ilmoitukset ja niiden kieli, tuote- ja yritysnimet antavat mallinsa oikeinkirjoitukselle, eikä liene yhdentekevää, miten paljon normeja rikotaan visuaalisten tavoitteiden takia.

Mainonnan vaikutus on ollut kielenhuollon aiheena vuosikausia. Aarre Huhtala (1978: 15–17) kirjoitti jo kolme vuosikymmentä sitten, että erityisesti nuoriin ovat vaikuttaneet mainokset ja liikekilvet, joissa oikeinkirjoitussäännöt ovat saaneet väistyä typpografisten tavoitteiden tieltä. Paula Sjöblom (2006: 103) on tutkinut suomalaisyritysten nimiä ja hän toteaa, että yritysnimien ortografiaan liittyvät erityispiirteet ovat poikkeamia yleiskielen kirjoitusnormeista. Ne hankaloittavat nimien käyttöä ja yhteisten kirjoitussääntöjen oppimista (Sjöblom 2006: 108).

Tyypillisesti yritysnimissä ja mainonnassa viljellään englantia. Esko Koivusalo pohti englannin kielen vaikutuksia suomeen, jolloin välittäjänä toimii erityisesti mai-

nonta. ”Mainonta viljelee estoitta englantia ja USA:ssa ideoituja mainospaloja. – Yritysten ja liikkeiden nimet ovat englantia, koko nuorisokulttuuri operoi englannilla.” (Koivusalo 1991: 12.) Toisaalta nuorisokulttuuriin kuuluu yllätyksellisyys. Jyväskylän kaupungissa toimi jonkin aikaa 1990-luvulla erityisoppilaille tarkoitettu pieni yksikkö, jolle kunnan virkahenkilöt antoivat nimen *Hope*. Melko pian ainakin Kilpisen koulun oppilaat alkoivat kutsua yksikköä *Toivoksi*.

Sajavaara toteaa, että vierasperäistä sanastoa ei mainonnassa tätä nykyä käytettäne kovinkaan paljon hämärtävässä tarkoituksessa. Erilaiset tunnelmat luodaan useimmiten (audio)visuaalisin keinoin. Vierasperäisyys ja nimenomaan englanninkielisyys näkyy tuotemerkkien ja liikkeiden nimissä sekä joskus liioiteltuna englannin kielen käyttönä lehti- tai näyteikkunailmoittelussa. Tuotteen tai liikkeen nimen englanninkielisyys voi johtua myös siitä, että kysymyksessä on kansainvälinen tuote, esimerkiksi hotelli- tai ravintolaketju, joten englannin käytön syynä on kansainvälisille markkinoille pyrkiminen tai oletettu myyvyys. (Sajavaara 1989: 95.) Nykyisin tosin on myös havaittavissa esimerkiksi latinalaisperäisiä tai latinalta kalskahtavia nimiä (*Itella*). Niiden tarkoituksena saattaa olla luotettavuuden ja asiantuntemuksen (vrt. lääketiede) liittäminen nimi-hahmoon tai pelkästään omaperäisyys englanninkielisten yritys- ja tuotenimien joukossa.

Paula Sjöblomin tutkimuksen mukaan norminvastaisesti nimissä käytetään suomelle vieraita grafeemeja (*Suomi soffa, FerrAsan*), nimi kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella (*elisa*). Useammasta sanasta koostuvassa nimessä käytetään isoja alkukirjaimia myös nimen keskellä olevien sanojen alussa (*dna Kauppa*), ja sanan keskellä voi esiintyä iso kirjain (*KäyttöAuto*). Yhdyssanojen osat kirjoitetaan erilleen (*Rengas asema, Keittiö jätti*), ja yhdysmerkkejä käytetään norminvastaisesti tai jätetään käyttämättä (*Jukkatalo*). Lyhenteitä kirjoitetaan ja käytetään väärin (Sjöblom 2006: 108). Yritysnimiesimerkit eivät ole Sjöblomin tutkimuksesta, vaan poimin ne Helsingin Sanomien (31.1.08) ja Keski-suomalaisen (30.1.08) ilmoituksista. Samalla havaitsin Sjöblomin tulosten lisäksi, että sanaliittoja kirjoitetaan yhdyssanoiksi (*Larunpyörä, Hyvänolonklinikka Raila Kero*), mutta ne saattavat olla myös poikkeuksia.

Erkki Lyytikäinen (2007: 14) on monissa kielipakinoissaan Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä ottanut esille yritysnimien norminvastaisen kirjoitusasun. Hän piikittelee yritysten nimenvaihtoja, ”Onneksi useimmat viestimet käyttävät virheillä kekoilevista yrityksistä suomen kielen mukaisia kirjoitusasuja, joten keekoilu pakostakin ke-

venee.” (Lyytikäinen 2007, HS, Kuukausiliite 7/2007.) Yritysten nimet muuttuvat käytöympäristön mukaan. Aikanaan nimikyltit loivat yritysilmettä, nykyisin yrityskuvaa luodaan visuaalisin keinoin logoina, liikemerkkeinä ja www-osoitteina. Verbaalisia keinoja ovat yrityksen käyttämä kieli ja nimipolitiikka (Sjöblom 2000: 141–143).

Yritysnimien kaltainen suuntaus näyttää koskevan myös tuotteiden nimiä ja niiden kirjoitusasua ilmoituksissa ja myös pakkauksissa. Aineistoani varten tarkastelin ilmoitusten virheellisiä yhdyssanoja. Tyypillisimmin yhdyssanat kirjoitetaan sanaliitoiksi ja erityisesti yhdysmerkki jätetään merkitsemättä. Aineistoani varten poimin ilmoituksista vain niitä ilmauksia, joiden kirjoitusasu ei liittynyt mainonnan visuaaliseen ilmeeseen vaan oli osa tekstikokonaisuutta. Erittäin yleisesti tuotteen nimi määriteosana oli liike-merkin kaltainen ja eri rivillä kuin pääsanansa (*Presidentti kahvi*), ja tällaiset ilmaukset jätin huomiotta.

Tarkastelemieni ilmoitusten kaikista yhdyssanavirheistä kaksi kolmannelta liittyi joko turhaan tai puuttuvaan yhdysmerkkiin, erityisesti numeraalin tai erisnimen yhteydessä. Yhdysmerkki puuttuu mm. seuraavissa ilmauksissa:

Hästens vaihtopäivät	Muumi mukit
Honda mönkijät	Suunto ja Pandora korupäivä
Robur säkki	Lapponia esittely

shokki tarjous Bonacure shampoo tai www naamio

Yhdysmerkki on sen sijaan turha seuraavissa ilmauksissa:

inventaario-tyhjennys	kansan-eläke
kiinteistöosake-yhtiö	kiuas-asiantuntija
lounas-kahviostamme	monitoimi-talolle
satiinipitsi-tyynysetti	synttari-säästö

Hankalia ovat olleet moniosaiset rakenteet:

liha, kala ja kanaruuat	monivilja ja täysjyvävehnä
oikea ja vasenkätisenä	verho- ja ompelu palvelu

korkeus- ja etäisyyden säätö nahkadivaani

On todennäköistä, että monet näistä malleista on siirtynyt opiskelijoiden yhdyssanan hahmottamisena teksteihin, sillä lähes puolet (44 %) yhdysmerkkiongelmista liittyi tuotenimiin, esimerkiksi:

Excel laskelma	Lotus Notes ohjelma
Passeli ohjelma	PowerPoint esitys
Putki näyttö	Rapala WMC OYJ konserni
Tyvi palvelu	Word ohjelma

Kirjainlyhenne määriteosana ei aina ole hahmottunut yhdysosaksi:

TaHa näyttökoe	yoppi yritys
YTJ rekisteri	

Kun yhdyssanan määriteosana on sanaliitto, tuottaa ilmauksen hahmottaminen kompositumiksi vaikeuksia. Näyttöön liittyvät termit ovat peräisin opetushallituksessa laadituista tutkinnon perusteista, jotka ovat luettavissa opetushallituksen internetsivuilta (internet 6). Erityisen vaikeaksi on osoittautunut erisnimen kaltainen, joskin appellatiivisesti käytetty näytön nimi *liiketalous ja hallinto -näyttö*, jonka peräti yhdeksän opiskelijaa oli kirjoittanut väärin:

liiketalous- ja hallinto
liiketalous ja hallinto-näyttökansio
liiketalous ja hallinto näyttö
Liiketalous ja hallintonäyttö

Vaikeuksia tuottivat myös ilmaukset *oppijana kehittyminen testi* (Oppijana kehittyminen -testi) ja *oppimisstrategiat testi* (Oppimisstrategiattesti tai selvyyden vuoksi yhdysmerkki Oppimisstrategiat-testi). Kirjoitusasu *suomikuva* kertoo myös muista kirjoittamiseen liittyvistä ongelmista kuin yhdysmerkin käytöstä, sillä kotimaan nimi pitäisi osata kirjoittaa isolla alkukirjaimella yhtä sujuvasti kuin oma nimikin.

Kun yhdyssanan alkuosa päättyy samaan vokaaliin, jolla jälkimmäinen osa alkaa, täytyy osien välissä käyttää yhdysmerkkiä. Tämä ohje on opittu melko hyvin, sillä näitä virheitä on aineistossani vain kaksi: *markkinaalue*, *vuosiilmoitus*, ja yhdessä ilmauksessa yhdysmerkki puuttuu *liike elämä*. Tällaisista virheistä kaksi ensimmäistä kertoo oikeinkirjoituksen taitamattomuudesta tai jopa huolimattomuudesta ja viimeistelemättömyydestä, ja kolmas liittyy yhdysosan hahmottamiseen.

Yhdysmerkki on turha kolmanneksessa esiintymistä, esimerkiksi:

desipeli-määräys	erikois-osaaminen
fakta-tieto	kaupunki-esite
koko-ajan	kulttuuri-sektori
merkonomi-opinnot	tase-tili

Kirjoittajat ovat hahmottaneet ilmauksen yhdyssanaksi, mutta oikeinkirjoituksen ohjeet ovat saattaneet unohtua. Oppaistahan voidaan lukea, että yhdysmerkkiä käytetään yhdyssanoissa, joiden toinen osa on sitaattilaina (*csárdás-tanssi*). Kieleemme vakiintuneet tutut sanat voi jättää yhdysmerkittä (*rockmusiikki*). (Kielikello 3/93: 17.) Osa virheellisistä sanoista vaikuttaa vierasperäiseltä (*desipeli-määräys*), se hahmotetaan erisnimeksi (*kaupunki-esite*) tai on muuten käsitteenä vieras (*tase-tili*). *Desibeli*, *fakta* ja *merkonomi* ovat vierasperäisiä mutta kieleemme jo vakiintuneita lainoja. Sen sijaan muissa esiintymissä virhe liittyy oikeinkirjoituksen osaamattomuuteen.

Opiskelijoiden teksteissä osa yhdysmerkkivirheistä voi olla tekninen siinä mielessä, että kirjoittaja ei ole käyttänyt tekstinkäsittelyohjelman automaattista tavutusta, vaan kirjoittanut yhdysmerkin näppäimistöltä. Kun myöhemmin tekstiin tai sivun asetuksiin on tullut muutoksia, rivin lopussa aikaisemmin ollut sana on siirtynyt rivin keskelle ja näin yhdysmerkki on jäänyt näkyviin.

Mainonnassa sekä yritysten, tavaroiden ja palvelujen myynnissä on keskeiseksi käsitteeksi tullut tuotteistaminen, jolloin kaikelle olisi saatava myyvä nimi. Joskus siinä onnistutaan, joskus ei. Erityisesti visuaaliseen ilmeeseen eivät sovi kaikki oikeinkirjoituksen normit, joista yhdysmerkin käyttö vaikuttaa eniten laiminlyödyttä. Kansalaiset näkevät jokapäiväisessä elämässään jatkuvasti näitä virheellisiä yhdyssanoja, ja niiden vaikutusta voitaneen pitää kiistattomana.

4 YHDYSSANAVIRHEIDEN SEMANTTINEN TARKASTELU

Sana ei ole pelkästään äänne- tai kirjainjono vaan myös merkitys, ja ne yhdessä muodostavat jakamattoman kokonaisuuden. Merkityksen ydin on yleensä määriteltävissä. Yhdyssanojen runsaus yleiskielessä johtuu siitä, että siinä tarvitaan runsaasti määritelmänluonteisia synteettisiä abstraktioita. (Tuomi 1989: 29). Yhdyssanan ja tarkoitteen välinen suhde on tärkeä tarkasteltaessa yhdyssanan merkitystä. Erityisesti konkreettisis- sa substantiiveissa suhde on selvä, sillä niissä alkuosa määrittää loppuosaa niin, että esimerkiksi *lyijykynä* on kynä mutta ei lyijy. Mikäli tarkoitteen ja yhdyssanan välinen suhde jää epäselväksi, kirjoitusasun valinnassa voi olla vaikeuksia.

Yhdyssananmuodostus on suomessa melko vapaata. Vähät rajoitukset liittyvät merkitykseen, sillä yhdyssanan muodostamisen esteenä on vain se, että lopputulos ei saa olla merkitykseltään mieletön, eli se ei voi olla kokemuksemme ja tietomme perusteella kielenulkoisessa maailmassa mahdoton. (Tuomi 1991: 7.)

Yhdyssanan tärkeä semanttinen tuntomerkki on, että se nimeää yhtenäisen käsitteen. Useat irralliset lekseemit ovat monimerkityksisiä, kaikki merkitykset eivät tule kysymykseen yhdyssanaa tulkittaessa, ja lekseemin merkitys yhdyssanan osana saattaa poiketa sen irrallisen esiintymän merkityksestä (esimerkiksi *juuri*, *juurihoito*, *vuorenjuuri*, *sukujuuri*, *neliöjuuri*). Yhdyssanan merkitystä ei useinkaan voi päätellä suoraan rakenneosien merkityksen perusteella, tai sitten vaihtoehtoja saattaa jäädä useita. (Häkkinen 1997: 153.) Mäkisaloon tutkimuksessa Joensuun yliopiston opiskelijoita pyydettiin kertomaan 50 yhdyssanan merkitys. Tuloksena havaittiin selkeästi, että jälkiosa määrittää sanan semanttisen merkityksen (Mäkisalo 2000: 138).

Hanna Westerlund (2006: 75–78) on tutkinut kääntämisen näkökulmasta säädöskielen kollokaatioita (myötäesiintymiä), erityisesti pitkiä, yli 20-merkkisiä yhdyssanoja. Hän toteaa, että yhdyssana on erinomainen keino tuottaa uudissanvoja erikoiskieliin, ja yhdyssubstantiivien suuri määrä kuvastaa niiden tärkeää roolia uusien termien tuottamisessa (Westerlund 2006: 79). Nykykieli ei tule toimeen ilman pitkiä ja moniosaisia yhdyssubstantiiveja, sillä ne ovat uusien ja mutkikkaiden käsitteiden ilmaisussa välttämättömiä (Leskinen 1983: 570). Lakitekstiä lukevan kansalaisen näkökulmasta hyvä yhdyssana on läpinäkyvä, ei liian tiivis eikä myöskään liian moniosainen (Westerlund 2006: 85). Läpinäkyvyyttä tulisi edellyttää myös muiden erikoisalojen termistössä. Yhdyssa-

nan tulisi kuvata yhtä käsitettä, jolloin se täyttäisi myös termin kriteerit. Tutkimusaineistossani opiskelijoiden teksteissä pisin yhdyssana on kuusiosainen *tulostin-kopiokone monitoimilaite* ja ilmoituksissa *polyuretaanilämmöneristyslevyt*.

Yksi tärkeimmistä syistä aikuiskoulutuksen, erityisesti tutkinnon suorittamisen aloittamiseen on ammattialan vaihto. Kiinnostuksen lisäksi perusteena voivat olla aikaisemmasta työstä johtuvat terveydelliset ongelmat, esimerkiksi allergiat tai liikuntaelinten sairaudet. Osa opiskelijoista haluaa kaupallisen alan peruskoulutuksen täydentämään aikaisemmin hankittua ammattitaitoa. Suurin osa opiskelijoista opiskelee melkoisen joukon uusia kaupallisen alan termejä. Myös työssäoppimispaikassaan opiskelija tutustuu ensinnäkin uudenlaiseen työympäristöön ja toisaalta moniin uusiin käsitteisiin.

Itsearvioinnissaan opiskelija käyttää monia ammattialan termejä ja käsitteitä, jotka osittain menevät täysin mallikkaasti, mutta joskus kirjoittajalla on ongelmia vieraan termin oikeinkirjoituksessa. Aineiston virheellisten yhdyssanojen joukko jakaantui semanttisesti neljään pääluokkaan: 1) opiskeluun, 2) työssäoppimiseen ja 3) tietotekniikkaan liittyvään sanastoon. Neljänteen ryhmään (4) luokittelin muut, useimmiten leksikkoon kuuluvat yhdyssanat.

Virhe-esiintymät jakaantuvat melko tasaisesti kaikkiin neljään ryhmään: opiskeluun liittyvät käsitteet ja ilmaukset 25,5 %, työssäoppimiseen liittyvät käsitteet 34,3 %, tietotekniikkaan liittyvät käsitteet 19,0 % ja muut 22,7 %. Määrään sisältyvät myös ne esiintymät, jotka olen tulkinnut ortografiseksi virheeksi, sillä ne ovat tyypillisiä esimerkkejä termien ja ilmausten sekä erityisesti ohjelmien nimien vaikeasta hahmotettavuudesta. Opiskelijat tutustuvat uuteen käsitteistöön opiskelun ja työharjoittelun yhteydessä, eivätkä termit useinkaan liity opiskelijan aikaisempaan käsitemaailmaan, joten virheiden esiintyminen on odotuksenmukaista.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen tutkimusaineistoni virheellisten yhdyssanojen merkitystä. Käsitteenmuodostuksen kannalta on hyvä tietää, miten ilmauksen merkitys vaikuttaa oikeinkirjoitukseen ja yhdyssanan hahmottamiseen.

4.1 Opiskeluun liittyvä sanasto

Liiketalouden ja hallinnon alalla on käytössä suuri määrä termistöä, jota uusi opiskelija ei aikaisemmin ole tarvinnut. Uusia ovat monet oppiaineen nimet, ja niiden hahmottaminen yhdyssanoiksi oli tuottanut ongelmia, esimerkiksi:

toimisto palvelu
englanninkieli
palkan laskenta

asiakaspalvelu- ja markkinointi
kestäväkehitys
ruotsinkieli

Palkanlaskenta on niin koulutukseen liittyvän oppiaineen nimi kuin työtehtäväkin. Seuraavassa virkkeessä opiskelija ei ehkä ole selvillä termistöstä:

Palkan laskennassa pääsin avustamaan harjoittelun aikana useamman kerran. – – Aloitimme *palkanlaskenta ohjelman* opiskelun vasta tämän vuoden puolella, jotenka työharjoittelussa oppimani asiat olivat suureksi hyödyksi. N31

Oikeinkirjoituksen ongelma saattaa johtua väärin muistetuista ohjeista. Opiskelijat kertoivat sellaisesta säännöstä, että ”jollei tiedä, onko kyseessä yhdyssana vai ei, on turvallisinta kirjoittaa sanat erikseen”. Toisessa virheessä ongelma saattaa johtua jo aiemmin kuvaamastani ”kielilegendasta”, ettei moniosaisia yhdyssanoja olisi. Ajan saatossa ohjeet ovat selvästi vääristyneet, sillä on melko epätodennäköistä, että äidinkielenopettaja olisi näin opettanut.

Eri oppiaineiden sisältöön liittyviä käsitteitä on myös viljalti, esimerkiksi:

asiakaspalvelu koulutus
mielikuvitus toimisto
peruslasku toimitukset

kieli ja viestintätaito
osto ja myyntireskontra
ruotsinopiskelu

viestintä-, asiakirjastandardi- ja tekstinkäsittelytiedot ja taidot

Opinnoissaan opiskelija joutuu tekemään erilaisia liiketalouden alan tehtäviä ja kirjallisia esityksiä, joiden ilmiasu käsitteenä on ehkä vieras:

asiakirja malli
laskenta kaava
liiketalous ja hallinto näyttö
liiketoiminta- ja yrittäjyys essee
standardin mukainen

kulu- ja tulojakauma kaavio
laskenta tehtävä
liiketalous ja hallinto-näyttökansio
oman työnkuvaus
taloushallinnon näyttö

aloittavanyrityksen liiketoiminta suunnitelma

Erilaiset opiskelusta saatavat todistukset ovat käsitteinä vieraita, joten niiden kirjoittaminen tuotti jonkin verran ongelmia:

A-ajokortti-todistus
ammattitutkinto todistus

A-ajokortti todistus

Muissa opiskeluun liittyvissä käsitteissä on myös jonkun verran horjuntaa:

koulun penkki	koulutus mahdollisuus
koti yritys	liike elämä
oppijana kehittyminen testi	oppimisstrategiat testin
oppimistyyli testiä	toiminta ympäristö
tutkinto vaatimuksia	vieraskieleni
yritys ympäristö	

Teksteissä oli myös joitakin sellaisia käsitteitä, jotka ovat kirjoittajan omia luomuksia, esimerkiksi *merkantinlinja*; aikanaan suoritettiin kauppakoulu, josta valmistui merkantiksi, ja kauppaopistosta valmistui merkonomiksi. Yhdyssanvirhe ei häiritse kovinkaan paljon ilmauksessa *opiskelu "motivaationi"*, sillä huomio kiinnittyy sitaatteihin, joilla kirjoittaja viitanee päinvastaiseen merkitykseen. *Putki näyttö* on myös opiskelijan keksintö, sillä kyseessä on taloushallinnon tehtävä, jossa lasketaan erään putkiasennuksia tekevän yrityksen palkkoja.

Sen sijaan hallintohenkilöiden keksintö on kirjainsana *Yoppi-yritys*, jonka opiskelija on kirjoittanut muotoon *yoppi yritys*. Nimi tulee Yrittäjyyden oppimispaikka-käsitteestä, joka voidaan tulkita myös appellatiiviseksi. Termi on melko vakiintunut ammatillisen koulutuksen yrittäjyyskasvatuksen osaksi.

Joitakin termejä kirjoittaja on hahmottanut oikein yhdyssanaksi, mutta käyttänyt yhdyssmerkkiä turhaan: *merkonomi-opinnot*, *pinta-oppija*, *syvä-oppija*.

4.2 Työssäoppimispaikan sanasto

Työssäoppimispaikassaan opiskelija on tutustunut moniin uusiin käsitteisiin, jotka liittyvät yrityksen omaan toimintaan, tuotantoon ja käytänteisiin. Hän on osallistunut erilaisiin tilaisuuksiin ja työtilanteisiin:

100 v-juhla	asiakaspalvelu ja myyntityö(ssä)
asiakaspalvelu tilanne	eläkkeelle lähtiäisjuhla
"Käytännön taloushallintoa PK-yrityksessä" kurssi	
Tilinpäätös ja Henkilöstökertomus 2005 infotilaisuus	

Opiskelija on työtehtäviä hoitaessaan itse tuottanut, laatinut ja käyttänyt erilaisia asiakirjoja ja laskelmia sekä palvellut asiakkaitaan:

asiakas neuvonta	budjetti vertailu
hinnoittelu malli	jäsen neuvonta
kaupanala	kirjanpito työ
kustannussopimus malli	kuukausi seuranta
kuunpäätös	käsittely- ja arkistointi ohje
lähete lomake	maksuliikenne toiminto
myynti taulukko	ostotilaus-lisenssi
perustamis asiakirja	puhtaaksi kirjoitus
Rankingkilpailu hakemus	Tael eläkevakuutusmaksutilitys
tarjous pyyntö	tase ja tuloslaskelma
tuonti- ja ulkomaankauppa asia	työnantaja ilmoitus
varaston muutos	verojenlaskenta

Työssä opiskelija on tutustunut yrityksen erilaisiin toimintoihin, tuotteisiin, asiakirjoihin ja ohjeisiin:

desipeli-määräys	etanoli pohjainen
henkilöstö asia	kaupunki-esite
kulutus ja kestohyödyke	tarjous ja tilausvahvistus -malli
tase-tili	tavara ja hinta valikoima
tulos ja tase laskelma	tulostin-kopiokone monitoimilaite
urakointipalvelu yksikkö	viikkokisatulo jakauma
voluumi tuote	vuosiilmoitus

toimiston työvälineitä, -laitteita ja -ohjelmia

Työntekijöitä ovat yrityksessä olleet mm. *jälleen myyjä ja kurssintyöntekijä*. Yritystä ja sen asemaa yhteiskunnassa on kuvattu erilaisin käsittein:

halpahalli myymälä	huoltamo toiminta
kahvilakioski	kulttuuri-sektori
markkinaalue	markkinointi- ja maahantuonti yhtiö
markkinointi keino	markkinointi strategia
Rapala WMC OYJ konserni	taloushallinnonpuoli
taloushallinto asia	volyymi ajattelu
YTJ rekisteri	

Työpaikallaan opiskelija on siis kuullut ja nähnyt paljon uusia käsitteitä, mutta lyhyehkön työrupeaman takia niiden merkitys on saattanut jäädä epäselväksi. Toisaalta monilla työpaikkakäynneilläni havaitsin, että varsinkin pienissä yrityksissä käsitteitä ja termejä saattoi jokainen työntekijä kirjoittaa omalla tavallaan. Pienyrityksissä työntekijän keskeistä osaamista on varsinainen tuotanto, esimerkiksi autojen korjaus, ja asiakirjojen ja tekstien oikeinkirjoituksesta huolehtiminen on toissijaista.

4.3 Tietotekniikan sanasto

Tietotekniikka on tuonut kaikkien elämään suuren joukon uusia käsitteitä. On myös niin, että vanhat tutut sanat ovat yhdistyessään saaneet täysin erityisen merkityksen kuten *hiirimatto* ja *kotisivu*. Opiskelijat ovat myös tutustuneet suureen määrään uusia termejä. Tietojenkäsittelyyn liittyvässä termistössä on melko paljon erityisesti yhdysmerkiongelmia, mutta myös väärin erilleen kirjoittaminen on tavallista. Suurin ryhmä on erisnimen sisältämät yhdyssanat, joista jo opiskelun aikana tulevat tutuiksi:

Access -tietokanta	Excel laskelma
excel taulukko	Frost Page - ohjelmalla (FrontPage-ohjelma)
Excel pohjainen	PowerPoint esitys
PowerPoint osaamiseni	Word ohjelma

Opiskelussa tulleiden ohjelmien lisäksi työpaikalla opiskelija on joutunut opettelemaan joukon työelämän eri sovelluksia:

Hellewi kurssinhallinto-ohjelma	Hotellinx yöajo
IB Master-ohjelma	Lotus Notes ohjelma
Palkka.fi - palvelu	Meridian Hitti-niminen
Pallas-henkilöstö ohjelma	Passeli ohjelma
Passeli varastokirjanpito	Travel- matkalaskujärjestelmä
Tyvi palvelu	Pallas-henkilöstö palkkajärjestelmä

Novan varasto-, laskutus-, asiakaskortisto ja myyntireskontra ohjelma

Muita tietotekniikkaan liittyviä käsitteitä ovat *netti sivu*, *palkanlaskenta ohjelma*, *rakennuttamistieto ohjelma*, *tietokone ohjelma*, *vara kone* sekä *yhteystieto järjestelmä*.

Termien muodostamisen tuloksena kieleen saattaa siirtyä jokseenkin hätiköidysti muodostettua sanastoa, joka tekee tekstistä vaikeatulkintaisen, ja joskus muodostuu sisällöltään epämääräisiä osia, eikä aina ole selvää, kumpi määrittää kumpaa ja miten (Westerlund 2006: 75–76). Aineistossani tällainen termi on työvoimahallinnon kehittämä koulutuksen nimi *atk-työpaja*, joka on todennäköisesti käänöslainana englannin sanasta *work shop*. Kirjoittajalla on ollut vaikeuksia hahmottaa, mitä hän on suorittanut; omasta mielestään hän on osallistunut kurssille tai koulutukseen, mutta ei niinkään ollut pajassa tai pajalla. Hän kirjoitti *atk-työpaja kurssi*, mutta *atk-työpajakurssi* ja *atk-työpaja-kurssi* ovat kirjoitusnormien mukaisia asuja. Jälkimmäinen asu tulee kyseeseen silloin, kun halutaan korostaa, kurssin nimeä *atk-työpaja*. Toisaalta ratkaisuna tässä tapauksessa voisi olla monisanainen ilmaus.

Kirjoittajien teksteissä epätietoisuutta herätti tuttu, mutta selvästi sitaattilaina *internet*. Jotkut eivät hahmottaneet sitä yhdyssanan määriteosaksi: *internet sivu*, *internet tietolähde*. Osa opiskelijoista noudatti vierasperäisten määriteosien kirjoittamisesta muistamaansa ohjetta, jonka mukaan sitaattilaina liitetään suomenkieliseen sanaan yhdysmerkillä (Kielikello 3/93: 17, Kotus 2: 238): *internet-yhteys*, *internet-linkki*, *internet-sivusto*. *Internet* on kuitenkin vakiintunut lainasana, ja tuttuutensa takia sen voi kirjoittaa ilman yhdysmerkkiä. Samasta syystä lienee yhdysmerkki liitetty ilmaukseen *fakta-tietoa*. Sen sijaan isolla alkukirjaimella kirjoitettuna *Internet* on erisnimi, jolloin yhdysmerkki on tarpeellinen (*Internet-yhteys*).

4.4 Muu sanasto

Neljänteen ryhmään olen luokitellut ne ilmaukset, joiden merkitys voi liittyä moneen arki- tai työelämän tilanteeseen. Kirjoittaja on hahmottanut yhdyssanaksi 22 sanaliittoa. Niistä mm. *huomioonottaminen*, *kokoajan*, *koko-ajan*, *kaikenkaikkiaan* ja *sillälailloilla* esiintyvät usein toistensa kanssa, mutta toistaiseksi kielenhuollon suositusten mukaan niiden tulee olla sanaliittoja. Kirjoitusasu *koko-ajan* viestii ehkä muistakin kirjoitukseen liittyvistä ongelmista, sillä samalla kirjoittajalla ilmaus oli sanaliittona, yhdyssanana sekä yhdysmerkillä yhdistettynä. Myös *suomikuva* on löytynyt hänen tekstistään. Neljä kirjoittajaa on hahmottanut partikkelin *viime* yhdyssanan määriteosaksi: *viimehetki*, *viimetinka*, *viimetippa* ja *viimetinkaan-ihminen*.

Suurin osa väärin yhteen kirjoitetuista ilmauksista on saattanut hahmottua terminluonteiseksi: *alanvaihto*, *elämänalue*, *perustiedonhankinta* ja *tietojenluovuttaminen*. Sen sijaan tottumattomuus kirjoittamiseen, osaamattomuus tai tekstin viimeistelemättömyys saattavat olla syynä seuraavien ilmausten yhteen kirjoittamiseen: *yksilölliseenpalveluun*, *alunpitäen*, *21-vuoden*, *oivaltamisenriemu*, *työnohessa*, *yhteenlasketaan*.

Väärin erilleen kirjoitettujen joukossa oli tuttuja, kaksiosaisia ilmauksia, jotka pitäisi hahmottaa yhdyssanoiksi: *askartelu materiaali*, *lisä tieto*, *huippu hyvä*, *lähi kunta*, *perus tieto*, *sivu numero*, *tilaus työ* ja *työ panos*. Kolme- tai useampiosaiset yhdyssanat ovat tuottaneet ongelmia myös tutuissa ilmauksissa: *lomanvietto mahdollisuus*, *peruskorjaus työ*, *puhelinmyynti ala*, *ravintola työntekijä* ja *työympäristö viihtyvyys*. Tutuissa ilmauksissa on sidonnaisia morfeemeja *lähi-*, *perus-* ja *vara-*, joiden pitäisi hahmottua

yhdysosiksi. Adjektiiveista väärin erilleen on kirjoitettu mm. seuraavat ilmaukset: *mies valtainen, oman tyylinen ja asunto-osakeyhtiö muotoinen*.

4.5 Konteksti oikeinkirjoituksen perustana

Jonkin verran tutkimusaineistossani on ilmauksia, joiden merkitys on ymmärrettävissä vain kontekstista, joko itse tekstistä tai tekstin ulkopuolelta. Konteksti myös paljastaa, onko kyseessä yhdyssana vai sanaliitto. Joskus tulkinta yhdyssanaksi voidaan tehdä vasta, kun koko virkerakenne muutetaan.

Opin valtavasti asiakaspalvelusta, olihan opettajina yritysjohton parhaimmat sihteerit, huippukouluttajat ja mahdollisuus suorittaa edustukseen liittyviä kursseja mielin määrin yhdessä *Helsingin johdon sihteerien* ja emäntien kanssa. N23

Ilmaus *johdonsihteeri* ~ *johdon sihteeri* on vakiintunut ammattinimike erotuksena esimerkiksi *toimistosihteeristä*. Kyseessä ei ole Helsingin kaupungin johto, vaan 'yrityksen Helsingissä sijaitsevassa pääkonttorissa työskentelevät johtajien sihteerit'.

Osaan kirjata kuukausittain toistuvat tositteet sekä tehdä *kuunpäätöksen* ja laatia pienyrityksen tilinpäätöksen poistot ja *varaston muutos* huomioiden. N01

Yrityksessä laaditaan kuukausittain tilinpäätös, joka ei vastaa tilikauden lopussa tehtävää ja jonka tiedot on tarkoitettu lähinnä yrityksen sisäiseen käyttöön talouden seuranta varten. Näin ollen termiksi tiivistyminen on hämärtänyt sanan merkitystä. *Varaston muutos* sen sijaan on kirjanpito-termi, joka kirjoitetaan yhdyssanaksi *varastonmuutos*.

Muokkaamista vaatii myös seuraava virke:

Kirjanpito on minulle jotenkin vaivatonta, *manuaalinen* onnistuu todella paljon helpommin kuin *atk*-. N01

Kirjoittajalle on saattanut jäädä mieleen äidinkielen tunneilta varoitukset häiritsevistä toistosta; tautofonia ja tautologia ovat niitä termejä, joita opiskelijat yhä muistavat kouluajoiltaan. Joskus toistoa on vaikea välttää eikä synonyymejä kaikille ilmauksille edes ole. Lauserakenteen ja sanajärjestyksen muuttaminen olisi ollut parempi keino, kuin lyhentää termit *manuaalinen kirjanpito* ja *atk-kirjanpito*.

Koulutukseen kuuluu myös suoritusten arviointi. Aikuisopistossa arvosanat esitetään kirjain-numeroyhdistelmällä K5, H4 jne. Opiskelijat ovat koulunkäyntinsä aikana tottuneet numeroarvosanoihin, ja uusien arvosanatyyppeiden istuttaminen tekstiin voi tuottaa ongelmia, esimerkiksi:

Tietotekniikan hyödyntäminen voisi olla *H3- tai T2+ tasoa*. N24

Tutkinnon perusteissa esitetään kiitettävän (K5) ja tyydyttävän (T1) osaamisen arviointikriteerit, ja oppilaitoksessa on määritelty muiden arvosanojen (H4–T2) osaamisvaatimukset. Näytöistä saa vain kokonaisarvosanat, joten plussat, puolet ja miinukset eivät tule kyseeseen. Opiskelijalla on ollut ongelmia termistössä ja hän olisi päässyt kaikkein helpoimmalla, jos olisi käyttänyt ilmauksia *kiitettävä, hyvä* ja *tyydyttävä*. Ehkä hän kuitenkin halusi ilmaista osaamisensa tyydyttävän ja hyvän väliin.

En lähde tässä luettelemaan ja erittelemään kaikkia kohtia mitä *H3 tutkinnon suorittajan* tulisi osata. N24

Opiskelija on pyrkinyt tiivistämään tekstiään ehkä liikaakin, jolloin ilmaus on muuttunut epäselväksi. Kirjoittajan tarkoittama *tutkinnon arviointikriteereissä arvosanaan H3 tarvittava osaaminen* ei taivu yksisanaiseksi termiksi helposti, jos ollenkaan.

Hallinnolliset asiakirjat sisältävät yhdyssanoja enemmän kuin muut tekstilajit. Yhdyssanoista useat ovat uusia, ja kyse on ilmiöiden nimeämisestä. Yhdyssanat ovat tyyppillisimmillään kaksiosaisia ja nominatiivialkuisia (*markkinointikeino*) ja niiden rinnalla voisi käyttää genetiivimääritteistä lauseketta (*markkinoinnin keino*). Ilmiöön ei kuitenkaan viitata sanaliitolla, vaan usein käytetään termimäistä yhdyssanaa. (Heikkinen ym. 2001: 58–59.)

Ilmaisua arvioitaessa niukkuus katsotaan yleensä hyveeksi, mutta niin, että merkien tai kielellisten yksiköiden vähyys ei heikennä selvyyttä. Tämä tyyliohje pätee useimpiin asiaviestinnän lajeihin. Asiatyylin yleisenä ja jopa esteettisenä ihanteena pidetään käyttötarkoituksen mukaista tiiviyttä ja sanonnan napakkuutta. Kahdesta yhtä hyvästä sanasta, kieliopillisesta morfeemista tai merkintätavasta kannattaa tavallisesti valita lyhyempi. Aluksi vieraalta tuntuva lyhyt ilmaus voi pikkuhiljaa muuttua luontevaksi. (Sajavaara 2000: 95.)

Lingvistin tehtävänä on selvittää kielen rakenteen ja muuttumisen säännönmukaisuuksia ja asettaa odotuksenvastaiset poikkeukset oikeaan valoon. Suomen leksikkoon

on vakiintunut suuri määrä yhdyssanoja ja kenties suurempi määrä kielenkäyttäjän omia joko säännönmukaisia tai sääntöjä rikkovia yhdyssanoja. Lukija ei ehkä äkkiseltään ymmärrä, mitä *lapsilento* (ranskalaiset kuljettivat lapsia sodan jaloista lentoteitse Tšadista Ranskaan) tai *pussikalja* (nuoriso kulkee kaupungilla käsissään keskivolutta sisältäviä muovikasseja) tarkoittavat. (Räisänen 1986: 158–159.) Joskus voi käydä niin, että käsite ei selviä tekstistä eikä tekstin ulkopuolelta, tai sisältö jää arvailujen varaan, kuten esimerkiksi lehtiotsikossa: ”USA:n *hiilijuoppo* voimallisuus haluaa rangaistusmaksuja” (HS 13.11.07). Väljien ja tilapäisten kompositumien keksiminen on helppoa, mutta ne voivat olla merkitykseltään hämääviä tai niin aikaansa sitoutuneita, että niiden ymmärtäminen vaatii laajat tiedot tekstinulkoisesta kontekstista (Leskinen 1983: 570).

Semanttisesti yhdyssanan perustana on kielenulkoisen havainto ja muodostaessaan yhdyssanaa kielenkäyttäjä tukeutuu kielenulkoisiin havaintoihinsa. Mukana ovat hänen kulttuuritaustansa ja sisäinen maailmansa. Yhdyssanojen hahmotuskyky vaihtelee, ja yhtenä erottavana tekijänä on kielenkäyttäjien leksikon sanojen määrä. Kun opiskelijoiden tekemiä yhdyssanavirheitä luokittelee merkityksen perusteella ja ottaa huomioon kontekstin, on helppo havaita, että uudet ja oudot käsitteet on vaikea hahmottaa semanttiseksi kokonaisuudeksi. Lähes kolme neljännessä (78,7 %) virhe-esiintymien kokonaisuudesta on opiskeluun, työssäoppimiseen tai tietotekniikkaan liittyviä käsitteitä, jotka perustutkintoa aloittavalle opiskelijalle voivat kaikki olla uusia eivätkä ne yhdisty aikaisempaan käsitemaailmaan tai arkitietoon.

5 PÄÄTÄNTÖ

Suomen kielen produktiivisin sananmuodostuskeino on sanojen yhdistäminen, kompositio. Yhdyssanojen määrä sanakirjoissamme on laskentatavasta riippuen 65–70 %. Koska yhdyssanoja on kielessämme paljon, tehdään niissä myös paljon virheitä. Tieto- ja viestintäteknikka on tuonut kirjoittajat uusien haasteiden eteen: kirjoittaminen ja kirjoittamistaidon merkitys ovat lisääntyneet. Kirjoittamisen taidon perustana oleva lukemisharrastus sen sijaan on vähentynyt. Koska lukeminen tuo tuntumaa teksteihin, oppii ihminen luonnollisella tavalla käyttämään erilaisia ilmaisutapoja ja tekstilajiin sopivaa sanastoa.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää liiketalouden perustutkintoa suorittavien aikuisopiskelijoiden yhdyssanakompetenssia virhe-esiintymien pohjalta. Tutkimusaineistona on ammattitaidon näyttöön liittyvä itsearviointi. Varsinaisen tutkimusaineiston ohella seurasin kolmen kuukauden ajan Helsingin Sanomien ja Keski-suomalaisen sekä muutaman paikallisjulkaisun ilmoituksissa esiintyviä yhdyssanavirheitä. Niiden tutkiminen voisi olla mielenkiintoinen oma kokonaisuutensa, mutta tässä yhteydessä on tarkoitus löytää niitä tyyppivirheitä, jotka ovat mahdollisesti olleet malleina opiskelijoiden tekemiin virheisiin.

Tutkimuksen alussa esittelen aikuiskoulutuksen ja liiketalouden perustutkinnon. Sen jälkeen tuon esimerkkejä siitä, miten kansalaiset internetin keskustelupalstoilla tuomitsevat yhdyssanavirheet. Lingvistien ja toimittajien suhtautuminen sen sijaan on ymmärtävämpää, eivätkä he enää yhdistä kirjoitusvirheitä kirjoittajan älylliseen kapasiteettiin.

Aikuisopiskelija on usein saanut koulussa melko kielioppikeskeistä kirjoittamisen opetusta. Periaatteiden opettaminen on tärkeää, mutta opiskelija ei aina pysty ymmärtämään, mitä erilaiset kieliopin periaatteet tarkoittavat käytännön kirjoittamistehtävässä. Opiskelijat ja muutkin kansalaiset joutuvat laatimaan vaativia tekstejä esimerkiksi viranomaisille, ja silloin tulisi osata kirjoittaa mahdollisimman huoliteltua kirjakieltä. Opiskelijat valmistuvat hallinnon ja kaupan ammatteihin, joten hyvin monen työhön kuuluu hyvän ja virheettömän tekstin tuottaminen.

Tutkimusaineiston perusteella kirjoitusvirheitä on runsaasti genetiivialkuisissa yhdyssanoissa. Nominatiivialkuisissa yhdyssanan hahmottamista on vaikeuttanut yh-

dyssanan pituus (*tietokone ohjelma*), yhdyssanan osana oleva vierassana (*volyymi ajattelu*) tai yhdysmerkin tarpeellisuus (*liike elämä, Word ohjelma*). Vähiten virheitä tehtiin *inen*-adjektiivieissa sekä *casus componens* -muodoissa. Tekstinkäsittelyohjelman kielen tarkistus ja automaattinen korjaus ovat apuna erityisesti adverbien yhteen tai erilleen kirjoittamisessa, ja niihin liittyviä virheitä on vähän. Virheellisten kompositumien semanttinen tarkastelu osoittaa, että virheiden taustalla ei ole pelkkä oikeinkirjoitusasia, vaan kielen olemukseen kuuluva sanarakenteiden hallinta ja käsitteenmuodostus. Useimmiten virheelliset ilmaukset ovat opiskeluun, työhön ja tietotekniikkaan liittyviä käsitteitä, jotka ovat tutkinnon suorittajalle uusia ja yleensä opiskelijan leksikkoon kuulumattomia.

Genetiivialkuiset yhdyssanat ovat ongelmallisia, koska sitovia ohjeita on vaikea antaa siitä, milloin genetiivimuotoinen substantiivi muodostaa sitä seuraavan substantiivin kanssa yhdyssanan. Kirjoittaja ei aina tunnista eroa konkreettisen ja yleisen merkityksen välillä. Hän joutuu valitsemaan sanaliiton tai yhdyssanan (*koiran korva – koiran korva*) lisäksi myös genetiivi- tai nominatiivialkuisuuden (*kodinhoito – kotihoito*) välillä, jolloin on pystyttävä tunnistamaan ilmausten merkitysero. Tutkimusaineistossani oikeinkirjoituksen ongelma ei liity niinkään merkityseroon vaan nimenomaan yhdyssanan hahmottamiseen, esimerkiksi *ammatin vaihto, palkan laskenta, tämän hetkinen*. Näissä virheissä kuvastuu käsitteen hahmottaminen väärin erilleen. Osa ilmauksista on kirjoitettu väärin yhteen, esimerkiksi *aloittavanyrityksen, elämänaalue, kaupanala ja kurssintyöntekijä*. Tällaisten virheiden taustalla saattaa olla ilmauksen hahmottaminen termiksi. Virheet eivät sanottavasti haittaa tekstin ymmärrettävyyttä, mutta yhdyssanatajuna puutteesta tai kirjoitusnormien osaamattomuudesta ne viestivät.

Perusyhdysosat ovat kaksiosaisia, nominatiivialkuisia substantiiveja. Kolmiosaisissa kompositumeissa tavallisin virhe on erottaa perusosa määriteosasta (*kirjanpito työ, asiakirja malli*). Syynä ilmiöön voi olla jonkinlainen ”kielilegenda”, jonka mukaan kielessämme olisi vain kaksiosaisia yhdyssanoja. Todennäköisemmin syynä on sanatajuna hataruus ja käsitteenmuodostuksen ongelma.

Tutkimuksen tarkoituksena on kieliopillisen ja semanttisen selvityksen lisäksi pohtia mahdollisia malleja ja syitä yhdyssanavirheille. Eri yhteyksissä on mainittu englannin kielen vaikutus, mutta tutkimusaineistoni ei antanut mahdollisuutta tutkia tätä asiaa tarkemmin. Havaintojeni mukaan heikoilla kirjoittajilla on myös heikohko englannin kielen taito. He eivät todennäköisesti lue englanninkielisiä tekstejä, jolloin mallit

saattavat tulla oppikirjojen teksteistä ja opiskelijalle on saattanut jäädä englannin oppitunneilta malli lähes kaikkien sanojen erilleen kirjoittamisesta. On mahdollista, ettei opiskelija hahmota eri kielten rakennetta eikä tunne oikeinkirjoitusnormeja. Toisaalta germaanisten kielten vaikutus saattaa olla myönteinen esimerkiksi adpositioiden oikein erilleen kirjoittamiselle, sillä näitä virheitä aineistossa oli vain yksi (*työnohessa*).

Toinen selitys virheille on eri artikkeleissa ollut mediasta, erityisesti mainonnasta saadut mallit. Mainoksissa kielen oikeinkirjoitusnormeja rikotaan visuaalisten tavoitteiden takia, ja erityisesti yhdysmerkki jätetään usein pois tuotteiden nimissä (*Presidentti kahvi*). Tämä virhetyyppi on hyvin tavallinen opiskelijoidenkin teksteissä, erityisesti tietotekniikkaan liittyvässä sanastossa. Suuri enemmistö kansalaisista lukee päivittäin mainoksia, joten niillä saattaa olla vaikutusta ilman yhdysmerkkiä kirjoitettuihin kompositumeihin. Tutkimusaineistoni ilmoituksissa myös numeroilmauksissa oli erittäin paljon virheitä, mikä johtunee ilmoitustilan säästämisestä ja mahdollisimman vähien merkkien käyttämisestä. Sen sijaan opiskelijoiden teksteissä numeroilmauksia on hyvin vähän, joten heidän yhdyssanakompetenssistaan ei näissä tapauksissa saa kuin viitteitä.

Suuri määrä opiskelijoiden tekemistä virheistä liittyy opiskelussa esiin tulevaan termistöön. Valitettavan usein alansa asiantuntijat eivät vaadi oman aineensa tehtävissä normien mukaista kirjoitusasua, ja osalla ei ehkä ole edes tietoa esimerkiksi termien norminmukaisesta asusta. Näin he saattavat tietämättään antaa vääriä malleja. Tästä samasta asiasta ovat huomauttaneet myös esimerkiksi abiturienttien yhdyssanavirheitä tutkineet ja havainnoineet. Opetustilanteissa kaikilta opettajilta pitäisi vaatia huoliteltua kirjoitettua kieltä.

Tutkimuksessani en tarkastellut aineistoni tekstien kokonaisuutta, mutta holistisen arviointimenetelmän perusteella hyvillä kirjoittajilla oli yhdyssanavirheitä satunnaisesti. Havaintojeni mukaan hyvät kirjoittajat ovat usein ryhmänsä vanhimpia, joten elämänsä aikana he ovat saattaneet lukea enemmän kuin nuori opiskelijasukupolvi. Myös äidin kielen oppitunneille osallistuneilla oli vähemmän virheitä kuin niillä, joiden mielestä esimerkiksi muutamia vuosia aiemmin suoritettu ylioppilastutkinto korvasi aikuiskoulutuksessa annettavan opetuksen. Tutkimuksissa on kuitenkin osoitettu, että ylioppilaiden kirjoitustaito on heikentynyt selvästi 1990-luvun puolenvälin jälkeen.

Tutkimukseni päätavoitteena on yhdyssanavirheiden kieliopillinen ja semanttinen luokittelu. Opetuksessa ja oppikirjoissa on hyvin paljon keskitytty kieliopillisiin ja rakenteellisiin ohjeisiin ja sääntöihin, mutta näyttää siltä, että osa kirjoittajista ei opetuk-

sesta huolimatta hahmota eri käsitteitä yhdyssanoiksi. Olisikin mielenkiintoista tutkia sellaista opetusmenetelmää, jossa keskityttäisiin vain muodostamaan käsitteitä ja termejä, ja opetuksen painopiste olisi eri sanojen merkityksessä. Omaan opetukseeni tämän tutkimuksen tulos ainakin vaikuttaa niin, että yhdyssanojen esimerkkinä ovat vain liikelouden alan sanasto, esimerkiksi *liiketoimintakuvaus* ~ *liiketoiminnan kuvaus*, *toimintaympäristö*, *osto- ja myyntireskontra*, ja opetuksesta jäävät pois lähes kaikissa oppikirjoissa ja oppaissa olevat esimerkit *kivitalo*, *talonpoika* – *talon poika* sekä *syntymäaika* ja *-paikka*. Lisäksi opetuksessa tulee korostaa kontekstin tärkeyttä yhdyssanan merkitykselle, joka vaikuttaa myös käsitteen yhteen tai erilleen kirjoittamiseen. Yhdys-sanavirheiden taustalla saattaa olla myös heikko lauserakennetaju, jolloin lauserakenteiden muokkaamisella selviäisi joistakin monimutkaisista rakenteista, eikä yhdyssanaa tarvitsisi edes käyttää. Pelkkien yhdyssanojen tutkimisen jälkeen voisi olla mielenkiintoista selvittää niitä lauserakenteita, joissa virheitä esiintyy eniten.

Idean tutkimukselleni sain työssäni, kun tarkastin opiskelijoiden tekemiä liikekirjeitä, raportteja ja muita tekstejä. Yhdyssanojen hallinta näytti olevan erittäin heikkoa. Oletin, että tutkimusaineistostani tulisi laaja ja monipuolinen, mutta opiskelijat olivat kuitenkin näyttöä varten laatimassaan itsearviointissa olleet joko huolellisempia tai opetus on tuottanut tulosta. Heidän kirjoituksissaan yhdyssanavirheitä on suurimmalla osalla vähän, kylläkin ei runsaasti suhteessa tekstin pituuteen. Oppitunneilla tehdyissä tehtävissä esiintyi paljon virheitä esimerkiksi perusyhdysanoissa, mutta tutkimusaineistossani niiden osuus ei ollut erityisen huomattava. Suurin osa virheistä on inhimillisesti ajatellen perusteltavissa, sillä ne ovat vaikeissa tai monimutkaisissa ilmauksissa ja erityistapauksissa. Jokainen opiskelija on tehnyt parhaansa, virheetöntä kirjoittajaa ei kenties ole edes olemassa. Ihminen tekstin takana ei ole sama kuin hänen tekstinsä.

LÄHTEET

- AHVENAINEN Ossi – HOLOPAINEN Esko 2005: Lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet. Teoreettista taustaa ja opetuksen perusteita. *Special Data*. Jyväskylä.
- ARONEN Eeva-Kaarina 2008: Suomesta on tullut luokka yhteis kunta. *Helsingin Sanomat*, Kuu-kausiliite 2/2008.
- GRÖNROOS Eija-Riitta 1994: Yhdysverbit. – *Kielikello* 3/1994: 33.
- HAKANEN Aimo 1973: Assosiaatio, motivaatio ja presuppositio. – *Sananjalka* 15: 5–23.
- HAKULINEN Auli (päätoimittaja) – VILKUNA Maria – KORHONEN Riitta – KOIVISTO Vesa – HEINONEN Tarja Riitta – ALHO Irja 2004: Iso suomen kielioppi. SKS:n toimituksia 950. Helsinki.
- HAKULINEN Lauri – RAPOLA Martti 1963: Kielitietoa suomen kielen opiskelijalle ja opettajalle. *Tietolipas* 8. SKS, Tampere.
- HAKULINEN Lauri 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HEIKKINEN Vesa – HIIDENMAA Pirjo – TIILILÄ Ulla 2001: Teksti työnä, virka kielenä. Kotimaisten kielten tutkimuslaitos 116, Helsinki.
- HEINONEN Tarja Riitta 2001: Harmaaturkit herkkusuut – bahuviirihit sanakirjassa ja kieliopissa. – *Virittäjä* 105: 625–634.
- HIIDENMAA Pirjo 2003: Suomen kieli – who cares? Otava, Helsinki.
- HUHTALA Aarre 1978: Graafikot harhaanjohtajina. *Kielikello* 2/1978: 15–17.
- HÄKKINEN Kaisa 1985: Suomen kielen sanaston historiallista taustaa. *Fennistica* 7. Åbo Akademi, Turku.
- 1987: Suomen kielen vanhoista ja uusista yhdysverbeistä. – *Sananjalka* 29: 7–29.
- 1994a: Kielitieteen perusteet. SKS, Tampere.
- 1994b: Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Helsinki.
- 1997: Mistä sanat tulevat. *Tietolipas* 117. SKS, Helsinki.
- 2005: Nykysuomen etymologinen sanakirja. III painos. WSOY, Helsinki.
- HÄKKINEN Terttu 2007: *Helsingin Sanomat*, NYT-liite, 31/2007.
- IISA Katariina – OITTINEN Hannu – PIEHL Aino 2003: Kielenhuollon käsikirja. Uudistetun ja päivitetyn laitoksen 2. painos. Yrityskirjat oy, Helsinki.
- IKOLA Osmo 1986: Nykysuomen käsikirja. 2. uudistettu laitos. Weilin + Göös, Espoo.
- 2003: Nykysuomen opas. 3. painos. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja nro 65. Turku.
- ISK 2004 = Iso suomen kielioppi 2004. SKS, Helsinki.
- ITKONEN Erkki 1966: Kieli ja sen tutkimus. WSOY, Helsinki.
- ITKONEN Terho 1987: Kielen kärjellä. Kielipakinoita Helsingin Sanomissa vuosina 1985 ja 1986. Helsinki.
- 1991: *Kieliopas*. Viides painos. Kirjayhtymä, Helsinki.
- ITKONEN Terho – MAAMIES Sari 2007: Uusi kieliopas. Tammi, Helsinki.
- JAAKOLA Minna 2004: Suomen genetiivi. SKS:n toimituksia 995. Helsinki.

- KARLSSON Fred 1982: Suomen peruskielioppi. SKS:n toimituksia 378. SKS, Helsinki.
- 1983: Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. Helsinki. WSOY
- 2004: Yleinen kielitiede. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- KIELIKELLO 1993: 13–27. Merkit. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- KIELIKELLO. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki
- KOIVUSALO Esko 1991: Suomen kielen asema yhdentyvissä Euroopassa. *Kielikello* 2/1991: 10–15.
- 1992: Sanomalehti ja äidinkieli. – *Kielikello* 2/1992: 3–6.
- KOTUS 1 = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittinen ohjelma 1998. *Kielikello* 2/1998: 4–9.
- KOTUS 2 = Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas 2007. 2. korjattu painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 147. Helsinki.
- LAITINEN Lea 2006: Suomi tieteen kielenä ja tutkimuksen kohteena. Kirjoitetun kielen tulevaisuuden haasteita. *Virittäjä* 110: 568–577.
- LEINO Pentti 1992: Ylioppilasaineiden kielivirheet: Mistä ne kertovat? – Ylioppilasaineita 1992. Julin Anita – Parko Kaija – Riuraniemi Pirkko – Viinamäki Sakari (toim.). Karisto, Hämeenlinna.
- LESKINEN Heikki 1983: Otsikkokielen yhdyssanoja ja lyhenteitä. – *Virittäjä* 87: 570–572.
- LINNAKYLÄ Pirjo – MALIN Antero – BLOMQVIST Irja – SULKUNEN Sari 2000: Lukutaito työssä ja arjessa. Aikuisten kansainvälinen lukutaitotutkimus Suomessa 2000. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, tilastokeskus, Opetusministeriö ja Opetushallitus. Jyväskylä.
- LUUKKONEN Marsa 2006: Hauskaa kielenhuoltoa. WSOY, Helsinki.
- LYYTIKÄINEN Erkki 2000: Kaikki tekevät virheitä. – Ylioppilasaineita 2000. Toim. Julin Anita – Koski Sirpa – Lamberg Hilikka – Lehtinen Kirsti. Äidinkielen opettajain liitto. SKS, Helsinki.
- 2007: Äidinkieli eli AI. Helsingin Sanomat, Kuukausiliite, 7/2007.
- MAAMIES Sari 2002: Ylioppilasaine ja ajan henki – sensorien ajatuksia aineista. *Kielikello* 2/2002: 11–21.
- MÄKISALO Jukka 2000: Grammar and experimental evidence in Finnish compounds. *Studies in Languages* 35. Faculty of Humanities, University of Joensuu. Joensuu.
- MÄNTYNEN Anne 2003: Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa. SKS:n toimituksia 926. Hakapaino Oy, Helsinki.
- MÄÄTTÄ Tuija 2005: Sanasta numeroksi. *Kielikello* 4/2005: 32–33.
- NIINIMÄKI Anneli 1991: Yhdyssanojen hahmotus ja oikeinkirjoitus peruskoulun päättävien oppilaiden teksteissä. Lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.
- OPM 1 = Parlamentaarisien aikuiskoulutustyöryhmän mietintö 3/2002. Opetusministeriö.
- PENTTILÄ Aarni 2002 [1957]: Suomen kielioppi. Kolmas muuttamaton painos. Dark Oy, Vantaa.
- PULKKINEN Paavo 1991: Mietteitä Esko Koivusalon puheenvuoron johdosta. *Kielikello* 2/1991: 17.
- RAVILA Paavo 1975: Johdatus kielihistoriaan. 4. painos. Tietolipas, SKS, Helsinki.

- RÄIKKÄLÄ Anneli – MAAMIES Sari – ERONEN Riitta 1996: Yhdyssanat. *Kielikello* 4/1996: 5–12.
- RÄISÄNEN Alpo 1986: Sananmuodostus ja konteksti. *Virittäjä* 90: 155–163.
- SADENIEMI Matti 1952: Kielenkäyttömme kuvastaa koko meidän henkistä olemustamme. Julkaistu *Pyrkijässä* nro 11/1952. *Kielikello* 4/1989: 9–10. Matti Sadeniemen artikkeleita ja kielipakinoita, joita julkaistiin hänen elämäntyönsä kunnoittamiseksi.
- SAJAVAARA Paula 1989: Vierassanat. – *Nykysuomen sanavarat*. Vesikansa Jouko (toim.). WSOY, Helsinki.
- 2000: Kielenohjailu. – *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Sajavaara Kari ja Piirainen-Marsh Arja (toim.) Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- SANANJALKA. Suomen kielen seuran vuosikirja. Helsinki.
- SAUKKONEN Pauli 1973: Suomen kielen yhdyssanojen rakenne. *Sust* 150: 332–339. *Commentationes Fenno-Ugricae in Honorem Erkki Itkonen*. Helsinki.
- SJÖBLOM Paula 2000: Yritysnimet – rajanvetoa. – *Sananjalka* 42: 141–156.
- 2006: Toiminimen toimenkuva. Suomalaisen yritysnimen rakenne ja funktiot. SKS, Helsinki.
- SKRK 1979 = Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- TUOMI Tuomo 1989: Yleiskielemme murrepohjainen sanasto. – *Nykysuomen sanavarat*. Vesikansa Jouko (toim.). WSOY, Helsinki.
- 1991: Täpötäysi ja patajuoppo. – *Kielikello* 4/1991: 7–9.
- VESIKANSJA Jouko 1978: Miljoona sanaa. WSOY, Porvoo.
- 1989: Yhdyssanat. – *Nykysuomen sanavarat*. Vesikansa Jouko (toim.). WSOY, Helsinki.
- WESTERLUND Hanna 2006: Säädoskielen kääntäjä ja yhdyssanan houkutus. – *Vuosikymmen EU-suomea*. Aino Piehl ja Inkaliisa Vihonen (toim.). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 142. Helsinki.
- VIRITTÄJÄ. Kotikielen seuran aikakauslehti. Helsinki.
- YLIKULJU Marja 2004: Helppoja ja vaikeita yhdyssanoja. – *Kielikello* 1/2004: 13–17.

Internetlähteet

- INTERNET 1. www.oph.fi luettu 14.8.2007
- INTERNET 2. <http://marikki02.vuodatus.net/blog/398953> luettu 13.8.2007
- INTERNET 3. <http://www.finwushu.com/forum/> luettu 12.10.07
- INTERNET 4. <http://www.rautasaitti.com/yabbse/> luettu 12.10.07
- INTERNET 5. <http://foorumi.paitsio.com/showthread.php?t=2961> luettu 12.10.07
- INTERNET 6. <http://www.oph.fi/> → Opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteet → Näyttötutkintojen perusteet → Liiketalouden perustutkinto, merkonomi
- KAINO = <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk1/> Sananselityksiä. Ison suomen kielionpin termejä. Koonneet Riitta Korhonen ja Maria Vilkuna. Verkkototeutus: Jari Vihtari. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2005. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 1. Helsinki.

Sanakirjat, ei suoria viittauksia

MOT = Kielitoimiston sanakirja 1.0, <http://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe>

NS = Nykysuomen sanakirja 2002 [1961]. 15. painos. WSOY, Helsinki.

PS = Perussanakirja 2001 [1994]. Nidottu laitos. Edita Oyj, Helsinki.

Aineistolähteet

Helsingin Sanomat 31.1.2008. Yritysnimiesimerkkejä ilmoituksista.

Helsingin Sanomat 1.9.–31.11.2007. Yhdyssanavirheitä ilmoituksista.

Keskisuomalainen 30.1.2008. Yritysnimiesimerkkejä ilmoituksista.

Keskisuomalainen 1.9.–30.11.2007. Yhdyssanavirheitä ilmoituksista.

Suur-Jyväskylän Lehti 8.9.2007. Yhdyssanavirheitä ilmoituksista.

Kortepohjalainen syyskuu 2007. Yhdyssanavirheitä ilmoituksista. Kortepohjan asukasyhdistyksen julkaisema, 8 kertaa vuodessa ilmestyvä kaupunginosalehti; ilmoittajat alueen yrityksiä.

LIITE 1. TUTKIMUSAINEISTON TEKSTINÄYTTEITÄ

ITSEARVIOINTI

Mielestäni suoriudun kiitettävästi lähes kaikista Liiketalous ja hallinto-näytön osioista. Erityisesti asiakaspalvelu- ja myyntityö ovat lähellä sydäntäni.

Kirjanpidossa, palkanlaskennassa ja laskutuksessa olen hyvä.

Tuotteita, palveluja ja markkinointia koskevien lakien ja määräysten kohdalla tulee joskus hieman epävarma olo (kun tulee uusia lakeja ja asetuksia). Onneksi asiat voi aina tarkistaa, esim. internetistä. Muutoin hallitsen hyvin.

Yhteiskunnallisen kehityksen seuraaminen ei ole vahvin lajini. Samaan kategoriaan menee myös kansantalouden seuraaminen.

Tutkintoa tehdessä olen keskittynyt kehittämään opiskelun alussa olleita heikkoja kohtiani (mielestäni olen onnistunut hyvin).

N13

ITSEARVIOINTI

Asiakaspalvelu on minulle jo ennestään tuttua, sillä olen toiminut melko haastavissa tehtävissä ennen koulun aloittamista. Olin vuosien 2001 - 2003 välisen ajan XX:lla haastattelijana, pärjäsin työssäni hyvin ja koen olevani hyvä asiakaspalvelija. Markkinointi on tullut minulle tutuksi työni kautta ja koulu päivitti jo hallitsemaani tietoutta.

Tiedostan kestäväkehityksen merkityksen yhteiskunnalle.

Tunnen myös tuotteille laitettuja määräyksiä, sekä rajoituksia.

Olen oppinut mitä yrittäjyyteen vaaditaan. Osaan tehdä liiketoimintasuunnitelman mielestäni melko hyvin ja omaan yrittäjyyteen liittyvää tietoutta paljon. Olen oppinut myös tunnistamaan eri yritysmuotoja.

Toimistopalvelu taidoillani pärjään mainiosti työelämässä, osaan käyttää toimiston laitteita, esim. tulostinta, faxia sekä kopiokonetta.

Tietokoneen käyttö on tullut viimeisen vuoden aikana tutuksi. Osaan tuottaa standardin mukaisia asiakirjoja.

Käytän nettiä tiedonhakuun lähes päivittäin, lisäksi hallitsen A-ajokorttia vastaavalla tasolla tietokone ohjelmien käytön.

Kirjallinen ja suullinen viestintä äidinkielellä on aina ollut yksi vahvimmista puolistani. Äidinkielen taitoni kohenivat lisää suorittaessani lukion, kirjoitin ylioppilaaksi syksyllä 2004.

Englannin kielen taidoillani tulen hyvin toimeen puhetilanteissa.

Kirjallinen viestintä englanniksi onnistuu melko hyvin. Ruotsin kielen taitoni ovat kohtalaiset, kielten näytöissä koin kuitenkin onnistuneeni melko hyvin myös Ruotsin kielessä.

Pohjana kielitaidoilleni on lukio, lisäksi osaan kaupanalan sanastoa.

Osaan tuottaa yleisimmät asiakirjat äidinkielellä sekä englanniksi.

Osaan palkanlaskennan perusteet, myös verotuksesta perusteet

ovat hallinnassa. Laskentaan liittyvät tehtävät ovat aina olleet minulle haastavia, katetuottolaskennan koen vaikeaksi itselleni.

Peruslasku toimitukset, kuten prosenttilaskut sekä korkolaskut osaan suorittaa.

Osaan kirjata yrityksen liiketapahtumat kirjanpitoon avustettuna, niin käsin, kuin koneella. Kirjanpito on osa-alue, jonka osaamista pyrin jatkossa vielä vahvistamaan.

N22